

ΑΘΗΝΑΣ ΤΑΡΣΟΥΛΗ
ΔΩΔΕΚΑ
ΝΗΣΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ "ΑΛΦΑ" Ι.Μ. ΣΚΑΖΙΚΗ

*"Αραγε θὲ ν' ἀξιοθῶ, ἄραγε θὲ νὰ ζήσω,
ἀγαπημένῃ Νίσυρο, νὰ σὲ ξανατικρίσω;*

ΤΟ ΗΦΑΙΣΤΕΙΟ ΤΗΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ

Νίσυρος, τὸ σχεδὸν στρογγυλὸ αὐτὸ νησί μὲ τὸ πεντάγωνο σχῆμα, στέκει στὸ κέντρο τοῦ δωδεκανησιακοῦ συμπλέγματος σὲ ἀπόσταση 60 ναυτικὰ μίλια ἀπὸ τὴ Ρόδο ὅσο κι ἀπὸ τὴν Πάτμο, μὲ τὴν Κῶ στὰ βόρεια καὶ τὴν Τήλο στὰ νότια του, ἀπέχοντας ἀπὸ τὰ δύο τοῦτα νησιά 8-10 μίλια. Τὸ μικρὸ ἀλλὰ ὠραῖο γιὰ τὶς ιδιόρρυθμες φυσικὲς του ὁμορφιές, καὶ ὀνομαστὸ γιὰ τὶς θαυματουργὲς ἱαματικὲς πηγές του, νησάκι ἔχει διάμετρο 4 μίλια, περίμετρο σχεδὸν 20 κ' ἐπιφάνεια

42-50 τετραγωνικὰ χιλιόμετρα. Ἐπειδὴ ἡ Νίσυρος δὲν ἔχει καθ'αυτὸ ἀκρωτήρια ἐξὸν ἀπὸ λίγες μικροπροεξοχὲς στεριᾶς ποὺ σημειώνονται στὸ χάρτη σὰν ἀκρωτήρια, γι' αὐτὸ εἶναι καὶ ἀλίμενη. Ἀπὸ τὶς γύρω τῆς προεξοχὲς αἱ κυριότερες ποὺ σχηματίζουσι ἀκρωτήρια εἶναι οἱ Ἀγι. Λευκός, στὰ Ν. Δ. τοῦ Ἄργου, μιὰ λουριδα ἀπὸ ὀγκόλιθους ἠφαιστειακοὺς, ἀπλωμένη σὲ 150-200 μέτρα πλάτος καὶ σὲ ὕψος 60 μ. κατακόρυφα πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα, ποὺ φαίνεται κατάμαυρη ἀπὸ τὸ μεγάλο βάθος. Ὀλόγυρα στὴ Νίσυρο φυτρώνουν, σὲ διάφορες ἀποστάσεις, μικρὰ νησάκια: Πυργούσα, Παχειά, Ἀντιλέουσα ἢ Φανάρι — ἐπειδὴ ἔχει φάρο — Στρογγυλή, Ἅγιος Ἀντώνιος, καὶ τὸ μεγαλύτερο ἀπ' ὅλα, ποὺ γράφεται σὲ ὄλο του τὸ μᾶκρος, κατάντικρυ στὴ Νίσυρο ἀπὸ τὴ βόρειά της πλευρά, ἡ Κισσηρούσα, πιδ γνοστή μὲ τ' ὄνομα Γυαλί, τὸ ἱστορικὸ Γυαλί μὲ τὸ πηγᾶδι τοῦ Μιαούλη ποὺ σημείωσε σταθμὸ στὴν Ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα.

Ἡ Νίσυρος, ἂν καὶ μικρὴ στὴν ἔκταση, φαίνεται γιγάντεια καὶ ψηλόβουνη μαζὶ καὶ δασωμένη ἀπὸ τὸ πρῶτο τῆς ἀντίκρισμα. Ἔτσι τὴν εἶδα μέσ' ἀπὸ τὸ βαπόρι σὰν πέ-
ρασα ἀπὸ κει πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια. Ὁ ἐπιβλητικὸς τῆς ὄγκος ἀπ' ὅπου ἀγέρωχα ἀνα-
πηδαίει πρὸς τὰ σύννεφα ἢ πιδ ψηλὴ κορυφὴ τοῦ Προφήτη Ἡλία, 692 μέτρα ὕψος
ἀπὸ τὴ θάλασσα, μὲ πιδ πάνω του τ' ἀπόκρημα βουνά, Διαβάτη, Μάλι, νοτιοδυτικὰ τὸ
Ρουχά, τὴν Τραπεζίνα, ἀνατολικὰ τὸν Ἅι-Γιάννη κ. ἄ., ὅπου ἀνάμεσόν τους κλείνεται τὸ
ἀπέραντο Λακκί μὲ τὸ πολύστομο ἠφαιστειο, τῆς δίνει μιὰν ἄγρια κι ἀπόκοσμη μεγα-
λοπρέπεια μέσα στὸ ἀνεμοδαρμένο Αἰγαῖο ποὺ σπάζει ξέφρενο τὰ κύματά του στὶς
γύρω ὀρθόκοφτες ἀκτές. Καὶ εἶναι σὰ νὰ μαυιάζει ἀκόμη ἀπὸ τὸ θυμὸ τοῦ Ὁ Ποσειδώνας
πού, κνηγώντας τὸ νικημένο γίγαντα Πολυβώτη, τοῦ πέταξε κατακέφαλα ἓνα κομμάτι
βράχο ξεριζωμένο μὲ τὴν τριαινὰ του ἀπὸ τὸ κοντινὸ νησί τῆς Κῶ καὶ τὸν καταπλάκωσε
ἐκεῖ ποὺ κολυμποῦσε. Αὐτὸς ὁ βράχος ἔγινε τὸ νησί ποὺ περιγράφουμε. Κάτω ἀπ' τὰ ἐγ-
κατά του ὁ φοβερὸς τιτάνας καθηλωμένος ἐκεῖ, ὅπως καὶ ὁ καταδικασμένος ἀπὸ τὴ θεὰ

Ἄθηνᾶ Ἐγγέλαδος κάτω ἀπὸ τὸ ἠφαίστειο τῆς Αἴτνας, μάταια παλεύει μὲ δυνατοὺς σπασμοὺς νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὸν τεράστιον ὄγκο πού πάνω του βαραίνει. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἀχνὸς τῆς ἀγωνίας του καὶ τῆς προσπάθειάς του ὁ ἰδρὸς ξεχύνονται πότε σὲ πυκνοὺς ἢ ἀραιοὺς ἄσπρους καπνοὺς, πότε σὲ καφτὰ καὶ φλόγινα ποτάμια. Ἡ Νίσυρος, καθὼς λέει ὁ ποιητής,

«Νηοὶ δὲν εἶναι ὀλοῦθε του, περίγιαλα ἂν κοιτάξεις
δὲ θά'βρεις κόρφο γιὰ νὰ μπεις, λιμάνι γιὰ ν' ἀράξεις,
γιατὶ δὲν τό'χει ἡ θάλασσα γεννήσει ἀπ' τὸ ἀφρό της.

Στὰ γιγαντοπαλαίματα κάποιος θεὸς μιὰ μέρα
ἀπ' τὰ βουνὰ τό'χει τῆς Κῶ τινάζει στὸ ἀγέρα,
καὶ πλακωμένος κάτω του στενάζει ὁ Πολυβώτης.

Ἡ Νίσυρος εἶναι — καθὼς εἶπε ἓνας ξένος ἱστορικός — «μία Αἴтна, ἓνας Βεζούβιος πού τὸν βρέχει ἀπὸ παντοῦ ἢ θάλασσα». Τὸ ἠφαίστειό της, χρονολογούμενο πρὶν ἀπὸ ἀμέτρητους αἰῶνες, ὅσο εἶναι ἡ ζωὴ, ἄλλο τόσο καὶ ὁ θάνατος τοῦ ἐξωτικοῦ τούτου νησιοῦ. Εἶναι ἡ τυφλὴ τεράστια δύναμη πού, ἐνῶ ἀπὸ τῆ μιὰ γκρεμίζει, καίει, ξεθεμελιώνει, καταποντίζει, ἀπὸ τὴν ἄλλη βγάζει ἀπὸ τὰ φλογισμένα σπλάχνα του πλουτοφόρες καὶ σωτήριες γιὰ τὸν ἀνθρώπο χρυσοπηγές.

Γιὰ πρώτη φορὰ ἐπάτησα στὴ Νίσυρο τὸ τελευταῖο καλοκαίρι τοῦ 1949. Ἀργοπορημένο τὸ «Ἴόνιον» ἄραξε ἀργὰ τὸ βράδυ ἔξω ἀπὸ τὸ Μανδράκι, τὴν πρωτεύουσα τοῦ νησιοῦ. Ὁ σκοῦρος ὄγκος του ἔκοβε ἀπότομα τίς γραμμές του πάνω στὸ ξάστερο φόντο τ'οὐρανοῦ, καθρεφτισμένος, μὲ τὰ λίγα φῶτα τῶν σπιτιῶν, στὴ γαλήνια θάλασσα. Σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ Σκάλα ἔλαμπαν, συγκεντρωμένα σὲ μᾶκρος, πολλὰ μαζὶ ἠλεκτρικά. Ἔμαθα πὼς ἐκεῖ εἶναι τὸ Κατάστημα τῶν Κοινοτικῶν Λουτρῶν μὲ τὸ ξενοδοχεῖο του.

Ἐνα φορητὸ αὐτοκίνητο, ἀκολουθώντας τὸν παραθαλάσσιο μοναδικὸ δρόμο, ἔβγαξε σὲ λίγο τοὺς ταξιδιωτὲς μὲ τίς ἀποσκευές τους στὸ πολύφωτο αὐτὸ οἰκοδομικὸ συγκρότημα. Πλούσιο γεῦμα καὶ καθαρό, ἀναπαντικὸ κρεβάτι περιμένε τὸν κάθε ξένο.

Τὸ ἄλλο πρωί, ἀπὸ τὸ ψηλὸ μπαλκόνι μου χαιρετῶ ἓνα γαλάζιο μπρὸς μου πανόγραμμα. Θάλασσα κι οὐρανὸς σὰ νὰ ἔχουν ἐρωταγκαλιαστῆ κ' ἔχουν ἐνώσει τίς αἰθέριες πνοές τους. Μακριὰ στὸ βάθος τοῦ ὀρίζοντα σχεδιάζεται σὲ ὄλο της τὸ μᾶκρος ἢ Κῶς μὲ τ' ἀχνογάλαζα βουνά. Πιὸ κοντὰ λούζεται στίς πρῶτες χρυσοακτίνες τοῦ ἡλίου τὸ μακρουλὸ νησί Γυαλί, μὲ παραπέρα τὸ τρουλωτὸ πετρόνησο Στρογγύλη. Μπρὸς μου καὶ κάτω ἀπὸ τοὺς ἐξῶστες τοῦ ξενοδοχείου, στὸ ζαφειρένιο ρευστὸ κρύσταλλο, πολύχρωμα βότσαλα, χορταριασμένα βράχια, μαυριδερὰ κοτρώνια, μέσ' ἀπὸ τὰ σελαγίσματα καὶ τοὺς ἰριδισμοὺς τοῦ νεροῦ, λαμποκοποῦν στὸ βάθος τοῦ γυαλοῦ. Ἀπόλυτη σιγὴ ἀπλώνεται στὴν ἀκίνητη, σὰν τεντωμένο ἀτλάζι, θάλασσα. Ξάφνου, ἴδια μὲ πρωινὴ δροσόχαρη νεράιδα, προβάλλει ἀπὸ κάποιον κάβο μιὰ ψαροπούλα κόκκινη, ἀλικη πινελιά σὲ γαλαζένιο φόντο. Ὁ ἀτάραχος ὀπάλιος καθρέφτης ρυτιδώνεται, κύκλοι ἀστραφτεροὶ γράφονται γύρω ἀπὸ τὸ κόκκινο σκαφίδι πού ἔρχεται τώρα ν' ἀράξει ἀθόρυβα μπρὸς στὸ κρηπίδωμα.

43. Ἡ Παναγιά ἢ Σπηλιανή.

Δυὸ λιοψημένα παλικάρια, μὲ φτερωμένο πήδημα, βρίσκονται κιόλας στὴ στεριά, κρατώντας μιὰ βαθουλή μεγάλη κόφα. Πάνω στὶς ὑγρὲς πλάκες τοῦ μικροῦ μουράγιου ἀδειάζουν τὸ περιεχόμενό της: Λαχταριστὰ μπαρμπούνια μὲ μουστάκι, λιθρίνια, συναγρίδες καὶ τσιποῦρες, σκορπιοί, σκάροι καὶ κάθε λογῆς χρυσοψάρα μαζί μὲ ἄλλὰ ἀσημοπλούμιστα καὶ μέ, σὰν γυαλιστὸ μέταλλο, πολύχρωμες ραβδώσεις, ἕνας κόσμος ὀλόκληρος μόλις βγαλμένος ἀπὸ τὸ εὐτυχισμένο του βασιλεῖο σπαράζει σ' ἐναγώνιο θανατερὸ σπασμό, ἀνοιγοκλείνοντας τὰ μικρὰ του στόματα καὶ τὰ λαχανιασμένα σπάραχνά του, νὰ συγκρατήσῃ τὴ ζωὴ ποὺ ἔτσι τραγικὰ τοῦ φεύγει μὲ θάνατο ἀσφυχτικὸ, μαρτυρικὸ.

Ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ τῶν Λουτρῶν ὀρθώνονται κατάφυτοι λόφοι γεμάτοι καρποφόρα δέντρα, μὲ κυρίαρχη ἀνάμεσό τους τὴν ἀμυγδαλιά. Ἔτσι πολύδεντρο εἶναι ὀλόκληρο τὸ νησί — ποὺ τὸ κατοικοῦν ὡς δυόμισι χιλιάδες ψυχές — ἀπ' ὅλες τὶς πλευρές του, παρ' ὅλο τὸ ἀπόκρημνό του ἔδαφος. Πρὶν ἀκόμη στείλει τὰ πρῶτα της μνηήματα ἢ ἀνοιξη, ὅλες οἱ μυγδαλιὲς φοροῦν τὰ νυφικά τους, κ' ἡ Νίσυρος φαντάζει ἀπὸ μακριὰ ἴδια μ' ἕνα πελώριο ροδόλευκο μπουκέτο. Ὅταν σκορπίσουν σ' ἀέροφυσήματα οἱ ἀνάερες πεταλοῦδες τῶν ἀνθῶν, τὰ κύματα τὶς παίρνουν ἀπάνω στὸν ἀφρό τους, μακριὰ ἀπὸ τὸ νησί, ἐνῶ στοὺς τρυφεροὺς κάλυκες ἀρχίζει νὰ μεστώνει σιγά-σιγά ὁ γλυκὸς σκληρόφλουδος καρπός, ἕνα ἀπὸ τὰ κυριότερα προϊόντα τοῦ τόπου.

Η πρωινὴ κίνηση στὰ Λουτρά ἀρχίζει ἀπὸ τὶς πέντε. Οἱ ξένοι ποὺ γεμίζουν τὸ Κατάστημα, διαιρεμένο σὲ πρώτη, δεύτερη καὶ τρίτη θέση, πηγαίνουν ἀπὸ νωρὶς νὰ πάρουν σειρὰ στοὺς λουτήρες. Τὰ ζεστὰ νερά, ἀνάλογα μὲ τὶς ἐποχὲς σὲ φυσικὴ θερμοκρασία 40-50 Κελσίου, ἔρχονται ὀρμητικὰ ἀπὸ τοῦ ἠφαιστείου τὶς νεροφλέβες καὶ χύνονται

44. Ὑπαίθριος ταρσανάς στὸν Ἅγιο Σάββα.

στὶς μαρμαρένιες γοῦρνες, ὅπου εἰδικὴ ὑπηρεσία κανονίζει τὴν κατάλληλη, γιὰ τὸν κάθε λουόμενο, θερμοκρασία. Ὅλα γίνονται μὲ τάξη, μὲ προθυμία, μὲ πνεῦμα πολιτισμένο, κάτω ἀπὸ τὴ φωτισμένη ἐπίβλεψη τοῦ δραστήριου κ' εὐγενικοῦ δήμαρχου Πασχάλη Χριστοφόρου. Τὰ εὐάερα καὶ καθαρά δωμάτια, ἡ φροντισμένη καὶ ἀφθονὴ τροφή, ἡ ἡσυχία μέσα στὸ μαγευτικὸ περιβάλλον καὶ τὸ ὑγιεινὸ κλίμα τοῦ τόπου συντελοῦν στὴ θεραπεία τῶν ἀρρώστων ὅσο καὶ στὴν εὐχάριστη διαμονὴ ὄλων ἐκείνων ποὺ νοσταλγοῦν ἀληθινὴ ξεκούραση, μακριὰ ἀπὸ τὴν τύρβη τῆς ψυχοφθόρας πολιτείας.

Οἱ θαυματουργές μεταλλικὲς πηγές τῆς Νισύρου, ἀληθινῆς κολυμπήθρας τοῦ Σιλωὰμ γνωστὲς ἀπὸ τ' ἀρχαιότερα χρόνια — ὁ Στράβων λέει σχετικὰ πὸς τὸ νησί «ἔχει πόλιν ὁμώνυμον καὶ λιμένα καὶ θερμὰ καὶ Ποσειδῶνος ἱερὸν» (1488) — θεωροῦνται ἀνώτερες κι ἀπὸ τοῦ Σαλὲν τῆς Γαλλίας, τοῦ Μπισμπάντεν τῆς Γερμανίας, τοῦ Μόντε Κατίνι τῆς Ἰταλίας. Μὲ τὰ πλούσια συστατικὰ ποὺ περιέχουν, ράδιο, θειάφι, μαγνήσιο, ἀρσενικό, χλωριούχο νάτριο, ὀξειδιο σιδήρου κ.ἄ., χαρίζουν τὴν ἀνακούφιση καὶ τὴν ὀριστικὴν θεραπεία σὲ ὅσους καὶ σὲ ὅσες ὑποφέρουν ἀπὸ χρόνια νοσήματα: ρευματισμούς, ἀρθριτικά, ψαμμίαση καὶ χολολίθους, ἐκζέματα, πονοκεφάλους, δύσπνοια, φαρυγγίτιδα, στειρώση κ.ἄ. Γι' αὐτὸ ὅσοι πηγαίνουν γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Νίσυρο ξανάρχονται πάλι κοντὰ τῆς, ὅπως παιδιὰ σὲ μάνα στοργῆς καὶ σωτηρίας.

Ὁ παραλιακὸς δρόμος, ἀπάνω ἀπὸ τὴ βραχὴ ἀκρογιαλιὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὸ κατάφυτο βουνὸ ποὺ τὸν πλαισιώνει ἀριστερά, μᾶς βγάζει στὸ Μανδράκι, τὸ λεγόμενο ἀκόμη καὶ Χωριό, — ἀπόσταση $1\frac{1}{2}$ χιλιόμετρο ἀπὸ τὰ Λουτρά. Ἡ κύρια πολιτεία μὲ τὰ σπίτια μὲ τὰ μαγαζιά καὶ μὲ τὰ στενωπὰ σοκάκια τῆς βρίσκειτ' ἐδῶ χτισμένη στὸ μᾶκρος τοῦ για-

ΒΘ. ΝΙΣΥΡΟΣ
Ἡ πρωτεύουσα Μανδράκι.

(Φωτ. Γ. Γιοργάνη.)

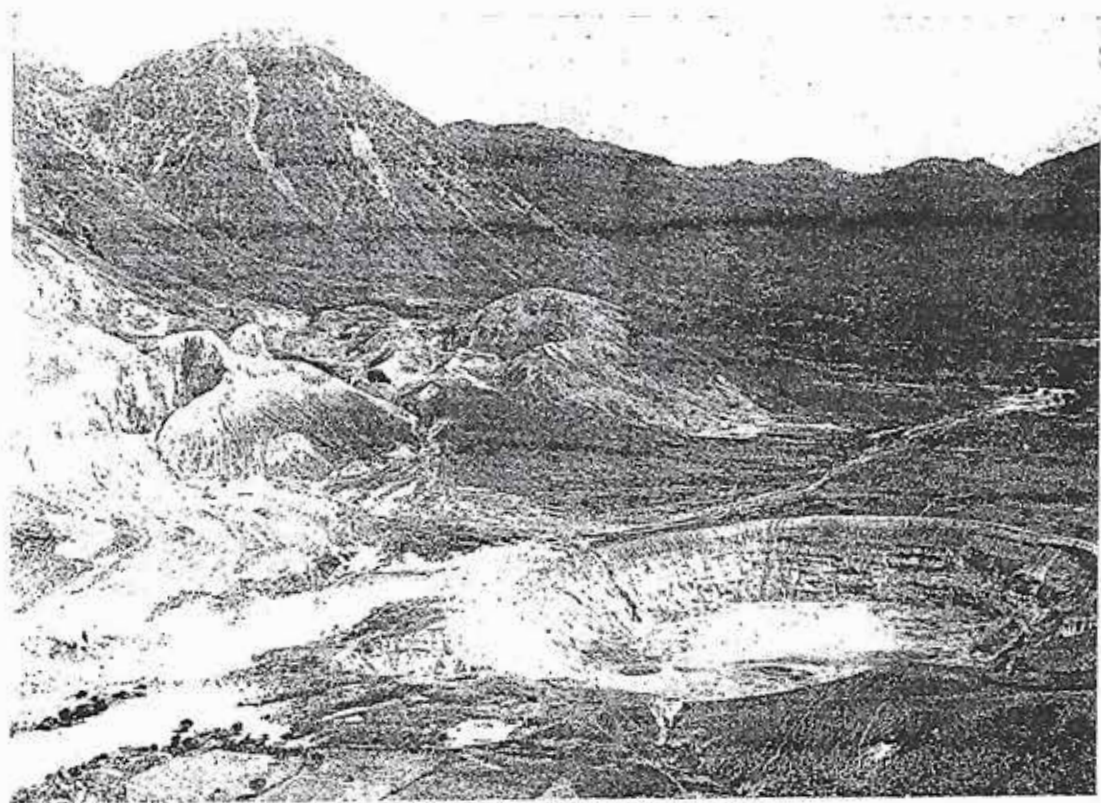
Ι. ΝΙΣΥΡΟΣ
Ὁ βράχος με τὴ Σηλιανὴ πάνω ἀπὸ τὸ Μανδράκι.

(Φωτ. Γ. Γιοργάνη.)

Κ. ΝΙΣΥΡΟΣ
Κάτω από τὸν Ἐμπορεῖο.

(Φωτ. Μιχ. Καραγιάνη)

Λ. ΝΙΣΥΡΟΣ
Ὁ ἠφαιστειακὸς χώρος, μετὰ τὸν κρατήρα Στέφανο (ἔμπρός).

(Φωτ. Γ. Σακλαριδῆ)

λοῦ ὡς κάτω ἀπὸ τὸν ψηλὸ βράχο τοῦ Κάστρου πού 'χει κορόνα του τὸ κάτασπρο μοναστήρι τῆς Παναγίας τῆς Σηπλιανῆς (σχέδ. 43). Στὴν εὐρύχωρη παραθαλάσσια ἔσοχη τοῦ Ἁγίου Σάββα βρίσκονται οἱ ὑπαίθριοι «ταρσανάδες» (ναυπηγεῖα) τοῦ νησιοῦ (σχέδ. 44). Οἱ προκομμένοι Νισύριοι, πού εἶναι καὶ πρωτομαστόροι στὴ ναυπηγικὴ τέχνη, στήνουν ἐκεῖ τὰ σκαριά τῶν μεγάλων καὶ τῶν μικρῶν τους караβιῶν. Μόνοι τους τὰ κατασκευάζουν, ἀπὸ τὸ πρῶτο τους καρφὶ ὡς τὸ τελευταῖο ἄλμπουρο καὶ τὴν πιὸ παραμικρὴ ἀντένα. Κομπόγραμμα καινούρια καΐκια (σχέδ. 45) ὄλο κ' ἐτοιμάζονται γιὰ νὰ ριχτοῦν ἀνυπόμονα στὴ γαλανὴ ἀγκαλιὰ πού νοσταλγοῦν, ὅπου, καθὼς λέει ὁ Νισύριος Παντολέον Σεβδαλῆς,

«... λούζονται οἱ λυγρὲς νεραίδες τοῦ νησιοῦ μας
στὰ ὄμορφα κρυστάλλινα νερὰ τοῦ περγιαλιοῦ μας».

Ἐκεῖ μπροστὰ εἶναι καὶ τὰ καφενεδάκια μὲ τὶς χορταρένιες, γιὰ τὸν ἴσκιο, κρεβατίνες. Συγκεντρώνουν τὸν κόσμον τῶν Λουτρῶν πού ἐρχεται μπουλούκια-μπουλούκια μὲ τὸ φορητὸ αὐτοκίνητο — τὸ μόνο μεταφορικὸ μέσο τῆς Νισύρου γι' αὐτὸ τὸ δρομολόγιο — νὰ πάρει τὸ ὀρεκτικὸ του μαζί μὲ ντόπιους καλόκαρδους νησιῶτες. Τὸ ὑπόστεγο τοῦ Νίκου Παριανοῦ, ὄνομαστοῦ γιὰ τὸ γλυκὸ πού φτιάχνει ἀπὸ μικρὲς καὶ στρογγυλὲς ντομάτες τῆς Νισύρου, τόσο πὸν ὄλοι νὰ παίρνουν δταν φεύγουν ὀλόκληρα σφραγισμένα κουτιά γεμάτα ἀπ' αὐτό, εἶναι σὰ νὰ λέμε τὸ γενικὸ ἐντευκτήριο τῶν ξένων καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ νησιοῦ, πὸν ἐκεῖ μιλοῦν γιὰ κάθε ζήτημα τῆς ἡμέρας καπνίζοντας τὸ ναργιλέ τους ἢ παιζοντας τάβλι ἀναμεταξύ τους.

Ὡς προχωροῦμε στὸν κεντρικὸ, ἀπὸ τὸν Ἁγιο Σάββα, δρόμο, χαιρόμαστε τὰ κάτασπρά του σπίτια πού γεφυρώνονται ἀπ' ὀλόπρασινες κληματαριεὲς (σχέδ. 46). Στὰ χτιστὰ

45. Τὸ καινούριο καΐκι.

καλαισθητα μπαλκονάκια τους γελαστές μορφές προβάλλουν ανάμεσ' από λουλουδισμένες γλάστρες. Ακολουθώντας τον καλντεριμωμένο δρόμο, μπαίνουμε σ' ένα δαίδαλο από παραδρομάκια, τόσο πού πρέπει νά 'χουμε μαζί μας και κάποιον οδηγό για νά μπορέσουμε νά πορευτούμε όπου μᾶς σπρώχνει ή περιέργειά μας, ιδίως όταν προχωρούμε σὲ κάτι διάμεσα στενοσόκακα όπου μόλις χωρεῖ ἄνθρωπος νά περάσει και πού οἱ νησιῶτες τὰ λένε «τῆς τύφλας τὰ ρυμάδια».

Μὰ ὄλες τούτες οἱ γειτονίτσες μὲ τὶς παλιές κληματαριές (σχέδ. 46) ἀπάνω στοὺς ἐρειπωμένους τοίχους και μὲ τὶς καμαρωτές πορτίτσες όπου καθισμένες οἱ γριές ξεδιαλέγουν τ' ἀγραμύθια (τσίκουδα) στὰ μεγάλα κόσκινά τους, ἢ σπάζουνε τὰ μύγδαλα για νά ἐτοιμάσουν τὴ μυγδαλόψυχα πού θ' ἀκριβοπουληθεῖ, συζητώντας ἀναμεταξύ τους, ἔχουν μιὰ συναρπαστικὴ γραφικότητα και χάρη. Ἀλλὰ και ἡ καλοσύνη και ἡ προθυμία τῶν ἀνθρώπων τοῦ νησιοῦ για τὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ κάθε ξένου εἶναι ὑποδειγματικὴ. Αἰσθάνεται κανεὶς σὰν κάτι νά τὸν συνδέει ψυχικὰ μὲ ὄλους αὐτοὺς τοὺς καλόκαρδους νησιῶτες πού πρόσχαρα τὸν δέχονται και τὸν καλωσορίζουν στὸ κάθε βῆμα του μόλις τὸν ἀντικρίσουν.

Καθὼς διασχίζουμε τὸ μακρὸ κεντρικὸ σοκάκι, ξάφνου ἀνοίγεται στ' ἀριστερά μας μιὰ καταπράσινη ἀπλόχωρη λαγκάδα μὲ λαχανόκηπους, ἀμπέλια και δέντρα φρουτοφόρα. Ἡ τοποθεσία τούτη λέγεται Λίμνες. Πρὶν ἀπὸ δυὸ χιλιάδες χρόνια βρισκότανε — καθὼς πιστεύουν — σ' αὐτὸ τὸ μέρος τὸ φυσικὸ λιμάνι τοῦ νησιοῦ πού ἀναφέρει ὁ Στράβων. Ἐκεῖ και στὸ ἀριστερὸ στόμιο τοῦ λιμανιοῦ ἦταν ὁ περίφημος ναὸς τοῦ Ποσειδῶνα, ὅπως και στὸ ἴδιο μέρος βρέθηκε τὸ ἐπιβλητικὸ του ἄγαλμα πού οἱ Τοῦρκοι τὸ μετέφεραν στὸ Μουσεῖο τῆς Πόλης. Ὑστερ' ἀπὸ κοσμογονικοὺς σεισμούς, πού κατὰ καιροὺς ἀνατάμαζαν ὄλο τὸ νησί, αὐτὸ τὸ μέρος γέμισε ἀπὸ τεράστιους ἠφαιστειογενεῖς ὄγκολίθους. Καὶ ὁ ἀρχαῖος ἀξιόλογος λιμένας, ἀπ' ὅπου ξεκινούσαν οἱ τριήρεις μὲ τοὺς ἡρωικοὺς ναυτικοὺς για πολέμους δοξασμένους, ἄλλαξε μὲ τοὺς αἰῶνες, για νά μεταβληθεῖ σὲ μιὰν ἀτέραντη σκληρόπετρη στεριά και νά πάρει τὴ μορφή πλατιᾶς και ἀνώμαλης κοιλάδας χωρισμένης ἀπὸ τὴ θάλασσα μὲ γιγάντειους ὄγκους λάβας, ξεχυμένους ὀλοτρόγυρα στὸ νησί ἀπὸ τὸ κεντρικὸ φοβερὸ του ἠφαίστειο ὡς στοὺς πιὸ ἀπόμερους κάβους και τ' ἀκρωτήριά του. Ἔτσι τὸ πιὸ κατοικημένο μέρος τοῦ νησιοῦ, πού εἶχε πολλὲς φορὲς ἐρημωθεῖ ἀπὸ τὸν πληθυσμὸ του, ὕστερ' ἀπὸ καταστρεπτικοὺς σεισμούς, ἦτανε στερημένο ἀπὸ λιμάνια, ἔχοντας τοὺς Πάλους για λιμῶνα, ὅσο πού οἱ νεώτεροι Νισυριῶτες ἀναγκάστηκαν, για τὴν ἐμπορικὴ και τὴ ναυτικὴ τους κίνηση, νά φτιάξουν τὸ 1884 ἓνα λιμενοβραχίονα πού προστατεύει τὰ πλεούμενά τους ἀπὸ τὴν ἄγρια μάνητα τοῦ πελάγους. Τὸ χωριὸ Μανδράκι πῆρε τ' ὄνομά του ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο λιμάνι τοῦ νησιοῦ πού ἔμοιαζε μὲ μάντρα. Ἀνάλογες ὀνομασίες συναντοῦμε και σὲ ἄλλα νησιά, (Ρόδος, Κῶς, Καστελλόριζο κλπ.).

Ἡ Νίσυρος εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀνεμοδαρμένα νησάκια τοῦ Αἰγαίου. Ὅταν εἶναι κακοκαιρία τὴ χτυπάει ἀλύπητα ἓνας ἄγριος ἀνεμοστρόβιλος πού τρέχει 40 μίλια τὴν ὥρα και σηκώνει θεόρατα κύματα στὴ θάλασσα, ἐρχόμενος ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴ και ἀπὸ τὸ Κρητικὸ Πέλαγος. Οἱ ναυτικοὶ ὀνομάζουν τὸν ἄγριο τοῦτον καιρὸ «προβέζα» και «ραγάνι». Ὅταν ξεσπάσει στὴ στεριά σαρώνει τὰ πάντα. Τὰ κύματα γκρεμίζουν τὰ σπίτια τῆς παραλίας και τὸ μουράγιο τοῦ λιμανιοῦ. Μιὰ τέτοια καταστροφὴ διηγοῦνται οἱ Χωριανοὶ πὼς ἔγινε στὴ Νίσυρο τὸ χειμῶνα τοῦ 1940. Ὅλα τὰ κάτω ἀπὸ τὸ Κάστρο και πιὸ πέρα παρα-

46. Σοκάκι με κληματαριές στο Μανδράκι.

θαλάσσια σπιτάκια ἤρθε ἡ «προβέζα» νὰ τὰ ξεθεμελιώσῃ μὲ ὄρμῃ δαιμονικῇ, τότε πού ὄλο τὸ νησι τὸ θέριζε ἡ πείνα. Τὴν εἰκόνα τοῦ δραματικοῦ αὐτοῦ περιστατικοῦ μᾶς ἱστορῶν, ὅσο ἀπλὰ τόσο καὶ παραστατικά, ἕνας λαϊκὸς στιχουργός, ὁ Ἀναστάσης Παριανός, πού πέθανε πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια:

Δὲν ἴκούσατε ἀπ' τὴν Ἀφρικὴ πού ἴσταν ἕνα ραγάνι;
Πῆρε τὰ σπίτια τοῦ γιалоῦ, χάλασε τὸ λιμάνι.
Θυμάστε πάνω στὸ Τρουλλί· πού ἴχεν ἕνα σπιτάκι,
πού λέγανε πὼς ἦτανε τοῦ γέρον Περουλάκη;
Ἄγρια θάλασσα τ' ἄρπαξε, σὰν βίτσιλας· τ' ἄρνάκι,
καὶ δὲν ἐφάνη οὔτε καρφί, οὔτε καὶ χαλικάκι.
Σκούπα ἴταν καὶ τὰ σάρωνε τὰ σπίτια σὰν καρύδια,
οὔτε τὰ θέμελ' ἄφησε, οὔτε τὰ κεραμίδια.
Στὸν Ἀι-Σάββα· πού ἦτανε οἱ βάρκες τραβηγμένες
χτυποῦσε ἡ μιὰ τὴν ἄλληνη ὡς ἦτανε δεμένες.
Ἀπὸ τὴ φάμπρικα ἤμπαινε τὸ κύμα μὲς στὶς Λίμενες,
λίγο νὰ γίνουν θάλασσα νὰ ἴχει μὲς ἄθερίνες.
Δὲν ἔφθανε ἡ πείνα μας, οἱ φόβ', οἱ τυραννίες,
παρὰ ἴθαν καὶ μᾶς πλάκωσαν καὶ οἱ θεομηνίες.

Περνώντας ἀκρῆ-ἀκρῆ ἀπὸ τὴν ἀκρογιαλιὰ τὴ σαρωμένη ἀπὸ τὴν «προβέζα» δὲν εἶδα, ἀλήθεια, οὔτε ἴχνος ἀπὸ τ' ἄκακα θύματα πού εἶχ' ἐξαφανίσει τοῦ θυμοῦ τῆς ἡμῶν. Ὅσο γιὰ τὸ σπιτάκι στὸ Τρουλλί, πού τὸ εἶχαν οἱ Ἴταλοι γι' ἀποθήκη καὶ φύλαγαν ἐκεῖ μέσα τὰ πολεμεφόδια καὶ τὰ μυδραλλιοβόλα τους, ἡ «προβέζα», μαζὶ μ' αὐτό, ξεσήκωσε κι ὅλα τὰ πυρομαχικά τους καὶ τὰ βούλιαξε γιὰ πάντα στὸν πάτο τοῦ γιалоῦ.

1. Ὑψωμα βράχου κάτω ἀπὸ τὸ Κάστρο. 2. Γυπαετός. 3. Παραλιακὴ συνοικία. 4. Μικρὰ ψάρια γιὰ δόλωμα.

έντε παλιὰ κάστρα εἶχε τοῦτο τὸ νησί: τρία στὸ Μανδράκι, ἓνα στὸν Ἐμπορειό, κι ἄλλο ἓνα κοντὰ στὰ Νικιά. Ὅμως τὸ σπουδαιότερο καὶ τὸ πιὸ ἐπιβλητικὸ εἶναι τὸ πανάρχαιο Παλαιόκαστρο πάνω στὸν ψηλὸ του λόφο, σὲ δέκα λεπτῶν ἀπόσταση ἀπὸ τὸ Μανδράκι, παρουσιάζοντας ἐξαίσια θέα ἀπὸ τὰ τεῖχη του πρὸς τὴ γύρω θάλασσα καὶ τὴν κάτωθι του πολιτεία. Στέκει στὴν περήφανη μόνωσή του, μάρτυρας ζωντανὸς μιᾶς ἱστορίας καὶ μιᾶς δόξας ποὺ πρὶν ἀπὸ δυὸ χιλιάδες χρόνια τὸ λάμπρυνε μὲ κατορθώματα ἥρωικά. Γιὰ τὴν ἱστορικὴ ὄπως καὶ γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ σπουδαιότητα τοῦ Παλαιόκαστρου μιλοῦν ξένοι καὶ δικοὶ μας περιηγητές, ὅπως ὁ καθολικὸς κληρικὸς Μποντελμόντι, ὁ Γερμανὸς ταξιδευτὴς Λουδ. Ρός, ὁ Ἰάκωβος Ραγκαβῆς κ. ἄ. Τὸ Παλαιόκαστρο σώζεται ὡς τὰ σήμερα ἀκέραιο, ἐκτὸς ἀπὸ λίγα γκρεμισμένα τεῖχη καὶ μερικὰ ἔγνη του στὸ στόμιο τῆς ἀριστερῆς ἀκρίας τοῦ ἀρχαίου λιμαγιοῦ, ὅπου ἦταν ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδώνα, ἔχοντας τὴ μεγαλόπρεπη καὶ βαριά του πύλη πρὸς τὴ θέση Παραπύρια, μὲ πλάι τῆς χαραγμένη τούτη τὴ δωρικὴ ἐπιγραφή: «Δαμόσιον τὸ χωρίον πέντε πόδε(ς) ἀπὸ το(ῦ) τεῖχ(εος)». Οἱ πελώριοι πελεκημένοι ὀγκόλιθοί του ἀπὸ γρανίτη, ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἀρχαῖα λατομεῖα τοῦ νησιοῦ, στέκονται ὁ ἓνας ἀπάνω στὸν ἄλλον χωρὶς ἀμμοκονίαμα, παρουσιάζοντας τὸν τελειότερο οἰκοδομικὸ τύπο τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τέχνης μιᾶς ἐποχῆς ποὺ οἱ ἄνθρωποι εἶχαν ὑπερφυσικὴ μυϊκὴ δύναμη καὶ ὑπομονή, ἐκτελώντας γιγάντεια ἔργα ποὺ τὰ σεβάστηκαν ὅσοι αἰῶνες κι ἂν ἐπέρασαν. Τὸ δυνατὸ τοῦτο ὀχυρωματικὸ ἔργο, ποὺ ἐστάθηκε ἀνίκητος προμαχῶνας καὶ καταφύγιο σὲ χρόνια ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν, χτίστηκε ἀνάμεσα στὸν Ε΄ καὶ Δ΄ π.Χ. αἰῶνα, ὅταν οἱ ἑλληνικὲς πολιτεῖες τῆς Καρίας, τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Αἰολίας κινδύνευαν νὰ καταληφθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Περσῶν. Κατὰ μιὰν ἄλλη ἐκδοχὴ μπορεῖ αὐτὸ τὸ Κάστρο νὰ χτίστηκε τὸ 467-437 ὅταν, ὕστερ' ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, ἡ Ἀθῆνα ἡγεμόνευε πάνω σὲ διακόσες πολιτεῖες τοῦ Αἰγαίου, ἢ ἀκόμα στὰ χρόνια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὅπως καὶ νὰ εἶναι, τὸ Παλαιόκαστρο τῆς Νισύρου θεωρεῖται τὸ περιφανέστερο ἀρχαῖο μνημεῖο τοῦ νησιοῦ καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ φημισμένα τῆς Δωδεκανήσου.

Ἄλλο κάστρο πολὺ μεταγενέστερο, ποὺ ἔχει κι αὐτὸ ἱστορικὴ ἀξία ὄση καὶ γραφικότητα, χτισμένο σὲ ἀρχαῖα θεμέλια στὸν ἀπόκρημνο, πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ στ' ἀριστερὰ τοῦ Μανδρακιοῦ βράχο μὲ τ' ἀπομεινάρια γκρεμισμένων ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς μονόπατων καὶ δίπατων σπιτιῶν, εἶναι τὸ μισοερειπωμένο βενετσιάνικο φρούριο τῆς ἐποχῆς

τοῦ Μάρκου Σανούδου (1207), ἄρχοντα στὸ Δουκάτο τῆς Δωδεκανήσου, μεγαλωμένο ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Φράγκους ἱππότες τῆς Ἱερουσαλήμ πού κυρίεψαν τὴ Ρόδο. Οἱ κάτοικοι τοῦ νησιοῦ τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ καταφύγιο ὅταν διάφοροι κατακτητὲς καὶ κουρσάροι, Ἀραβες, Σαρακηνοὶ καὶ ἄλλοι ἐπιδρομεῖς ἀπὸ τὸ πέλαγο τῆς Μαρμαριᾶς, ἐπεφταν ἀπάνω στὸ νησι νὰ τὸ λεηλατήσουν. Τὴ σκιερὴ του ὄψη φωτίζει μὲ τὴ χιονόλευκὴ ἀσπράδα τῆς ἡ ἀραιὰ ἐκκλησία καὶ τὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς, προστάτισσας καὶ ἀγαπημένης μάνας τοῦ νησιοῦ. Ἐνα μικρὸ φρούριο ἀκόμη ἦταν στὴ θέση Σταυρός, ἀλλ' ἀπ' αὐτὸ δὲν σώζεται σχεδὸν τίποτα. Ἐρχεται ὕστερα τὸ κάστρο τοῦ Ἐμπορειοῦ, λεγόμενο καὶ Πανδονίκη, χτίσμα μεσαιωνικὸ, καθὼς καὶ ἐκεῖνο τῶν Νικιῶν στὴ θέση « Παρλέτια ». Ἐχουν ἀφεθῆ καὶ τὰ δύο στὴ φθορὰ τοῦ χρόνου, πού μὲ σταθερὴ ὑπομονὴ συμπληρώνει τὸ ἔργο τῆς καταστροφῆς τους καὶ πού μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ χαράζει πάνω τους τὴ σφραγίδα κάποιων παλιῶν παραμυθιῶν.

47. Ἡ μεγάλη σκάλα τῆς Σπηλιανῆς.

*Ἡ Παναγία ἡ Σπηλιανή, ἡ Βαγγελίστρα, ἡ Κυρά,
κ' ἡ θρονιασμένη σὲ ἀψηλὸ βουνὸ Διαβατινῆ,
τέσσερις μεγάλοχαρες προστάτες κι ὁδηγήτριες.*

κτὸς ἀπὸ τὴν Ποταμίτισσα — στὴ θέση Ποταμός — τὴ Μητρόπολη τοῦ Χωριοῦ, εἶναι καὶ οἱ ψηλοχτισμένες ἐκκλησιῆς μὲ τὰ μοναστήρια τους, ἀφιερωμένες στὴ λατρεία τῆς Παναγιᾶς τῆς Νισυριᾶς. Ὅμως ἡ Σπηλιανὴ τοῦ Μανδρακιοῦ, φανταχτερὴ καὶ κατάλευκη κορόνα τοῦ νησιοῦ,

ἡ πρώτη, ἡ ἀρχόντισσα, τρανή, θαυματουργή,
πάνω ἀπ' τὸ Κάστρο στέκεται κι ἀπὸ ψηλὰ ἀγναντεύει
τὸ πέλαγος μὲ τὰ νησιὰ καὶ τὸ λευκὸ Μαντρακί.

Ἔστερ' ἀπὸ τὴν περιπλάνησή μας στὸ Χωριὸ κι ἀπὸ σύντομο σταθμὸ μας στὴν Ποταμίτισσα, ὅπου θαυμάζουμε τὶς παλιὲς εἰκόνες τῆς, ἰδίως ἕναν Ἰωάννη Πρόδρομο καθαρῆς βυζαντινῆς τεχνοτροπίας — πλάι στὴν ἀριστερὴ πτέρυγα τοῦ τέμπλου βρίσκεται καὶ τὸ παλιὸ εἰκόνισμα τοῦ Νισύριου νεομάρτυρα Ἁγίου Νικήτα¹, ποὺ πολὺ τὸν τιμᾶει τὸ νησι — ὁ δρόμος μᾶς φέρνει κάτω ἀπὸ τὸν ἀπόκρημνο βράχο τοῦ ἐνετικοῦ κάστρου, ποὺ τὸν φωτίζει μὲ τὴν ἄσπιλη ἀσπράδα τῆς ἡ Παναγία ἡ Σπηλιανή.

Ἄνηφορίζουμε πρὸς τὰ ψηλότερα δρομάκια ἀρχίζει τώρα ἡ ἀνάβαση ἀνάμεσ' ἀπὸ τὴ βαριά κασιρόπορτα κι ἀπὸ χτιστὰ καὶ πέτρινα σκαλιά. Ὅσοι τὰ ἔχουν μετρήσει λένε πὼς φτάνουν τὰ 121. Κάνουμε σταθμὸ στὸ μεταξὺ καὶ παίρνουμε βαθιὰν ἀνάσα, μὰ καὶ χαιρόμαστε, ὅσο ψηλότερ' ἀνεβαίνουμε, τὰ κατάλευκα σπίτια τοῦ Χωριοῦ, ποὺ μᾶς δείχνουν σὲ μεγάλη ἔκταση τὴν κάτοψή τους, μὲ τὶς στέγες ὅλες σχεδιασμένες σὲ γεωμετρικὰ κυβιστικὰ σχήματα. Πουθενὰ κεραμοσκεπαστὴ στέγη δὲν ταράζει, οὔτε μὲ τὸ χρῶμα οὔτε μὲ τὸ σχῆμα τῆς, τὴν ἀρχιτεκτονικὴ ἀρμονία τοῦ αἰγαιοπελαγίτικου ρυθμοῦ τῆς νισυρικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Κι ἂν ἀριά καὶ ποῦ ὑπάρχει καμιά, πνίγεται μέσα στὸ σύνολο.

Ἔστερ' ἀπὸ λίγο ἀκόμη περιστροφικὸ ἀνέβασμα βρισκόμαστε μπρὸς στὴ μεγαλόπρεπη πλατιὰ σκάλα (σχέδ. 47) ποὺ μᾶς ἀνεβάζει στὴν εὐρύχωρη αὐλὴ τοῦ μοναστηριοῦ. Ἄκουμπισμένη στὶς φαριδιὲς πεζοῦλες, ποὺ σὰν φρουριακὰ κρηπιδώματα στέκουν πάνω ἀπὸ τὸ χάος σὲ ὕψος 30 - 40 μέτρα, δὲ χορταίνω τὴ καταγάλανη ἀπεραντοσύνη ποὺ μὲ κρατεῖ σὰ μετεωρισμένη ἀνάμεσα οὐρανὸ καὶ πέλαγος πάνω ἀπὸ τούτῃ τὴν ψηλὴ σκοπιὰ'

1. Τὸν ἅγιο Νικήτα σὲ ἡλικία μόλις 14 χρόνων οἱ Τούρκοι τὸν καταδίκασαν σὲ θάνατο μαρτυρικὸ στὴ Χίο, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1732, ἐπειδὴ ἔμενε πιστὸς στὴ Χριστιανικὴ θρησκεία ἀρνούμενος νὰ ἐξισλαμιστεῖ. Κατατάχθηκε ὡς ἅγιος στὸ Συναξάρι τῆς 27ης τοῦ Φλεβάρη 1868.

ταξιδεύω με τὸν ὀλόδροσο μπάτη καὶ με τῆς φαντασίας τὰ φτερά στὰ ὀλόγυρα νησάκια, ποὺ φαίνονται ἀπὸ δῶ πάνω ροδόλευκα κογχύλια σὲ σκουρογάλαζο καθρέφτη, Γυαλί, Πυργούσα, Παχειά· φτάνω στὴν ἀξέχαστή μου Κῶ κι ὡς τὶς ἀντικρινὲς μικρασιατικὲς ἀκτὲς, πετῶ ἀκόμη πὺδ μακριά, πρὸς τὶς ἀγέρωχες κορφὲς τῶν Καλύμνικων βουνῶν ποὺ ἀχνοσχεδιάζονται στὸ διάφανον ὄριζοντα. Σκύβοντας πάνω ἀπὸ τοὺς ὀρθόκοφτους βράχους ξεχνιέμαι στὸ μούρμουρο τοῦ κυμάτου, ποὺ φτάνει ὡς ἐδῶ πάνω σὰν μακρινὸ μονότονο τραγούδι, κεντώντας με τὸν ἀφρό του ἄσπρες νταντέλες καὶ πλουμιὰ γύρω ἀπὸ τὸ νησί, με κεντρικὴ εἰκόνα τὸ ἀχτινόφωτο Μαντράκι.

Ὁ καλὸς ἐφημέριος τοῦ Χωριοῦ, Παπα - Νικόλας Χατζόγλου, με ὀδηγεῖ στὴ στενὸμακρὴ αἴθουσα γιὰ νὰ ξεκουραστῶ, προσφέροντάς μου καὶ τὸ σχετικὸ τρατάρισμα. Εἶναι περιλυπὸς, ὅπως καὶ ὄλο τὸ νησί, γιὰτὶ πρὶν ἀπὸ λίγες ἡμέρες πέθανε ὁ λαμπρὸς ἡγούμενος Κύριλλος Ρωμᾶνος, ποὺ διοικοῦσε τὴ Μονὴ ἀπὸ τὸ 1927 καὶ ἦταν ὄχι μόνον ἕνας μεγάλος καὶ φιλόστοργος πατέρας γιὰ ὄλο τὸ νησί ἀλλὰ μαζὶ καὶ πολὺ ζῳόφιλος, διατηρώντας στρατιὰ ἀπὸ γάτες καὶ σκύλους στὴν περιοχὴ τοῦ μοναστηριοῦ. « Οἱ ἄνθρωποι ὅσο καὶ τ' ἀθῶα ζωᾶκια ἔχασαν τὸν πὺδ ἀγαπημένο τους προστάτη », μοῦ λέει ὁ Παπα-Νικόλας. Τὸ ἐπιβεβαιώνει καὶ ἡ γριά ὑπηρέτρια τοῦ μοναστηριοῦ μ' ἕνα τῆς δάκρυ ποὺ ἀργοκυλάει ἀπ' τὸ θολό τῆς μάτι.

Η ἐκκλησία τῆς Σπηλιανῆς βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὰ χτίρια τῆς Μονῆς μέσα σὲ βράχο σπηλιακό. Κατεβαίνουμε ἀπὸ τὴν ἀπάνω αὐλὴ καὶ τὸ ἡγουμενεῖο 37 ἐσωτερικὰ σκαλοπάτια, φτάνοντας στὸν εὐρύχωρο καὶ φωτεινὸ νάρθηκα ποὺ μᾶς ὀδηγεῖ στὸ πλακόστρωτο καὶ ὀλοκάθιστο ἐκκλησάκι τῆς Παναγίας, με δίπλα τῆς τὸ παρεκκλήσιο τοῦ Ἁι-Χαράλαμπου μέσα σ' ἕνα μεγάλο κοίλωμα τοῦ βράχου. Ἡ χριστιανικὴ εὐλάβεια τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ, ὅπως καὶ τῶν ξενιτεμένων Νισυρίων, ἔχει προσφέρει τρανὰ δείγματα τῆς πιστῆς ἀγάπης τους στὴ Μεγαλόχαρη Μητέρα ποὺ παραστέκει σὰν αὐλὴ κ' αἰθέρια ὀπτασία ἀπάνω ἀπὸ τὴ Νίσυρο. Τὸ καλύτερὸ τῆς στόλισμα εἶναι τὸ καλλιτεχνικὸ τέμπλο ποὺ πλαισιώνει τὶς ἐπιβλητικὲς παλιὲς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας, κατάφορτες ἀπὸ λεπτοσκαλισμένο ἀσήμι καὶ ἀπὸ πλῆθος ἀναθήματα εὐλαβικῶν ψυχῶν στὴν Κυρία τῶν Ἀγγέλων. Μονοκάντηλα καὶ πολυκάντηλα χρυσὰ καὶ ἀσημένια, ἀφιερώματα κι αὐτὰ στὴ Χάρη τῆς, κρέμονται ἀπὸ τὴ στέγη τῆς σπηλιᾶς, γεμάτης ἀπὸ μυστικὸπαθὸ φέγγος καὶ θάλπος, κυρίως τὶς χρυσὲς ὄρες τοῦ δειλινοῦ ὅταν ἡ μέρα σβῆνει πάνω ἀπὸ τὰ πέλαγα σὲ ἀσύλληπτα ροδογάλαζα πέπλα.

Ἀνάμεσα στὰ κρεμαστὰ καντήλια τῆς Σπηλιανῆς βρίσκεται κ' ἕνα μαλαμοκαπνισμένο ποὺ παρασταίνει περιστέρι με τὸ καθαρὸ καντήλι στὸ ράμφος του. Ἡ ἱστορία του ἔχει μείνει σὰν παράδοση γύρω ἀπὸ τοὺς θρύλους καὶ τὰ θαύματα τῆς Σπηλιανῆς. Λένε πῶς, πρὶν ἀπὸ χρόνια, δύο κλέφτες σκαρφάλωσαν ἀπὸ τὸν βαθὺ κόλπο Κοχλάκους στὸ βράχο κ' ἔφτασαν ὡς τὸ μοναστήρι, με πρόθεση νὰ κλέψουν τὰ χρυσαφικὰ τῆς Παναγίας. Ὅτι τὰ εἶχαν μαζέψει κ' ἦταν ἔτοιμοι νὰ φύγουν, ἔκλεισε ἡ πόρτα τῆς ἐκκλησίας. Ἀπὸ πουθενὰ δὲν μποροῦσαν τώρα νὰ βγοῦν. Κατατρομαγμένοι κατάλαβαν πῶς τοῦτο ἦτανε θαῦμα τῆς Παναγίας. Μετάνιωσαν γιὰ τὴν ἀσέβειά τους κι ἄρχισαν νὰ ζητοῦν συχώρεση ἀπὸ τὴ Μεγαλόχαρη ξανακρεμώντας πάνω τῆς ὅσα τῆς εἶχαν πάρει. Εἶδαν τότε ἕνα

48. Ἡ ἀσημοσκάλιστη εἰκόνα τῆς Σπηλιανῆς. Ἔργο τοῦ Λοῦη (Λάζαρου) Κοντοβεροῦ.

περιστέρι πού πήγε πρὸς τὴν πόρτα καὶ τὴν χτύπησε μὲ τὸ ράμφος του. Ἡ πόρτα ἀνοιξε ἀμέσως διάπλατη, καὶ οἱ μετανιωμένοι κλέφτες ἔφυγαν τάζοντας στὴ Σηλιανὴ ἓνα καντήλι μὲ τὸ θαυματουργό της περιστέρι. Εἶναι αὐτὸ τὸ μόνο καὶ ἰδιόρρυθμο καντήλι πού βρῖσκεται κρεμασμένο μαζὶ μὲ ἄλλα ἀπὸ τὴ στέγη τῆς ἐκκλησιᾶς. Διηγοῦνται ἀκόμη γιὰ κάποιον ἀσημένιο καραβάκι, πού βρῖσκεται ἀνάμεσα στ' ἀναθήματα, πὼς εἶναι ἀφιερωμένο στὴν Παναγία ἀπὸ ἓνα τρομερὸ πειρατὴ τοῦ Αἰγαίου λεγόμενον Ἀθανασάκη, πού πήγε στὰ ἐπαναστατικὰ χρόνια νὰ λεηλατήσῃ τὸ μοναστήρι καὶ τὴν ἐκκλησία. Μὰ τὴν ὥρα πού ξεκίναγε φορτωμένος τὰ λάφυρα δὲν εὑρίσκει καμία πόρτα μπροστὰ του παρὰ μόνο τοίχους ψηλοὺς καὶ ἀδιαπέραστους. Ἐμπεηξε τίς φωνὲς γυρεύοντας βοήθεια. Τὸν ἄκουσε ἀπ' ἔξω ἡ καλογριά καὶ τοῦ ἀπάντησε: «Νὰ πᾶς ν' ἀφήσεις στὴ Χάρη της ὅσα τῆς ἔκλεψες καὶ τότε Ἐκείνη θὰ σοῦ ἀνοίξει.» Ἔτσι κ' ἔγινε — ὅπως τὸ λέει ἡ παράδοση. Ὁ πειρατὴς σὰν εἶδε τὸ θαῦμα πίστεψε στὴ δύναμη τῆς Παναγίας, ἀνάνηψε ἀπὸ τοῦ πάθους του τὴν παραζάλη καί, συντριμμένος, προσκύνῃσεν τὴ Θεομήτορα τάζοντάς της ἀσημένιο τὸ καραβὶ του.

Γιὰ τὰ κύπελλα καὶ τὰ μονοκάντηλα τῆς Σηλιανῆς λένε πὼς ὅταν οἱ κατὰ καιροὺς ἡγούμενοι φιλοξενοῦσαν διάφορους ἐπισκέπτες καὶ τοὺς ἔκαναν πλούσιο τραπέζι, αὐτοὶ, ἀπάνω στὸ κέφι τους, ἔριχναν ἀπὸ ὕψος 35 μέτρα κάτω στὴ μικρὴ πλατεία τοῦ μοναστηριοῦ τὰ ποτήρια τους γεμάτα κρασί, βάζοντας στοίχημα πὼς ἂν τὰ ποτήρια δὲν σπάσουν θὰ φέρουν ἓνα παρόμοιο ἀσημένιο καντήλι στὴ Θεοτόκο. Τὰ ποτήρια ὄχι μόνο ἔμεναν γερὰ ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενό τους δὲν χυνότανε. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ μονοκάντηλα τῆς Σηλιανῆς ὅσο πηγαιναν καὶ πλήθαιναν μὲ τὸν καιρό.

Ἀπὸ τὰ τελευταῖα θαύματά της εἶναι καὶ τοῦτο: Ὅταν ἦρθαν οἱ Γερμανοὶ στὴ Νίσουρο ἀνέβηκαν στὸ μοναστήρι καὶ εἶπαν στὸν ἡγούμενο, πού ἡ φυσιογνωμία του ἐνέπνεε σεβασμὸ κ' ἐμπιστοσύνη, πὼς θὰ ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ γιὰ νὰ προστατεύσουν τὴ Μονὴ ἀπὸ τυχὸν ἐπιδρομὴ τῶν Ἀγγλων. Κι ἀμέσως ἄρχισαν, κατὰ τὴ γνωστὴ συνήθειά τους, νὰ μεταφέρουν τὰ ἐπιπλα ὅπως τοὺς ἄρρεσε, ἐτοιμάζοντας τὸ νέο τους κονάκι. Ὁ ἡγούμενος τότε τοὺς ἀπάντησε: «Ἐγὼ, κύριοι, δὲν εἶμαι νοικοκύρης ἐδῶ· εἶμαι φιλοξενούμενος τῆς Κυρίας πού κατοικεῖ στὸ κάτω διαμέρισμα. Πηγαίνετε νὰ τὴν ἰδῆτε.» Οἱ Γερμανοὶ κατέβηκαν καὶ βρέθηκαν μέσα στὴν ἐκκλησία μπρὸς στὴν εἰκόνα τῆς Μεγαλόχαρης. Τί εἶδαν καὶ τί ἄκουσαν ἀπ' τὸ θαυματουργό της στόμα, μόνο αὐτοὶ τὸ ξέρουν. Ἔνα εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα: πὼς ἀνέβηκαν τρεχάτοι ἀπὸ τὴ σπηλιὰ τῆς ἐκκλησιᾶς κ' ἔφυγαν πανικόβλητοι τὴν ἴδια ὥρα ἀπὸ τὸν ἱερό της βράχο, πηδώντας πέντε - πέντε τὰ σκαλιὰ τοῦ Κάστρου, χωρὶς πιά νὰ μεταγυρίσουν.

Γιὰ τὴν ἰδρυση τῆς Σπηλιανῆς ἐδῶ πού βρίσκεται σήμερα λέει μιὰ τοπικὴ παράδοση τὸ θρύλο τοῦτο: Στὴ θέση « Βρεττοῦ » — ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὴ λέξη « Εὐρετοῦ », ἐπειδὴ ἐκεῖ βρέθηκε ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας) — ὡς 200 μέτρα μακριὰ ἀπὸ τὰ Λουτρὰ καὶ πηγαίνοντας πρὸς τὸ Μανδράκι, ἔβλεπαν οἱ νησιῶτες ἀπάνω σὲ γκρεμνὸ ἓνα μικρὸ φῶς νὰ τρεμολάμπει κάθε πού σκοτείνιαζε ἡ μέρα. Μπῆκαν σὲ περιέργεια κ' ἐβάλανε σημάδι πού ἀκριβῶς ἀναβε τὸ καθεβραδινὸ αὐτὸ φωτάκι. Ἐνας γεωργὸς ξεκίνησε ἡμέρα πρὸς τὰ ἐκεῖ καί, ψάχνοντας τριγύρω, ἤβρε σὲ μιὰ τρύπα τοῦ βράχου ἓνα πολὺ μικρὸ εἰκόνημα τῆς Παναγίας. Ὅλο τὸ νησι ξεσηκώθη κ' εὐλαβικὰ ἀπόθεσε τὸ εἰκονισματάκι στὴ Μητρό-πολη, στὴν Παναγιά τὴν Ποταμίτισσα. Ὅμως τὴν ἄλλη μέρα τὸ ἔχασαν ἀπὸ τὴν ἐκκλή-σισα. Ὅσο κι ἂν ἔψαξαν παντοῦ, δὲ βρέθηκε πουθενά, δὲν μπόρεσαν νὰ τὸ ξανάβρουν. Με-γάλη στενοχώρια πλάκωσε τὶς ψυχὲς τῶν κατοίκων, πού δὲν ἔβρισκαν ἐξήγησι στὸ ἀπρό-σμενο τοῦτο γεγονός. Τὸ παιρναν γιὰ θλιβερὸ σημάδι, γιὰ κακὸν οἰωνό. Ὅμως ἡ Χάρη τῆς δὲν ἄργησε νὰ τοὺς παρηγορήσει. Σὲ λίγες μέρες ἔφτασε μήνυμα πὼς τὸ μικρὸ εἰκόνη-σμα βρέθηκε πάνω σ' ἓνα δεμάτι ἄχυρα μέσα στὴ σπηλιὰ τοῦ Κάστρου ἓνας νησιώτης στεγάζοντας ἐκεῖ τὶς ἀγελάδες του τὴν εἶχε μεταβάλει σὲ ἀχερώνα. Ὁ κόσμος ἀνάσανε, ἀλλὰ κ' ἐνόησε πὼς ἦταν θέλημα τῆς Παναγίας νὰ κατοικήσει σ' αὐτὸ τὸ σπήλαιο, πάνω στὸ Κάστρο. Γι' αὐτὸ κ' ἐπονομάστηκε « ἡ Σπηλιανή ». Τὸ πότε ἐγινε τοῦτο τὸ θαῦμα ὁ θρύλος δὲ μᾶς διαφωτίζει, ἀλλὰ οὔτε κ' ἐπιγραφὲς ἢ ἀρχαῖα σχετικὰ ἐγγραφα βρέ-θηκαν νὰ βεβαιώνουν τὸ πότε χτίστηκε αὐτὸ τὸ μοναστήρι. Πιστεύουν ὅμως πὼς ἡ ἰδρυσή του θὰ χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ ἱσποτικὰ χρόνια, ὅταν στερεώθηκε, ἀπάνω σὲ ἀρχαῖα θεμέ-λια, τὸ Κάστρο ἀπὸ τοὺς Βενετούς, ὅπου μέσα στὰ τεῖχη του ἦταν κλεισμένοι, γιὰ τὸ φόβο τῶν κουρσάρων, οἱ κάτοικοι τοῦ Χωριοῦ. Οἱ ἔρευρες ἀπέδειξαν πὼς ἄλλη χριστιανικὴ ἐκ-κλησία ἐκεῖ δὲν ὑπῆρχε. Εἶναι λοιπὸν φυσικὸ νὰ βγάξει κανεὶς τὸ συμπέρασμα πὼς οἱ Μανδρακιῶτες ἐκείνου τοῦ καιροῦ θὰ ἐκκλησιάζονταν στὴν Παναγιά τὴ Σπηλιανή.

Πρὶν ἀπὸ τὸ 1700 ἡ ἐκκλησία δὲν εἶχε κανένα στόλισμα. Τὸ ὠραῖο τῆς τέμπλο, φτιαγμένο ἀπὸ καλὸν τεχνίτη, θὰ ἐγινε κατὰ τὸ 1723, καθὼς σημειώνεται μὲ κόκκινους ἀριθμοὺς πάνω ἀπὸ τὴν ἀψίδα τῆς βόρειας πύλης τοῦ Ἱεροῦ. Ὅσο γιὰ τὴν ἐπαργύρωση καὶ τὴν ἐπιχρῶσι τῶν εἰκόνων, λένε πὼς ἔγιναν μὲ τὴ φροντίδα τοῦ ἡγούμενου τῆς Μο-νῆς Μεθόδιου. Ὁ ἴδιος ἐστόλισε τὴν ἐκκλησία καὶ μὲ τὸν ἀσημένιο κεντρικὸ πολυέλειο. Ὁ διάδοχός του Ἀθανάσιος ἀνακαίνισε τὴν ἀσημοσκάλιστη μεγάλην εἰκόνα τῆς Παναγίας, πού κάτω ἀπὸ τὸ χέρι τῆς βρίσκεται — καθὼς λένε — σκεπασμένο τὸ ἀρχικὸ μικροσκοπικὸ εἰκόνημά της (σχέδ. 48).

Τῆς Σπηλιανῆς τὸ μοναστήρι βοήθησε κατὰ τὴ δύναμή του τὸν ἱερὸν ἀγώνα τῆς φυλῆς στὴν Ἐπανάστασι τοῦ Εἰκοσιένα, ὅπως καὶ συντηροῦσε ἀπὸ τὰ εἰσοδήματά του πολλοὺς φτωχοὺς κατοίκους τοῦ νησιοῦ. Παρ' ὅλα ὅμως τοῦτα, πολλοὶ πηγαινάν κ' ἐκλε-βάν τὶς σπορὲς καὶ τὶς διαφορὲς σοδεῖς ἀπὸ τὰ χτήματά τῆς, ἢ σκότωναν τὰ ζῶα τῆς Μόνῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ τότε ἡγούμενος Νεόφυτος φρόντισε καὶ τοῦ δόθηκε τὸ 1844 ἓνα ἐπίσημο προστατευτικὸ φερμάνι ἀπὸ τὸ Διοικητὴ τῆς Ρόδου καὶ τῶν Σποράδων Χασάν Πασᾶ, ὅπου ἀναγράφονται οἱ σχετικοὶ ὅροι καὶ δίνονται αὐστηρὲς διαταγὲς στοὺς πα-

ραβάτες. Αυτό είναι με λίγα λόγια τὸ ἱστορικὸ τῆς Παναγιᾶς τῆς Σπηλιανῆς, πὸν γιορτάζει κάθε Δεκαπενταύγουστο συγκεντρώνοντας ἀπὸ παντοῦ πλῆθος πιστοὺς προσκυνητές.

Ἐνα ἀπὸ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου, πὸν συνδέονται μετὰ τὴν Σπηλιανῆ, εἶναι καὶ τοῦτο: Τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς τῆς ὄλο τὸ νησι νηστεύει, καὶ τὸ βράδυ στρώνεται τὸ νηστήσιμο τραπέζι στὸ προαύλιο τοῦ σχολείου, ὅπου ἦταν ἄλλοτε μιὰ μεγάλη τράπεζα χτιστὴ κ' ἕνας αἰωνόβιος πλάτανος. Οἱ νησιῶτες ὁμως ἐξακολουθοῦν τὸ ἔθιμό τους, καὶ τὴν ἴδια μέρα τῆς γιορτῆς τρῶνε τὸ μεσημέρι σὲ μεγάλα ξύλινα τραπέζια, στὸ ἴδιο μέρος, κ' ὕστερα στήνουν τὸ χορὸ κάτω ἀπὸ τὸν «ὄξο» (γκρεμνὸ) τῆς Παναγίας, στὴν πλατεία πὸν λέγεται ἡ «τάβλα τοῦ γιαλοῦ». Ἀποβραδὶς οἱ γυναῖκες ψέλνουν τὸ «Μοιρολόι τῆς Παναγίας» στὸν ἑσπερινὸ τοῦ «ννιαμέρου», κάνοντας ταυτόχρονα ἀπὸ 300 μετάνοιες ἢ καθε μιὰ, μετρώντας τις με κομπολόγια πὸν ἔχουν ἀπὸ 50 - 100 μαῦρες χάντρες τὸ καθένα.

ΤΟ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

Καλὸ ἔναι τ' Ἅγιος ὁ Θεός, καλὸ ἔναι κι ἄς τὸ ποῦμε
ὅπου τὸ λέει σῶνεται, κι ὅπου τ' ἀκούει ἀγιάζει,
κι ὅπου θὰ τὸ καλοφραστεῖ παράδεισο λαβαίνει,
παράδεισο καὶ λουτρογιά μες στ' ἅγιο Μοναστήρι.
Ἐκεῖ Ἄγγελοι λουτροῦσιν καὶ Ἀποστόλοι ψάλλουν.
Ποιὸς ἔχει πόδια νὰ σταθεῖ καὶ χέρια νὰ τανύσει,
καὶ στόμα νὰ πολοηθεῖ στὴ φοβερὴ τὴν κρίση;
Μέγα καὶ Ταξιάρχη μου, Μέγα καὶ φοβερό μου,
ὅταν σὲ στείλει ὁ Ἄφέντης μας νὰ πάρεις τὴν ψυχὴ μου,
μὴν ἔρτεις μ' ἄγριο πρόσωπο, μὴν ἔρτεις μ' ἄγριο πνέμα,
παρ' ἔλα με ταπεινωσὴ νὰ σοῦ τὴν παραδώσω,
νὰ τηνε πᾶς τ' Ἄφέντη μας, κι ὡς θέλει νὰ τὴν κρίνει,
τὰ εἶδε καὶ τὰ ἔπραξε καὶ τὰ ἔχει καωμένα.
Ἄγγελέ μου εὐλοημένε, χαῖρε, κεχαριτωμένε,
ἀκριβοπαρακαλῶ σε καὶ μετὰ δάκρυα προσκυνῶ σε,
ν' ἀγκαλιάζεις τὸ καλὸ μου, νὰ ξερκίζεις τὸ κακό μου,
νὰ μὴ μπορεῖ ὁ ἔχτρος μου νὰ περνᾷ ποτέ πὸ μπρὸς μου.

Ἄφοῦ οἱ γυναῖκες τελειώσουν τὸ μοιρολόγι, τὸ συμπληρώνουν μετὰ τὸ ἔξης:

Τελείωσε τὸ ννιαμέρο μετὰ εὐλογία μεγάλη,
τοῦ χρόνου νὰ ἔμαστε καλά, κόρες, νὰ ἔρτοῦμε πάλι.
Τέλειψαν οἱ μετάνοιες μας, ἴδρος πολὺς ἐχύθη,
σ' ὅλες τις ννιαμερήτισσες ἢ Παναγιὰ εὐχήθη.
Γι' αὐτὸ κ' ἐμεῖς εὐχόμεσθε, ὅταν τὴν προσκυνοῦμε,
ὅλα τὰ Νισυρόπουλα μετὰ τὸ καλὸ νὰ δοῦμε.

ιδό πέρα από τὰ κοινοτικά Λουτρά τοῦ Μανδρακιοῦ καὶ πίσω ἀπὸ τὴν Ἀκρωτήρα βρίσκεται τὸ γραφικὸ λιμανάκι τῶν Πάλων, ἐπίνειο τοῦ Ἐμπορευοῦ, ὅπου φτάνουμε ὕστερ' ἀπὸ λιγόλεπτη διαδρομὴ μὲ τὸ αὐτοκίνητο ἀπὸ τὸ Χωριό. Ὁ κόλπος εἶναι ἀνοιχτός, μποροῦσαν ὁμοίως καὶ ἀραζαν ἄλλοτε μεγάλα καΐκια καὶ βαπόρια ἐκεῖ, μὰ τώρα πιά δὲν εἶναι δυνατὸ γιὰ πολὺς ἄμμος σωρεύτηκε στὸ βάθος τοῦ κόλπου καὶ ρήγεψαν τὰ νερά του. Ὅλο τὸ γύρω τοπίο εἶναι πανοραμιακὸ, μὲ πίσω τοὺς δεντρόφυτους λόφους ποὺ καθρεφτίζονται στὸν πλατύκυκλο κόλπο, ὅπου ξεχνῶνουν τὶς λευκὲς ἀνταύγειές τους τὰ σπύτια καὶ ἡ ἐκκλησία σὰν πλατιῆς πινελιῆς ἀπάνω στὰ νερά. Σεργιάνισα μὲ καλὴ συντροφιά στὴν ἀμμουδερὴ ἀκρογιαλιά τῶν Πάλων, τὴν κατάσπαρτη ἀπὸ εὐωδιαστὰ ἄγρια κρινάκια τὸ ἡσυχὸ αὐτὸ καλοκαιριάτικο πρωί, καὶ μὲ βαθιὰ μου λύπη εἶδα, τελειώνοντας τὸν ἀνοιχτὸ κόλπο, νὰ στέκουν ἐκεῖ σὲ τραγικὴ ἐγκατάλειψη τὰ εἰσώτια τῶν λουτρῶν τοῦ Παντελίδου.

Ἕνας πολὺ προοδευτικὸς ἄνθρωπος ἦταν ὁ Παντελίδης· πολυταξιδεμένος καὶ γεμάτος ὥραϊα σχέδια γιὰ τὴν ἀγαπημένη του Νίσυρο, ὄνειρευτὴκε νὰ δημιουργήσῃ ἐκεῖ μιὰν ἀπὸ τὶς καλύτερες εὐρωπαϊκὲς λουτροπόλεις. Κοντὰ στὸ λιμένα τῶν Πάλων βρίσκονται ἀρχαῖα εἰσώτια κτίρια, τὰ λουτρά τοῦ Ἴπποκράτη κατὰ μιὰ παράδοση (σχέδ. 50), ὅπου ὁ διάσημος γιὰ τὴν ἀρχαιότητάς του ἔστειλε — καθὼς ἔλεγε — τοὺς ἀρρώστους τοῦ νὰ βροῦν τὴν θεραπεία. Κατ' ἄλλη ὁμοίως παράδοση τὰ εἰσώτια αὐτὰ ἦταν ρωμαϊκὰ λουτρά. Σὲ μιὰ γωνιὰ κάτω ἀπὸ τὸ βράχο βρίσκεται τὸ μικρὸ ἐκκλησάκι τῆς Παναγίας τῆς Θερμιανῆς. Ὁ Παντελίδης ἀνακάλυψε σ' αὐτὸ τὸ μέρος τὶς ἴδιες ἀρχαῖες φλέβες ποὺ περνοῦσαν κάτω ἀπὸ τὴν γῆ καὶ ἐβγαίναν πρὸς τὴ θάλασσα. Τὸ ἐπιχειρηματικὸ του πνεῦμα δὲν ἔχασε καιρὸ. Ἄρχισε ἀπὸ τὸ 1895 νὰ χτίζει, τμηματικὰ, μπροστὰ στὴν παραλία καὶ σὲ θέση μαγευτικὴ τὸ μεγάλο κατάστημα τῆς λουτροθεραπείας καὶ τὸ ξενοδοχεῖο του, ὀνομάζοντάς τα «Ἀρχαῖα Θερμοπηγαὶ Ἴπποκράτους». Χρόνο μὲ τὸ χρόνο τὰ λουτρά Παντελίδου ἀπλώθηκαν σ' ἔκταση καὶ σὲ βάθος καὶ ἔγιναν, ὄχι μόνον τόπος θεραπείας, ἀλλὰ καὶ πολιτισμένης ἀναψυχῆς, μὲ ἠλεκτροφωτισμὸ καὶ μὲ ὅλες τὶς ἀνάσεις. Δημιουργήθηκε ταχτικὴ συγκοινωνία μὲ βαπόρια, ποὺ ἔφεραν ὁμογενεῖς καὶ ξένους ἀπὸ τὴ Σμύρνη, τὴν Αἴγυπτο, τὴ Ρόδο καὶ τὴν Ἑλλάδα. Αὐτὸ τὸ ὥραϊο καὶ ἐκπολιτιστικὸ ἔργο τοῦ Παντελίδου ἔσβησε τὸ 1927 μὲ τὸ θάνατο τοῦ δημιουργοῦ του. Ἀπὸ τότε ἡ ἐγκατάλειψη καὶ ἡ φθορὰ τοῦ χρόνου ἔφεραν τὴν τελικὴ καταστροφὴ στὸ ὥραϊο αὐτὸ οἰκοδόμημα.

πὸ τὸ γραφικὸ λιμανάκι τῶν Πάλων ξανανεβαίνουμε στὴ μεγάλη δημοσιά, γιὰ νὰ πάρουμε τώρα τὸ δρόμο ποὺ ὀδηγεῖ στὸ δεύτερο μεγάλο χωριὸ τοῦ νησιοῦ, στὸν Ἐμπορειό. Ἡ γῆ, ἀπ' ὅπου κι ἂν κοιτάξουμε, φορεῖ τὰ πράσινα βελουῖδα της. Τὸ κυματόδαρτο τοῦτο νησάκι, ποὺ ὅσο κι ἂν, ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρό, οἱ ὑποχθόνιοι σπασμοὶ τοῦ Πολύβωτη τὸ τραντάζουν ἀπὸ τὰ ἔγκατά του, ξαναγεννιέται πάντα σὰν τὸν ἀρχαῖο φοίνικα μέσ' ἀπ' τὶς φλόγες καὶ τὶς στάχτες. Μὲ τὸ μόχθο τῶν

κατοίκων του καὶ μὲ τὸν τίμιο ἰδρώτα τους, ποὺ ποτίζει ἀπὸ αἰῶνες τὴ σκληρόπετρή του γῆ καὶ κάνει τὰ δέντρα της ν' ἀνθίζουν, ν' ἀνεβαίνουν πρὸς τὸν διάφανο αἰθέρα καὶ νὰ φουντώνουν θαλερὰ καὶ καρποφόρα στὶς ράχες, στὰ ὑψώματα καὶ στὶς κοιλάδες τῶν βουνῶν, ἔγινε ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ πολύδεντρα νησάκια τῆς Δωδεκανήσου, ποὺ σὲ πολλὲς περιοχὲς του θυμίζει δασωμένους τόπους. Γι' αὐτὸ στὴν ὄψη του νιώθουμε θαυμασμό καὶ κατάπληξη διὰν σκεφτοῦμε τοὺς σκληροὺς ἀγῶνες ποὺ ἔχουν καταβάλει οἱ δυνατοὶ καὶ χαλκέντεροι νησιῶτες, κατορθώνοντας νὰ δαμάσουν, μὲ τὴν ἰώβεια ὑπομονὴ καὶ τὴν ἀδιάκοπη κ' ἐπίμονη ἐργασία τοῦ φτυαριοῦ καὶ τῆς ἀξίνας, τὸ ἀνυπόταχτο καὶ κακοτράχαλο ἔδαφος τῆς πατρίδας τους, ὥστε νὰ μεταβάλουν τοὺς ὀγκόλιθους τοῦ ἠφαιστείου της σὲ ἡμεροκαλλιεργήσιμο χῶμα' νὰ τὸ φυτέψουν καὶ νὰ παρουσιάσουν ὅλες τὶς ἐπιφάνειές του κατάλληλες γιὰ κάθε εἶδος σπορᾶς, ἀπὸ τὸ σιτοκρίθαρὸ ὡς τὸ ἀμπέλι καὶ ἀπὸ τὴν ἐλιά καὶ τὴν τσικουδιά ὡς τὰ κάθε λογῆς ὀπωροφόρα δέντρα, μὲ τὴν ἀμυγδαλιὰ ἀπάνω ἀπ' ὅλα κυρία καὶ βασίλισσά τους. Σὲ ὀλόκληρο τὸ νησί, ἀπὸ τὶς πιὸ ἀνηφορικὲς ξέφωτες πλαγιὲς ὡς τὶς πιὸ βαθίσκιωτες λαγκάδες τῶν βουνῶν, οἱ Νισύριοι ἀγρότες, ποὺ κατέχουν ἀπὸ φυσικὸ τους τὴν τέχνη τῆς δεντροκομίας καὶ τῆς καλλιέργειας τῆς γῆς, ἔχουνε κατορθώσει νὰ σχηματίσουν στὸν ἀπόκρημνο τόπο τους ἀπέραντα σκαλωτὰ πλατώματα, τὶς «τάβλες» ὅπως τὰ ὀνομάζουν, εἶδος στενόμακρα δεντρόφυτα κτήματα ἴδια μὲ κήπους κρεμαστούς, συγκρατημένα ἀπὸ φρουριακὲς ξερολιθιές, τὶς λεγόμενες «βαστάδια» τείχη ἀγκρέμιστα καὶ ἀδιαπέραστα σχηματισμένα μὲ πολύχρωμα ἠφαιστειογενῆ πετρώματα ποὺ φαντάζουν ἴδια χοντροκομμένα μωσαϊκά. Καὶ νὰ συλλογίζεται κανεὶς, βλέποντας ὅλη τούτη τὴν τεράστια προσπάθεια, πόσες γενιὲς ἀνθρώπων καὶ πόσες ἑκατοντάδες χρόνια χρειάστηκαν γιὰ νὰ λάβει τὴ σημερινὴ μορφή του τὸ θαυμαστὸ ὅσο καὶ συγκινητικὸ τοῦτο κατόρθωμα. Οἱ καλόκαρδοι ὅμως νησιῶτες, ὅσο κι ἂν εἶναι βαρὺς ὁ μόχθος τῆς γῆς τους, δὲν χάνουν τὸ κέφι τους. Ἀγωνίζονται στὶς στενὲς τους «τάβλες» μὲ τὰ βοϊδάκια τους, τραγουδώντας:

Ὁρὲ γειά τωγ καὶ χαρά τωγ
 κι οὐλα τ' ἄχερα δικά τωγ
 καὶ ἡ Παναγιὰ μπροστά τωγ
 κι ὁ Χριστὸς στὰ γόνατά τωγ
 κ' ἡ Κοκχὺλα πετθερά τωγ
 κ' ἡ Γαδάρα ἡ νουνά τωγ.
 Ὁρὲ γειά, ὠρὲ γειά, πρὲ γειά,
 ὠρὲ οὔστ, ντέ, βρέ, ντέ ε ε!

Ἄνηφορίζοντας μὲ τὸ αὐτοκίνητο τὸν πολυστροφικὸ δρόμο γιὰ τὸν Ἐμπορειό, ἀφή-
 νουμε τὸ βλέμμα ξεκούραστο νὰ κολυμπᾷ σ' ἓνα πέλαγος ἀπὸ πράσινους ἐναλλασσόμε-
 νους τόνους τῶν δέντρων, ποὺ φαίνονται σὰ νὰ σκαρφalώνουν στ' ἀπόκρημνα βουνὰ ἢ σὰ
 νὰ κατακυλοῦν σ' ἀβυσσαλέες χαράδρες, μὲ τελευταῖο σύνορο κάτω ἀπὸ τοὺς φαγωμένους
 μαύρους ὀγκόλιθους τῆ σκουρογάλαζη θάλασσα. Πέρα μακριὰ προβάλλει, λουσμμένη στὸ
 ἀχνὸ πρωινὸ ἀγέρι, ἡ Κῶς σὲ ὅλο της τὸ μᾶκρος, ἀπὸ τὸν Ἄι-Φωκᾶ ὡς τὸν χοντροὸ κάβο
 Κρίκελο, ἴδιον μὲ κεφάλι λουφαγμένου μεγαθήριου ἀπάνω στὰ νερά. Σὲ κοντινὴ ἀπόσταση
 ξαναχαιρετοῦμε τὸ μακρόκορμο καὶ δίβουνο νησάκι Γυαλί, ἀνεμίζοντας πρὸς τὰ ἐκεῖ, σὰν
 διάφανη σημαία, τὴν ἀνάμνησή μας γύρω ἀπὸ τὸν ἥρωα θαλασσομάχο τοῦ Εἰκοσιένα ποὺ
 τό'ντυσε μὲ τὴ φεγγοβολιὰ τῆς δόξας του.

Ὅσο ἀνηφορίζουμε ὅλο καὶ πανοραματικὰ τοπία διαδέχονται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο. Ὅλο-

49. Ὁ Ἐμπορειός, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ σχολεῖο.

50. Τὰ ἐρειπωμένα λουτρά τοῦ Ἱπποκράτη μὲ τὸ ἐκκλησάκι τῆς Παναγίας Θερμιανῆς.

ζώντανες σκηνογραφίες πίσω ἀπὸ πράσινες πολύπτυχες αὐλαῖες ἀνοίγονται μπροστὰ μας, ὅσο πὸν τέλος προβάλλει στὰ ψηλά, σὰν ἀποκαλυπτικὸς πίνακας μοντέρνου ζωγράφου, ἓνα κωνικὸ βουνὸ μ' ἓνα καστράκι στὴν κορυφή, κατάσπαρτο ἀπὸ σπίτια ὀλόλευκα πὸν κατεβαίνουν σὰν ἄσπρος χεῖμαρρος ὡς τὰ βαθιὰ του ριζοβούνια. Εἶναι ὁ Ἐμπορειὸς (σχέδ. 49), σὲ ὕψος 370 μέτρα πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα. Τὸ μισοερειπωμένο βενετσιάνικὸ του κάστρο, πὸν τ' ὀνομάζουν καὶ « Πανδονίκη », καταφύγιο τῶν κατοίκων στὰ κουρσάρικα χρόνια, κλείνει μιὰ παμπάλαιη ἐκκλησία, τὸν Ταξιάρχη, μὲ τὶς παλιὲς βυζαντινὲς εἰκόνες στὸ σκαλιστό του τέμπλο.

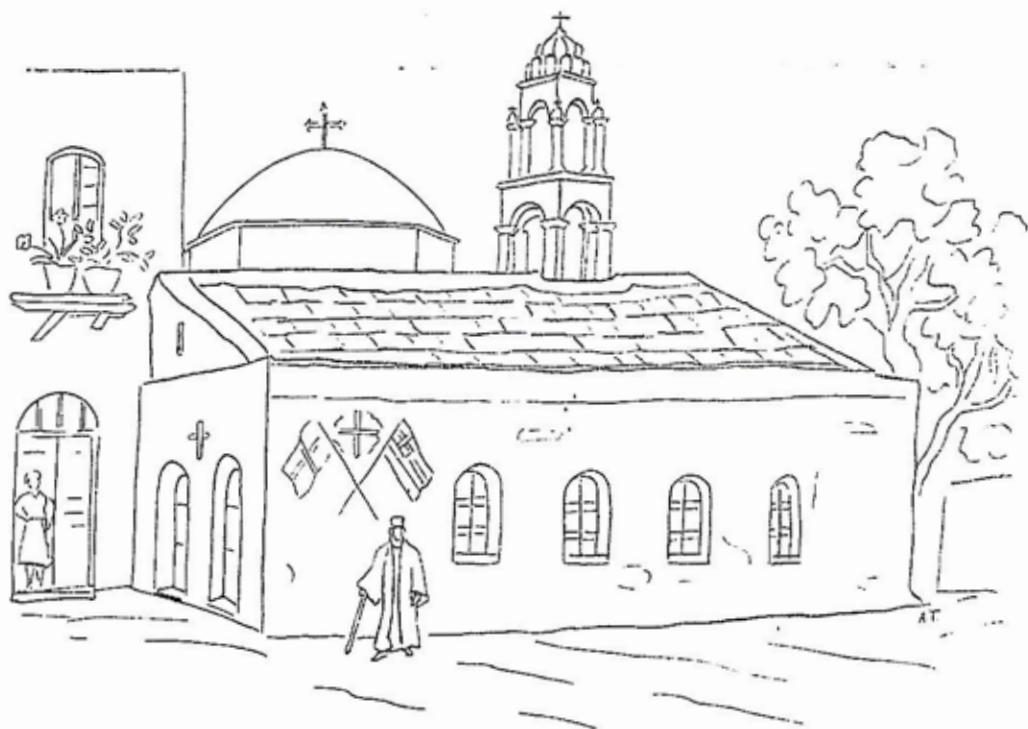

Περπατῶ στὰ καλντεριμωμένα στενὰ σοκάκια τοῦ χωριοῦ. Μικρὰ καὶ μεγάλα σπίτια μὲ γραφικὲς ἀλλῆς μέσ' ἀπὸ θολωτὰ πορτόνια, ψηλὰ καὶ χαμηλὰ μπαλκόνια πλημμυρισμένα ἀπὸ λουλουδισμένες γλάστρες μὲ δροσίζουν ἀπὸ τὸ κάμα τοῦ καλοκαιριοῦ μὲ τὸν ἴσκιο καὶ μὲ τὴ μυρωδιά τους, καθὼς καὶ τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ μὲ τὸ χαμόγελό τους ἀπ' ὅπου κι ἂν περνῶ. Χαρούμενη ὑποδοχὴ μοῦ γίνεται ἀπὸ τὸν καλόκαρδο γιατρὸ καὶ δήμαρχο τοῦ Ἐμποριοῦ Τριαντάφυλλο Τριανταφύλλου, ἀπὸ τὸν Παπα-Γιάννη Σκανδάλιο, ἀπὸ τὸν δάσκαλο Ἀριστοτέλη Πατούρη κ. ἄ., πού μὲ ὀδηγοῦν στὸ καφενεῖο τοῦ Νικόλα Ξανθοῦ, τὸ κεντρικὸ ἐντευκτήριο τῶν χωριανῶν στὴν πλατεία, πού τὴ στολίζει μιὰ παλιὰ καὶ ὡραία, στὴν ἀπλὴ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς, ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας (σχέδ. 51).

Στὸ προαύλιο τοῦ καφενεῖου ἀριστερὰ στεκόμαστε εὐλαβικὰ μπρὸς στὸ κενοτάφιο τοῦ ἥρωικοῦ Ἱερολοχίτη Εὐάγγελου Χατζηευαγγέλου πού, πολεμώντας μὲ ἄλλους συναδέλφους του καὶ μὲ παιδιὰ νησιωτάκια, βρῆκε, τὸ χειμῶνα τοῦ 1940, σ' αὐτὴ τὴ θέση θάνατο δοξασμένο ἀπὸ βόλια γερμανικά¹.

Τὸ χωριὸ τοῦ Ἐμποριοῦ παρουσιάζει μεγάλη γραφικότητα μὲ τὴν ποικιλία τῶν κυβιστικῶν του σπιτιῶν, ἔτσι πού πολλὲς φορὲς, παρ' ὅλο τὸν καθερωμένο στὰ περισσότερα Δωδεκάνησα τοπικὸ τύπο, ξαφνιάζεται κανεὶς βλέποντας σπίτια σὰν τὸ ἴδιο μὲ ψηλὸ πύργο σπίτι τῆς Ἄννας Ζωγράφου, πού οἱ ἐξωτερικὲς ὁσο καὶ οἱ ἐσωτερικὲς του λεπτομέρειες μαρτυροῦν ἐξελιγμένον τεχνίτη μὲ αἰσθητικὸ ἀρχιτεκτονικὸ γοῦστο.

1. Βλ. πρὸ κάτω τέλος κεφ. «Ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ νησιοῦ».

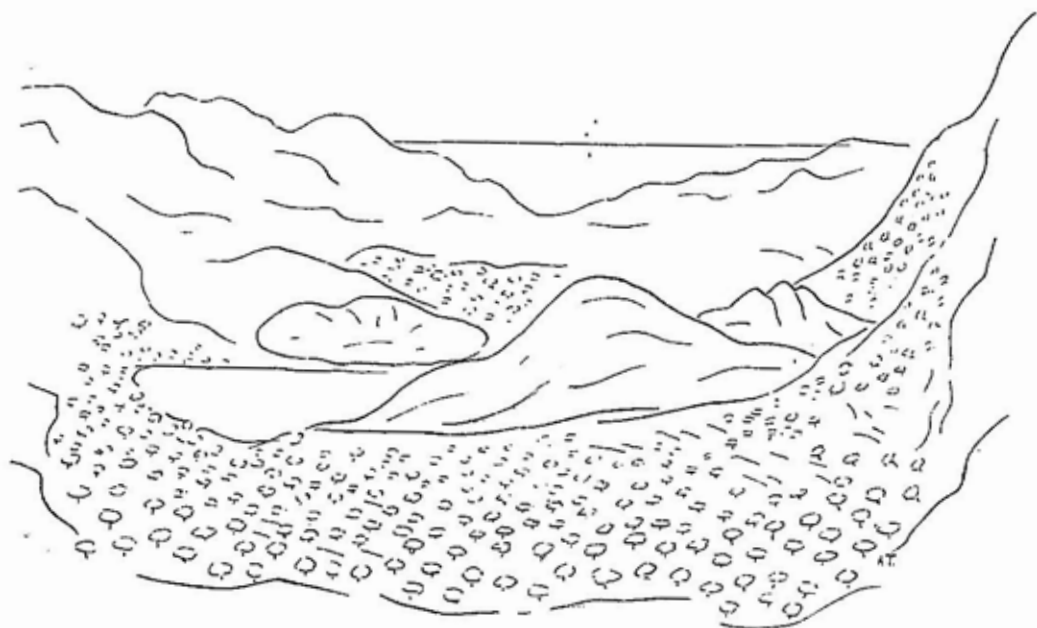
51. Ἡ Παναγία τοῦ Ἐμποριοῦ.

ὁ ἐξαισιο θέαμα πού ἀντικρίζω ἀπὸ τὸν πίσω ἐξώστη τοῦ καφενεῖου εἶναι κάτι τὸ μοναδικό, κάτι πού μὲ γεμίζει θαυμαστικὸ δέος μπρὸς στὴν ἀφτασθὴ μεγαλοπρέπεια καὶ τὴν ἀπεραντοσύνη του. Ἴδιο μ' ἐξωτικὴ γιγάντεια σκηνογραφία, φτιαγμένη ἀπὸ τιτάνιο τεχνίτη, πού ἀπλώνει σὲ ἀπεριόριστὴν ἀκτίνα τὰ ποικιλόμορφα καὶ ποικιλόχρωμα ἐπίπεδά της, ξετυλίγεται τώρα μπροστά μου τὸ Ἡφαίστειο τῆς Νισύρου, τὸ κέντρο καὶ ὁ ὀμφαλός, ὁ τύραννος καὶ ὁ λυτρωτής, ἡ τραγικὰ μοιραία ὀμορφιά

καὶ ὁ ἀένας ἐφιάλτης τοῦ νησιοῦ. Ἐνα παμμέγιστο ὄροπέδιο, τὸ Λακκί (110 μ. πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα), ἀνοίγεται κάτω ἀπὸ τὰ ἐκθαμβὰ μάτια μου σὲ μᾶκρος 3800 μέτρα, καθὼς τὸ ὑπολογίζουν, καὶ σὲ πλάτος 2700 μ., τριγυρισμένο ἀπὸ τὰ ψηλὰ κι ἀπόκρημα βουνὰ Διαβάτη (670 μ.), Ἀι-Γιάννη (620), τὸ βουνὸ μὲ τὸ χωριὸ Νικιά σκαρφαλωμένα στὴν κορφὴ του (730 μ.), τὸν Ἐμπόρειο (370 μ.) καὶ ἄλλα χαμηλότερα στὸ βάθος καταντικρύ μας, ἀπ' ὅπου διακρίνεται μακριά, σὰν ξέθωρη πινελιά, ἓνα κομμάτι θάλασσας πίσω ἀπὸ σκοῦρα διάσελα μικρότερων βουνῶν (σχέδ. 52). Πάνω σὲ τοῦτο τὸν ἀπεραντο χῶρο ὀρθώνονταν ἄλλοτε τὸ τεράστιο ψηλὸ βουνὸ μὲ τὸν κρατήρα στὴν κορφὴ του πού δὲν ἔπαυε σὲ συχνὰ διαστήματα νὰ ξερνάει μέσ' ἀπὸ πυκνοὺς καπνοὺς ποταμοὺς λάβας καὶ στάχτης, χύνοντάς τους ὀλοτρόγυρα στὴ θάλασσα καὶ σχηματίζοντας ἀκρωτήρια αἰχμηρὰ καὶ ἀπόκρημνους βράχους. Μὲ τις ἀλλεπάλληλες ἐκρηξεις του τὸ φοβερὸ ἠφαίστειο τῆς Νισύρου, πού κάθε λίγο ξύπναγε φέροντας μεγάλες γεωλογικὲς ἀναστατώσεις στὸ νησί, ἡ μορφὴ τοῦ ἐδάφους του ἄλλαξε, καταχώνοντας, κάτω ἀπὸ τις πυρωμένες πέτρες καὶ τὰ χώματά του, ὀλόκληρους συνοικισμοὺς καὶ μικροπολιτεῖες, ὅπως ἐγίνε τὸν ἀρχαῖο καιρὸ μὲ τὸ Ἄργος, μιὰ ἀποικία Ἀργείων πού, ἐπιστρέφοντας μὲ τις τριήρεις τους ἀπὸ τὸν Τρωικὸ πόλεμο, ναύαγησαν ἔξω ἀπὸ τὴ Νίσυρο κ' ἔχτισαν ἐκεῖ, γι' ἀνάμνηση τῆς πατρίδος τους, ἓνα δεῦτερο Ἄργος. Τὸ νησί μὲ τὸ πανάρχαιο μεγάλο «ἐν ἐνεργείᾳ» ἠφαίστειό του δὲν εἶναι, καθὼς λένε οἱ ἐπιστήμονες, ὅπως τ' ἄλλα νησιά τοῦ Αἰγαίου ἓνα τμῆμα τῆς καταποντισμένης στὴ Μεσόγειο θάλασσα Αἰγηΐδας ἠπείρου πού ἔκωνε τὴ Βαλκανικὴ χερσόνησο μὲ τὴ Μικρασία, ἀλλὰ σχηματίστηκε ἀπὸ «ἐκρηξιγενεὴ ἐνέργεια» μέσ' ἀπὸ τῆς θάλασσας τὰ βάθη. Τὸ κεντρικὸ βουνὸ μὲ τὸ ἠφαίστειο γκρεμίστηκε στὴν τρομαχτικὴ ἐκρηξὴ τοῦ 1522, ἀφήνοντας τεράστιο κενὸ ἀνάμεσα στὰ βουνὰ πού προαναφέραμε καὶ πού οἱ πλαγιές τους ἦταν ὀργανικὰ δεμένες μὲ τὸ κεντρικὸ σῶμα τοῦ ἠφαιστείου.

Τὸ γεωλογικὸ τοῦτο φαινόμενο ἀπασχόλησε πολλοὺς μελετητὲς δικούς μας καὶ ξένους,

52. Τὸ Λακκί ἀπὸ τὸν Ἐμπορείο.

παλαιὸς καὶ νεώτερος. Ἄς ἀκούσουμε τί λένε λίγοι ἀπ' αὐτοὺς σχετικά μὲ τὸ ἠφαίστειο τῆς Νισύρου.

Ὅταν στὰ μέσα τοῦ ΙΕ' αἰῶνα, περιοδεύοντας τὰ ἑλληνικὰ νησιά, ὁ Φλωρεντίνος κληρικὸς καὶ ταξιδευτὴς Μπουοντελμόντι πῆγε καὶ στὴ Νίσυρο, τὸ μεγάλο τῆς βουνὸ ποῦ σήμερα πιά δὲν ὑπάρχει ἦταν στὴν ἀρχικὴ του θέση, ὅπως τὸ βλέπουμε στὸν χάρτη ἐκείνου τοῦ καιροῦ (σκέδ. 53). Ὁ καθολικὸς αὐτὸς περιηγητὴς τοῦ μεσαίωνα μ' αὐτὰ τὰ λόγια τὸ περιγράφει στὶς ὁδοιπορικὲς του ἐντυπώσεις: «...Στὴ μέση τοῦ νησιοῦ βρισκται τὸ ψηλότερο βουνό, ποῦ ἀπὸ τὴν κορυφὴ του ξεπετιοῦνται μέρα καὶ νύχτα φλόγες καὶ θειάφι. Ἀπὸ μιὰ πηγὴ τῆς κορυφῆς του κατηφορίζει πρὸς τὴν πεδιάδα ζεστὸ νερό, συμπαρασύροντας μεγάλη ποσότητα θειαφιοῦ καὶ ἄλλες ποικίλες ὕλες. Τὸ ἔδαφος τῆς Νισύρου ἦταν τόσο ζεστό, ἰδίως ἀπὸ τὰ μισὰ κι ἀπάνω τοῦ ἀνηφορικοῦ βουνοῦ, ὥστε ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐπιχειρήσει κανεὶς αὐτὴ τὴν ἀνάβαση χωρὶς ξύλινα παπούτσια, γιὰ νὰ μὴ τοῦ καοῦν τὰ πόδια του.»

Σὰν πέρασε ἀπὸ τὴ Νίσυρο, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1841, ὁ Γερμανὸς περιηγητὴς Λουδοβίκος Ρῶς, τὸ κακὸ εἶχε συντελεστεῖ. Σὲ μιὰν ἐπιστολὴ του ὁ Ρῶς ἔγραφε τότε τ' ἀκόλουθα γιὰ τὴ γεωλογικὴ σύσταση καὶ γιὰ τὸ ἠφαίστειο τῆς Νισύρου, ποῦ ὁ Κάρλολος Φλέγκελ τὸ παρομοίασε μ' ἓνα δεύτερο Βεζούβιο περιβρεχόμενον ὀλόγυρα ἀπὸ τὴ θάλασσα: «Ἀκόμη κ' ἓνας ἄπειρος καταλαβαίνει πὼς ἡ Νίσυρος δὲν ξεπετάχτηκε ἀπὸ κάποιο γήινο ρῆγμα, ὅπως ἡ Ἄμοργος ἢ ἡ Ἀστυπάλαια, μὰ σχηματίστηκε, ὅπως ἡ Σαντορίνη, μὲ βαθμιαῖο ἀπόβρασμα ἑνὸς ἠφαίστειου ποῦ ὅλο καὶ ὀρθωνε τὰ χεῖλη τοῦ κρατήρα, ἐξαπολύοντας ὀλόκληρους ὄγκους ἀλαφρόπετρας, στάχτης καὶ καυτερὰ ποτάμια λάβας. Τέλος τὸ ἠφαίστειο, σὰν ἓνα ἀποσβησμένο καμίνι, σωριάστηκε, καὶ στὸ κέντρο τοῦ νησιοῦ σχηματίστηκε ἓνα βαθούλωμα ὅπου τώρα κοχλάζει θειάφι, ἐνῶ τὰ βουνὰ ποῦ σχημάτιζαν τὴ βάση του στέκουν γύρω του σὰν κύκλος δαχτυλιθένιος· ἡ κορυφὴ θὰ εἶχε ὕψος 4.500 πόδια πρὶν ἀπὸ τὴν κατάρρευσὴ τῆς.» Ἄλλὰ καὶ ὁ δικὸς μας περιηγητὴς Ἰάκωβος Ραγκαβῆς,

πὸν σὰ νεώτερος Πausανίας περιόδευσε τὴν Ἑλλάδα στὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα, μιλώντας στὸ βιβλίο του «Τὰ Ἑλληνικά» γιὰ τὴ Νίσυρο, βρίσκεται σύμφωνος μὲ τὸν Ρῶς λέγοντας πὼς τὸ νησί δὲν προήλθε διαμιάς ἀπὸ σχίσμα ὑποθαλάσσιας γῆς, ἀλλὰ σχηματίστηκε σιγά-σιγά ἀπὸ τ' ἀποβράσματα τοῦ ἠφαιστείου, πὸν ὕψωσαν μὲ τὸν καιρὸ τὸ χεῖλος τοῦ κρατήρα, συσσωρεύοντας γύρω του τεράστιες ποσότητες ἀπὸ στάχτη καὶ κίσηρη καὶ ξεχύνοντας στὶς πλευρές του μύδρους καὶ χειμάρρους λάβας.

Μὲ τὴν κοσμογονικὴ ἔκρηξη καὶ τὸ καταχώνιασμα τοῦ κεντρικοῦ ἠφαιστείου, πὸν ἔγινε καθὼς πιστεύεται τὸ 1522, ἀνοιξαν ἄλλοι κρατῆρες στὸ ὄροπέδιο τοῦ Λακκιοῦ. Ὁ «Πολυβώτης», ὁ κεντρικὸς καὶ ἀρχικὸς κρατήρας τοῦ ἠφαιστείου, μέσ' ἀπὸ φοβεροὺς μυκηθμοὺς ξεροῦσε ἐπὶ τριάντα ὥρες συνέχεια γιγάντειους ὀγκόλιθους λάβας καὶ καυτὸ νερὸ. Ἀκολούθησαν κι ἄλλες ἐκρήξεις τὸ 1873 καθὼς καὶ τὸ 1887, κατὰ τὶς ὁποῖες σχηματίστηκαν κι ἄλλοι κρατῆρες, διεσπαρμένοι ἄλλοι σὲ χαμηλὰ σὰ λόφους βουναλάκια, λευκὰ καὶ ροδοκίτρινα, στρογγυλὰ καὶ στενόμακρα, κι ἄλλοι σὰν ἀνοιχτὲς χοάνες στὰ ἰσώματα τοῦ ὄροπέδιου.

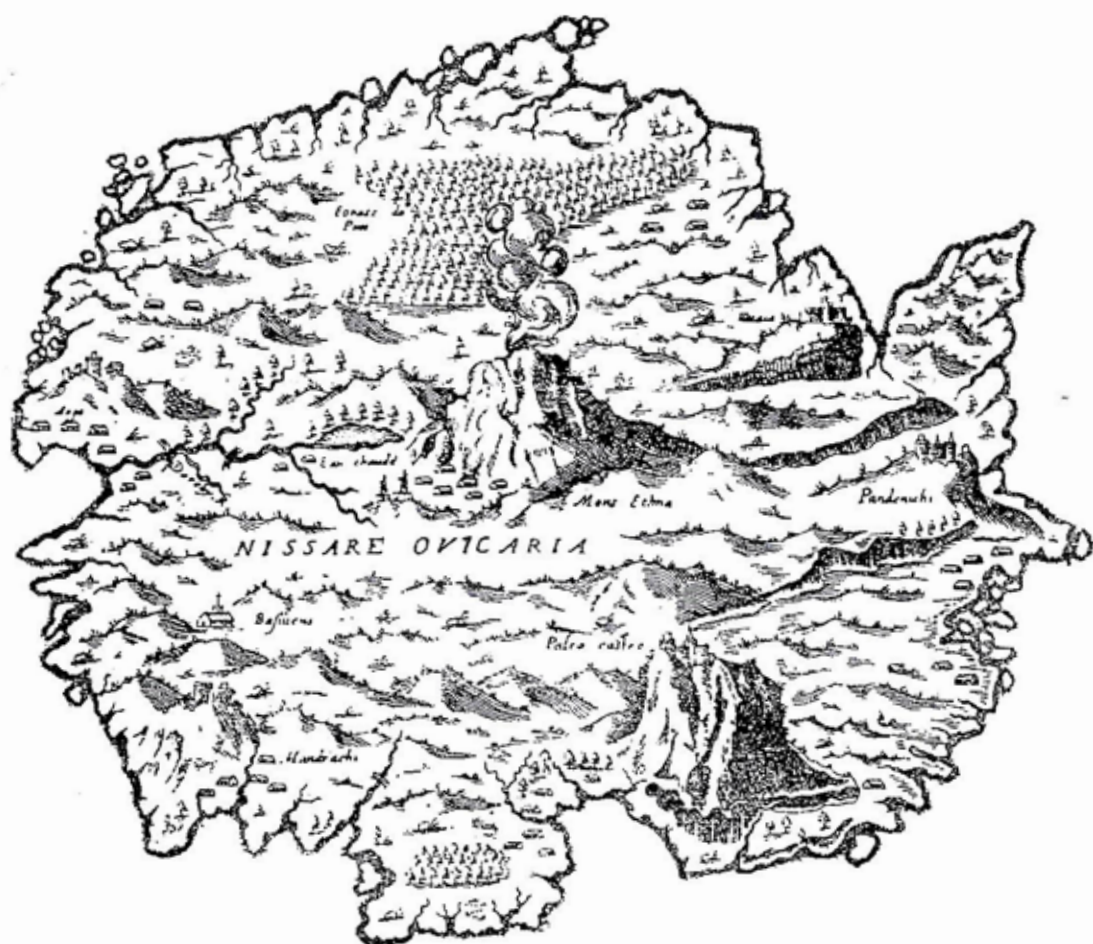
Ὁ πραγματικὸς τώρα κρατήρας εἶναι τὸ Μεγάλο «Ἀλώνι», πὸν μετονομάστηκε «Στέφανος» καὶ «Ἀλέξανδρος»¹.

Ὁ Στέφανος μοιάζει μὲ μιὰ τεράστια λίμνη κυκλικὴ γεμάτη γαλάζιο καὶ κίτρινο νερὸ πὸν διαρκῶς κοχλάζει βγάζοντας ἀτμούς, ἰδίως τὴν ἀνοιξη, τόσο πυκνοὺς πὸν σκεπάζουν σὰ σύννεφο ὀμίχλης τὸ Λακκί καὶ ὅλη τὴν καλλιεργημένη ἔκταση τοῦ Ραμοῦ (εἰκ. Δ). Στέκονται κοντὰ ὁ ἓνας στὸν ἄλλο κ' ἔχουν, ὁ πρῶτος 450 μέτρα μᾶκρος, 375 πλάτος καὶ 50 βάθος, καὶ ὁ δεύτερος, σὲ σχῆμα κυκλικό, 60 μέτρα διάμετρο καὶ 20 βάθος. Κάτω ἀπὸ τοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους «Διαβάτης» βρίσκονται οἱ ἄλλοι τέσσερις. Ἀνάμεσά τους ξεχωρίζει ὁ «Πολυβώτης» (70 μ. διάμετρο καὶ πάρα πολὺ βάθος.)

Εἶναι ἀκόμη οἱ ἄλλοι τρεῖς κρατῆρες, «Λογοθέτης», «Ἀχελώνης», «Φλεγέθων», πὸν συμπληρώνουν τὸ πολυστομο ἠφαιστειο τῆς Νίσυρου καὶ λουφάζουν, κάτω ἀπὸ τὸ φτενὸ φλοῦδι τῆς γῆς τῆς, ἴδια θεριὰ κοιμισμένα πὸν ἡ ἀνάσα τους ξεφεύγει σὲ ζεστὸν ἀέρα ἀπὸ τρύπες τῶν ὀλόγυρα βουνῶν τὶς λεγόμενες στὸ νησί «ξεφυστήρες». Ἀπὸ τὶς σημαντικότερες εἶναι ἡ «Πυργιά» κάτω ἀπὸ τὰ Νικιά καὶ κοντὰ στὴν Ἁγία Εἰρήνη, ἓνας θάλαμος φυσικὸς πὸν ἀπὸ τὰ τεῖχη του βγαίνουν ζεστοὶ ἀτμοί, 40-50 βαθμοὺς θερμοκρασία, πὸν χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀτμόλουτρα θεραπευτικά. Πολλὲς τέτοιες Πυργιᾶς ὑπάρχουν καὶ σὲ ἄλλα μέρη τοῦ νησιοῦ.

1. Τὰ δύο αὐτὰ ὀνόματα δόθηκαν στοὺς κρατῆρες γιὰ νὰ τιμηθοῦν ὁ Στέφανος Ράλλης καὶ ὁ γιὸς του Ἀλέξανδρος πὸν ἴδρυσαν τὸ 1879 μεγάλη ἐργοστάσια στὴ θέση Ἁγία Εἰρήνη, γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν θειοχωμάτων τοῦ ἠφαιστείου, κ' ἔδωσαν μεγάλη ζωὴ καὶ κίνηση στὸ νησί. Σ' αὐτὴ τὴν ἐπιχείρηση, πὸν στοίχισε τότε 50.000 τούρκικες λίρες χρυσές, δούλεψαν 2.500 ἐργάτες ἀπ' ὅλα τὰ Δωδεκάνησα καὶ ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία, στεγασμένοι σὲ ἐπὶ τοῦτο χτισμένα σπίτια στὸν «Κοκκινόματο». Ἡ μεταφορὰ τῶν θειοφορομάτων ἀπὸ τὸ Λακκί στὰ ἐργοστάσια ὅπου τὰ καθάριζαν καὶ τ' ἄλεθαν γινόταν μὲ ἐναέρια κρεμαστὰ βαγονάκια. Ἡ σπουδαιότατη καὶ προσοδοφόρα τούτη ἐπιχείρηση, ἀπὸ ἐμπορικὸ ἀνταγωνισμὸ καὶ νοθεῖα τοῦ θειαφιῦ μὲ ἀλαφρόπετρα, χρεωκόπησε ὕστερα ἀπὸ πέντε χρόνια. Τὰ μεγάλα ἐργοστάσια μὲ τὶς τέλειες ἐγκαταστάσεις καὶ τὰ σπίτια τῶν ἐργατῶν ἐρειπώθηκαν μὲ τὰ χρόνια. Τώρα δὲν μένουν ἀπ' αὐτὰ παρὰ λίγα τραγικὰ λείψανα γκρεμισμένων ντουβαριῶν μὲ τὸ γνωριστικὸ τίτλο «Σπίτια τοῦ Ράλλης». Καθὼς μαθαίνω ἀπὸ ντόπιους ἀνθρώπους, τὸ νησί ξανάρχισε τὸ 1940 τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ θειοφορομάτος μὲ ἀπόδοση ἱκανοποιητικὴ.

Ἡ ἐντύπωση ποὺ προξενεῖ τὸ Ἑφαιστειο τῆς Νισύρου ἀπ' ὅπου κι ἂν τὸ ἰδεῖ κανεὶς, εἴτε ἀπὸ τὰ γύρω ὑψώματα εἴτε περιπλανώμενος ὀλόκληρη μέρα κάτω στὴν πεδιάδα τοῦ Λακκιοῦ ποὺ λέγεται καὶ Ἄκωλος, θὰ τοῦ μείνει ἀξέχαστη. Δὲν ξέρω ἂν ποτε πῆγε σ' αὐτὸ τὸ μέρος κανένα κινηματογραφικὸ συνεργεῖο νὰ τραβήξει ἐπὶ τόπου εἰκόνες χρωματιστὲς ποὺ νὰ ξετυλίξουν στὰ μάτια τοῦ κόσμου τὴ μεγαλοπρέπεια καὶ τὴν ἐξωτικὴ ὁμορφιὰ αὐτοῦ τοῦ μέρους τοῦ νησιοῦ. Δὲν ἄκουσα τέτοιο πράγμα. Ὑπάρχουν μεμονωμένες φωτογραφίες, (εἰκ. Δ), ἀλλ' ἀπ' αὐτὲς πολὺ λίγα μπορεῖ νὰ καταλάβει κανεὶς. Ἄν τὸ Ἑφαιστειο τῆς Νισύρου, ποὺ ἔχει τόσες ἄλλες ὁμορφιές, παρουσιαζόταν, αὐτὸ καὶ μόνο, σὲ κινηματογράφους δικoὺς μας καὶ ξένους, τὸ νησάκι αὐτὸ θὰ γινόταν κέντρο παγκόσμιου τουρισμοῦ.

53. Ὁ χάρτης τῆς Νισύρου μετ' τὸ Ἑφαιστειο, κατὰ τὸν Μπουοντελμόντι.

ΞΕΚΙΝΗΜΑ ΓΙΑ ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΗΣ "ΚΥΡΑΣ,,

*« Μὲς τοῦ βουνοῦ τῆ ρεματιά, δίπλα σὲ νερομάνα,
κάτασπρη μὲς στὸ πράσινο ὑψώνεται ἡ Κυρά.»*

ὲ τὸ χάραμα ξεκινῶ ἀπὸ τὸν Ἐμπορειὸ γιὰ τὸ μακρινὸ μοναστήρι τῆς «Κυράς». Γιατὶ, «ὅποιος δὲν πάει νὰ προσκυνήσει τὴν Κυρά, εἶναι σὰν νὰ μὴν πῆγε στὴ Νίσυρο», λένε οἱ νησιῶτες. Θὰ χρειαστοῦν δυὸ ὥρες πορείας μὲς ἀπὸ δυσκολόβατα μονοπάτια, ξεροτράχαλα κατὰβραχα, κατσικόδρομους, φοβερὲς «ἀνηφοῦρες» καὶ «κατηφοῦρες». Ἐνα ὑπομονετικὸ γαῖδουράκι μοῦ γίνεται τὸ μεταφορικὸ μέσο γι' αὐτὴ τὴ μακρινὴ ἐκδρομὴ, μὰ δὲν τὸ χρησιμοποιοῦ παρὰ ὅπου ἰσιώνει τὸ ἔδαφος γιὰ νὰ λιγοστεύω τὸν κόπο μου, ἀλλὰ καὶ γιατί οἱ ἐδαφικὲς ἀνωμαλίες καὶ τ' ἀπότομα πετροσκαλοπάτια στοὺς ἀπόκρημνους βράχους εἶναι κίνδυνος-θάνατος τόσο γιὰ μένα ὅσο καὶ γι' αὐτὸ πού, σύμφωνα μὲ τὸ ἔνστικτο καὶ τὴ συνήθεια τῆς ράτσας του, ἐννοεῖ νὰ βαδίζει ἄκρη-ἄκρη μὲ τὸ φορτίο του στὸ χεῖλος τῶν γκρεμῶν. Καλύτερα λοιπὸν στὰ σίγουρα. Ὅμως, ὅσο κι ἂν εἶναι δύσκολη καὶ κουραστικὴ γιὰ τὸ σῶμα αὐτὴ ἡ ἐκδρομὴ, γεμίζει φῶς, δροσιὰ καὶ χρώματα τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴ.

Ὁ συνοδός μου Δημήτρης Ζαράκης, ἓνα ἡρωικὸ παιδὶ τοῦ νησιοῦ, ποὺ πολέμησε στὸ Ρίμινι, στὸ Ἑλ-Ἀλαμείν, στὴ Λιβύη καὶ στὰ Δεκεμβριανά, ὡς ἱερολοχίτης, δὲν παύει σὲ ὄλο τὸ διάστημα νὰ μοῦ διηγεῖται, μὲ τὸ ἀπλοϊκὸ του κέφι, διάφορες κ' ἐνδιαφέρουσες ἱστορίες γιὰ τὶς κυριότερες τοποθεσίες ἀπ' ὅπου περνᾶμε, γιὰ τὰ ἐκκλησιάκια, γιὰ τὰ παλιὰ μοναστηράκια καὶ γιὰ τοὺς θρύλους τους, γιὰ τὶς κουρσάρικες ἐπιδρομὲς ποὺ ἔγιναν στὸ νησι σὲ χρόνια περασμένα. Κατεβαίνοντας ἓνα σκληρόπετρο μονοπάτι μὲ περισσότερα ἀπὸ ἑκατὸ σκαλιά, ἔξω ἀπὸ τὸν Ἐμπορειὸ, μοῦ δείχνει δεξιὰ ἓναν ἀγκαθερό, σχεδὸν ὀρθόκοφτο βράχο κρεμάμενον πάνω ἀπὸ τὴν πεδιάδα τοῦ Λακκιοῦ. Ἐκεῖ μέσα, σὲ μιὰν ἀπρόσιτη κουφάλα, ἦταν τὰ πρῶτα χριστιανικὰ χρόνια — καθὼς μοῦ λέει ὁ Δημήτρης — ἡ ἐκκλησιὰ τῆς Παναγίας τοῦ Ἐμπορειοῦ, ποὺ τὸ ἀνοιγμὰ της στὸ βράχο τὸ εἶχαν κλείσει μὲ χτιστὸ ντουβάρει οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς. Τὴν ὀνομάζουν στὸ νησι «ἡ Ληστηριώτισσα», κ' ἔχει τούτῃ τὴν ἱστορία:

Ὅταν οἱ ληστοπειρατὲς λεηλατοῦσαν τὸ μεσαίωνα τὰ ἑλληνικὰ νησιά, ἐπῆγαν στὴ Νίσυρο κ' ἔφτασαν στὸν Ἐμπορειὸ μὴ Κυριακὴ πρῶτὴ ποὺ λειτουργοῦσε ἡ ἐκκλησιὰ καὶ ἦταν γεμάτῃ κόσμος. Οἱ κουρσάροι, ὀδηγημένοι ἀπὸ τὴ μυρωδιὰ τοῦ λιβανιοῦ, εἶχαν ἔρθει, σωστὸ λεφούσι, ὡς τοὺς πρόποδες τοῦ βράχου. Οἱ χριστιανοί, μόλις τοὺς εἶδαν ἀπὸ ψηλά, σφάλισαν τρομαγμένοι τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησίας κ' ἔπесαν γονατιστοὶ γυρεύοντας τὴ σωτηρία τους ἀπὸ τὴν Παναγία. Τότε—καθὼς λέει ἡ παράδοση—ἔγινε τοῦτο τὸ θαῦμα: Μέσα

στο Ἅγιο Βῆμα ἀνοιξε ξαφνικά μιὰ μεγάλη τρύπα στρογγυλή, ὅπου ὄρμησαν οἱ ἄνθρωποι κ' ἔφυγαν ἀπὸ κεῖ χωρὶς νὰ τοὺς ἰδοῦν οἱ πειρατές, πού, ὅταν ἔφτασαν ἀπάνω, ἔσπασαν τὴν πόρτα κ' ἤβραν τὴν ἐκκλησία ἀδειανή. Σὰ δαίμονες τοῦ ὀλέθρου ἔπεσαν στὶς εἰκόνες μὲ τὰ μαχαίρια τους, τρυπώντας τὰ μάτια τῶν ἁγίων ἀπὸ τὶς παλιῆς ὠραῖες τοιχογραφίες καὶ βγάζοντας τὸ ἀσῆμι ἀπὸ τὶς εἰκόνες τους. Ἀφοῦ ἐγύμνωσαν τὴν ἐκκλησία ἀπ' ὅ,τι ἔκλεινε πολῦτιμο, τὴν ἄφησαν κ' ἔφυγαν ἄδεια καὶ κουρσεμένη. Ἀπὸ τότε τὴν ἐπονόμασαν Παναγία Ληστηριώτισσα, ἐπειδὴ τὴ λήστεψαν οἱ κουρσάροι ἐκεῖνο τὸν καιρό.

Δείχνοντάς μου ὁ Δημήτρης ἀπὸ μακριὰ τὴν ψηλὴ κορφή τοῦ Διαβάτη μού μιλεῖ γιὰ μιὰν ἄλλη παλιὰ ἐκκλησία, τὴν Παναγία τὴ Διαβατινὴ, πού βρίσκεται κεῖ πάνω στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ βουνοῦ. Εἶναι, καθὼς τὴν λέει ὁ ποιητής,

«... ἡ ὄρεινή, ἡ ἀετοραχοῦσα,
σκέπη, κορόνα τοῦ νησιοῦ, προβάλλει κι ἀγναντεύει
μέσ' ἀπ' τοὺς σκίνους, τὶς μυρτιές, τοὺς σπάρτους, τὰ θυμάρια.»

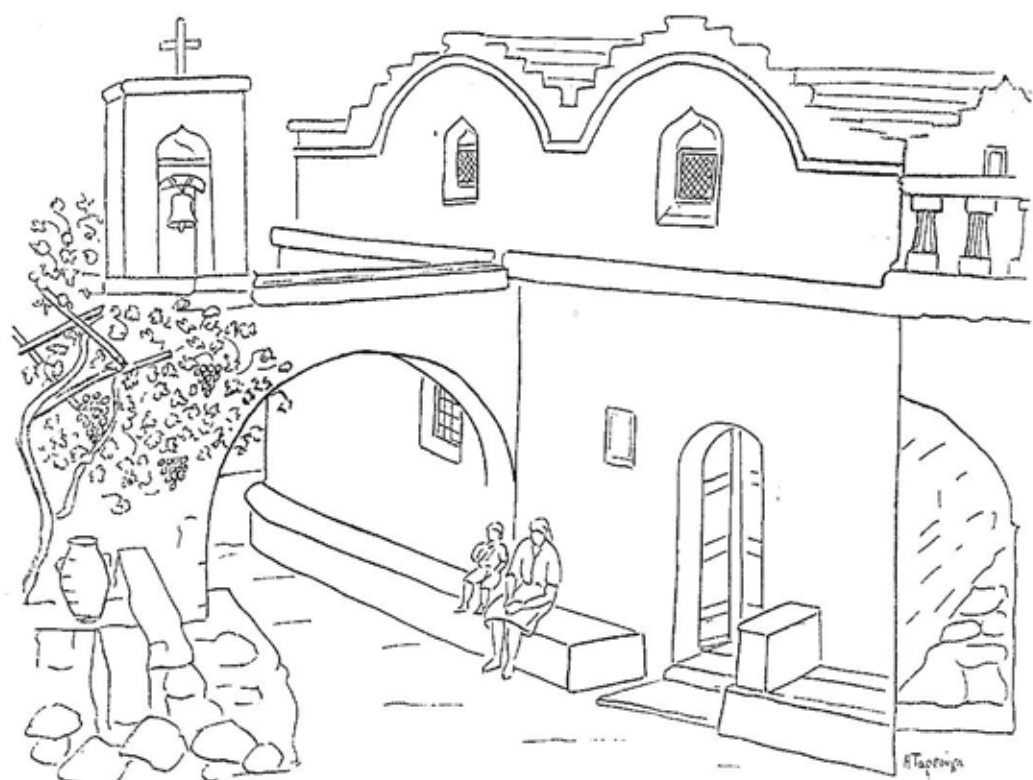
Ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ μοναστηράκι της, πού γιὰ χρόνια τὴν περιποιόταν μιὰ καλογοριὰ εὐλαβικὴ λεγόμενη Μοσκού, ἔχει κι αὐτὴ τὴν ἱστορία της. Κ' ἐδῶ ἔφτασαν μιὰ Κυριακὴ οἱ πειρατές, ὀδηγημένοι πάλι ἀπ' τὴν ὄσμη τοῦ λιβανιοῦ. Οἱ ἄνθρωποι ἔφυγαν πανικόβλητοι πρὸς τὴν ἀντίθετη πλευρὰ τοῦ βουνοῦ, κατηγοριζόμενοι ἀπὸ τὴ θέση Νύφιος καὶ σέρνοντας μαζί τους τὰ παιδιά καὶ τοὺς γερόντους. Μὰ οἱ κουρσάροι, ψάχνοντας ἐδῶ κ' ἐκεῖ, τοὺς εἶδαν ἀπὸ μακριὰ. Τότε οἱ νέοι, γιὰ νὰ σωθοῦν, ἀφοῦ ἔκρυψαν μέσα σὲ μιὰ «βάλλα» (κοιλιάδα) τοὺς γέρους μαζί μὲ τὰ παιδιά πού δὲν εἶχανε τὴ δύναμη νὰ τρέξουνε μαζί τους, πῆραν τὰ βουναὶ καὶ σκόρπισαν ἐδῶ κ' ἐκεῖ σὰν τοῦ λαγοῦ τὰ τέκνα. Οἱ ἀγριάνθρωποι, ψάχνοντας καὶ τὴν παραμικρότερη πτυχὴ τῆς γῆς ἐκεῖ ὅπου ἀπὸ μακριὰ εἶχαν ἀγναντέψει τοὺς φτωχοὺς νησιώτες, ἀνακάλυψαν τὸ κρυφτό τῶν δύστυχων καὶ τῶν ἀδύνατων ἀνθρώπων. Ἄρχισαν νὰ τοὺς βασανίζουν γιὰ νὰ τοὺς κάμουν νὰ μαρτυρήσουν πού κρύφτηκαν οἱ ἄλλοι. Μὰ τοῦτοι ἀπαντοῦσαν πὼς δὲ γνωρίζουν τίποτα. Τότε οἱ πειρατές ἀπὸ ἐκδίκηση ἔπιασαν κ' ἔσφαξαν τοὺς ἀνυπεράσπιστους χριστιανούς, ἀπὸ τὸν πιὸ γέροντα ὡς τὸ μικρότερο παιδί. Ἀπὸ τότε ἡ θέση τούτη ὀνομάστηκε Σφα(γ)ή.

Μὲ τὶς ὠραῖες τοῦτες διηγήσεις τοῦ συνοδοῦ μου, μὲ τὴ μιὰ κουβέντα καὶ μὲ τὴν ἄλλη, μὲ τοὺς σταθμοὺς γιὰ νὰ θαυμάσω τὴν ἄγρια καὶ ἡμερὴ ὁμορφιὰ τῶν διάφορων τοπίων, οἱ δυὸ ὄρες πέρασαν χωρὶς καθόλου νὰ τὶς καταλάβω.

Ἐνας φρέσκος ἀέρας τάραξε τὰ τελευταῖα δέντρα. Πίσω ἀπὸ τὰ πυκνὰ φυλλώματά τους, μέσα σὲ βαθουλὴ καταπράσινη κόγχη μιᾶς βουνοπλαγιάς τοῦ ψηλοῦ ὄρους Ἅγιος Γιάννης, ἀσπρίσε τὸ ρομαντικὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας τῆς Κυρᾶς. Ἡ θολωτὴ λιθόχτιστὴ του πόρτα καὶ τὰ πέτρινα τῆς σκαλοπάτια μᾶς ἀνεβάζουν στὴν εὐρύχωρη αὐλὴ μὲ τὶς χριστὲς καμάρες (σχέδ. 54) ὅπου πάνωθὲ τους πλέκονται οἱ θαλερὲς κληματαριές, πού χρονολογοῦνται πρὶν ἀπὸ 200 χρόνια, μὲ τὰ δροσόχυμα τσαμπιά τῶν σταφυλιῶν. Στ' ἀριστερὰ μας ἡ ὠραία κι ἀπέριττη, στὸν ἀρχιτεκτονικὸ τῆς τύπο, ἐκκλησία τῆς «Κυρᾶς» (σχέδ. 55) μᾶς δέχεται σὰν ὄσση μέσα στὸ σκιερὸ καὶ μυστικόπαθο ἐσωτερικὸ τῆς, ὅπου θαυμάζουμε

54. 'Από τὸ μοναστήρι τῆς «Κυράς»: ἡ αὐλή.

55. 'Η ἐκκλησία τῆς «Κυρᾶς».

τὸ σκαλιστὸ μεγαλόπρεπο τέμπλο καὶ τὶς παλιᾶς βυζαντινὲς εἰκόνες. Στὸ μικρὸ ἀλλὰ ὀλοκάθαρο μοναστήρι μὲ τὰ κάτασπρα κελλιὰ βρῖσκει κάθε ξένος στοργικὴ περιποίηση ἀπὸ τὸν ἐπιστάτη τῆς μονῆς, ποὺ ζεῖ ἐκεῖ μὲ τὴν οἰκογένειά του γιατί τὸ μοναστήρι δὲν κατοικεῖται πιά ἀπὸ μοναχοὺς. Στὶς ἀπλόχωρες αὐλές του, κάτω ἀπὸ τὶς βαθίσκιωτες φυλλωσιές, βλέπουμε δυὸ μακριᾶς σειρὲς χτιστὰ τραπέζια καὶ πεζούλια γιὰ νὰ κάθονται καὶ νὰ τρῶνε οἱ πανηγυριῶτες ποὺ ἔρχονται, καραβάνια, νὰ προσκυνήσουν τὴ Χάρη τῆς ὅταν γιορτάζει κάθε ἐννιάμερα καὶ κάθε Δεκαπενταύγουστο. Τοῦτο τὸ καλοκαίρι ἢ γύρω κατάφυτη περιοχὴ τοῦ μοναστηριοῦ χρησιμοποιήθηκε ὡς τόπος κατασκηνώσεων ὅπου τὰ μικρὰ Νισυριωτάκια, ἀγόρια καὶ κορίτσια, ἔζησαν χαρούμενες κ' εὐτυχημένες ἡμέρες, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίβλεψη τῶν ἀξιῶν δασκάλων τους, μέσα στὸ μαγευτικὸ τοῦτο περιβάλλον. Τὰ καμάρωσα ὅταν, συγκεντρωμένα στὴν αὐλὴ τοῦ μοναστηριοῦ, ἔτρωγαν στὰ μακριὰ χτιστὰ τραπέζια. Τ' ἀθῶα πρόσωπά τους ἔλαμπαν ἀπὸ μιὰν ἀνείπωτη εὐδαιμονία κάτω ἀπὸ τὸ μεσημεριάτικο φῶς. Ὑστερα τὰ ζωηρὰ τραγούδια τους γέμισαν μὲ τὸν ἀντίλαλό τους τὴν ἀπέραντη λαγκάδα ὡς κάτω στὴ δροσόχαρη πηγὴ μὲ τὸ κρυστάλλινο κρῦο νεράκι ἀπ' ὅπου ὑδρεύεται τὸ μοναστήρι. Εἶναι ἡ ὀνομαστὴ πηγὴ τῆς «Κυρᾶς», σὲ ἀπόσταση 100-150 μέτρα, σκαλισμένη μέσα στὴν κουφάλια ἐνὸς βράχου ὅπου κατεβαίνουν ἀπὸ πέντε σκαλοπάτια γιὰ νὰ βροῦνε τὸ νερὸ. Κ' εἶναι τὸ μόνο πόσιμο νερὸ ποὺ βρῖσκεται σ' ὅλο τὸ νησί, γι' αὐτὸ καὶ ὅλοι οἱ κάτοικοί του πίνουν τὸ βρόχινο νερὸ ποὺ τὸ μαζεύουν στὶς χτιστὲς «βιστέρνες» τους.

Τὸ φῶς τοῦ δειλινοῦ, ὅσο περνοῦν οἱ ὄρες, ἀρχίζει νὰ ντύνει μὲ χρυσάφι τὰ μα-

κρινά νησάκια, τὴ θάλασσα καὶ τὶς δεντρόφυτες πλαγιές. Εἶναι ἡ ὥρα πού ὄλα γαληνεύουν καὶ οἱ ἀνθρώπινες ψυχές λυτρώνονται ἀπὸ τὰ πάθη τους. Μιὰ εὐχάριστη μυρουδιά ἀπὸ σκίνα, ἀγριοβιολέτες, φασκόμηλο, φλισκούνι κι ἄλλα χορτάρια τοῦ βουνοῦ εἶναι διάχυτη στὴν ἀτμόσφαιρα. Μακρινὸς ἤχος ἀπὸ τροκάνια κοπαδιῶν δίνει ἓνα τόνο εἰδυλλιακὸ στὴν ἡσυχία πού ἀπ' ὀλοῦθε μᾶς τυλίγει.

Μὲ τὶς τελευταῖες ἀναλαμπές τοῦ σούρουπου καὶ προτοῦ οἱ μεγάλοι ἴσκιοι τοῦ βραδιοῦ σκεπάσουν τὸ βουνό, καθισμένη στὴ μακριὰ ταράτσα τοῦ μοναστηριοῦ ἀκούω τὴν ἱστορία τῆς «Κυρᾶς» καὶ τὸν ὠραῖο θρύλο πού ἔχει πλεχτῆ γύρω ἀπὸ τὴν ὑπερκόσμια μορφή της.

Σὲ πολὺ παλιὰ χρόνια κάτι βοσκοὶ καὶ στρατοκόποι ἔβλεπαν, ἀπὸ τὴ θέση Ἐπιφάνια, ἓνα φῶς στὴ θάλασσα νὰ ἔρχεται πρὸς τὸ νησί καὶ ν' ἀράζει στὴν ἀμμουδιά πού λέγεται Κορακίσια. Τὸ φῶς ἀνέβαινε, ἀνέβαινε, ὅσο πού σταμάτησε σὲ μιὰ ψηλὴ σπηλιὰ τοῦ βράχου, στὰ Κουρέμπια. Τρεῖς βραδιές στὴ σειρά οἱ βοσκοὶ βλέπαν ἀπ' τὸ μαντρί τους τὸ ἴδιο φῶς στὴν ἴδια πάντα θέση. Τὴν τέταρτη μέρα ἀνέβηκαν, ἀπὸ περιέργεια, σ' ἐκείνη τὴ σπηλιὰ καὶ ἤβραν ἓνα εἰκονισματάκι τῆς Παναγίας πού ἔγραφε πάνω του « Παναγία ἡ Καρπαθία ». Δίπλα του ἔφεγγε ἓνα καντήλι. Ξεσηκώθηκε ὄλο τὸ νησί, πῆγε ὁ δήμαρχος κ' οἱ παπάδες νὰ ἰδοῦν τὸ εἰκόνισμα, κι ἀποφάσισαν νὰ τὸ μεταφέρουν πιὸ κάτω, σ' ἓνα κοντινὸ μικρὸ ξωκλήσι. Μὰ τὸ εἰκόνισμα, ἔφυγε κι ἀνέβηκε πάλι στὴν πρωτινὴ τοῦ θέσης. Ἐγιναν λειτουργίες καὶ παρακλήσεις, ὅσο πού πιά δὲν ἔφυγε ἀπὸ τὸ ἐκκλησάκι. Σιγὰ-σιγὰ χτιζόταν ἓνα μικρὸ μοναστηράκι, στὴν ἀρχή, πού μὲ τὸν καιρὸ μεγάλωνε ἀπὸ τὰ πλοῦσια ἀναθήματα πού δώριζε ὁ κόσμος στὴν « Κυρᾶ », ὅσο πού ἀπόκτησε κι αὐτὴ τὸ μεγαλόπρεπό της σπίτι. Ἡ ἐκκλησία τελείωσε στὶς 23 τοῦ Μάρτη 1842, καθὼς εἶναι γραμμένο σ' ἐντειχισμένη πλάκα.

Βλέπουμε στὴν τραπεζαρία τοῦ μοναστηριοῦ ἓνα παλαιὸ βυζαντινὸ χαρτί τοῦ 1865 ὑπογραμμένο ἀπὸ πολλοὺς πατριαρχάδες, πού ἀναφέρεται στὸ μοναστήρι. Εἶναι ἓνα εἶδος ἐγκυκλίου σὲ ὄλες τὶς μονές κ' ἐπικυρωμένο ἀπὸ τὶς γαλλικὲς ἀρχές.

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωί, γεμάτη εὐχαρίστηση ἀπὸ τὶς γαλήνιες καὶ γόνιμες σ' ἐντυπώσεις ὥρες μου, ὅπως καὶ ἀπὸ τὶς θερμὲς περιποιήσεις πού μοῦ ἔγιναν στὸ μοναστήρι ἀπὸ τὶς κυρίες τῆς ἐπιτροπῆς καὶ τοὺς δασκάλους πού ἐπέβλεπαν τὴν κατασκήνωση τῶν παιδιῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ λοιπὴ ὑπηρεσία, πῆρα τὸ δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς στὸν Ἐμπορειό. Μοῦ ἔμνεve ἀκόμη ἡ πιὸ δυσκολόβατη ἀνάβαση στὸ ὄρεινὸ χωριὸ Νικιά, πού τὰ σπίτια του φαίνονται σὰν ἀιτοφωλιές χτισμένες στοὺς ἀπρόσιτους βράχους πάνω ἀπὸ τοῦ ἠφαίστειου τὴν κοιλάδα.

ὁ μακρινότερο καὶ πιδ ἀπόκρημνο χωριὸ τῆς Νισύρου εἶναι τὰ Νικιά (526 μ.) πρὸς τὰ νοτιοανατολικά τοῦ κέντρου τῆς, βλέποντας ἀπὸ τῆ μιὰ πλευρά τους καὶ κατάκορφα πρὸς τὸ Λακκί ἀπάνω ἀπὸ τεράστιους βράχους ὅπου βρίσκονται σφηνωμένα τὰ σπίτια (σχέδ. 56), καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ θέα πανοραματικὴ στὸ ἀνοιχτὸ Αἰγαῖο. Ξεκίνησα ἕνα ἄλλο πρωὶ πεζὴ ἀπὸ τὸν Ἐμπορειὸ γιὰ τὴν ψηλὴ αὐτὴν ἀετοράχη πού ἀπέχει 1 1/2 ὥρα, διαβαίνοντας ἀπὸ τραχιὰ καὶ δύσβατα μονοπάτια, πολὺ χειρότερα ἀπὸ ἐκεῖνα

πού γνώρισα πηγαίνοντας στὸ μοναστήρι τῆς « Κυρᾶς ». Ἄβυσσοι καὶ γκρεμοὶ σὲ κάθε βῆμα ἀπειλοῦσαν νὰ μὲ καταπιοῦν, καὶ περισσότερο στὸ πιδ ἐπικίνδυνο σημεῖο τοῦ κοφτοῦ βράχου πού τ' ὀνομάζουν « Βιτσιλιά », ἐπειδὴ στὶς κουφάλες του κατοικοῦν οἱ « βίτσιλοι » (γυπαστοί). Κάτω ἀπ' αὐτὸ χάινει ἕνα βάρανθο 360 μέτρα βάρθος. Ἰλιγγος μὲ κυρίεψε καθὼς ἀντίκρισα τὸ χάος τοῦτο, πού σὰ νὰ ἤθελε νὰ μὲ ρουφήξει, ἔτσι καθὼς βιάδιζα μὲ τὸ σύννοδὸ μου στὸ φρύδι τοῦ βουνοῦ. Ἄθελά μου ἔστριψα τὸ βλέμμα πρὸς τὰ μέσα τοῦ βράχου, μὴ κοιτάζοντας παρὰ τὸ ἀνώμαλό του τεῖχος, στηριγμένη στὰ σκληρὰ ἠφαιστειακά του πετρώματα ἀνάμεσ' ἀπὸ σιουρνάρια καὶ ἀγριάγκαθα καὶ ἀγωνιώντας πότε θὰ πλατύνει κάπως αὐτὸ τὸ μονοπάτι, πού μόνο γίδια μποροῦν νὰ τὸ περάσουν. Γιὰ τοὺς φτεροπόδαρους ὅμως νησιῶτες, τοὺς μαθημένους στὶς γραφικὲς κακοτοπιὲς τῆς πατρίδας τους, τοῦτιος ὁ δρόμος τοὺς φαίνεται παιχνίδι. Ἀπότομα ἀνεβοκατεβάσματα σὲ κάθε μικρὴ ἀπόσταση, καὶ ὄλο ψηλά κοιτάζοντας πότε θὰ φτάσουμε σ' ἐκεῖνο τὸ πανύψηλο χωριό. Σταθμοὶ πολλοὶ στὸ ἀναμεταξύ, νὰ πάρουμε λίγη ἀνάσα γιὰ νέο πάλι ξεκίνημα. Οἱ αἰωνόβιες βαλανιδιὲς καὶ οἱ ἀγραμυθιὲς μὲ τὰ πυκνά τους φυλλώματα μᾶς ξεκουράζουν στὰ ριζὰ τους. Κάτω μας τὸ ἀπέραντο θέατρο τοῦ Ἡφαιστείου ἀπλώνεται σὲ ὄλο του τὸ μεγαλεῖο. Μὲ τὸ πέρασμα τῆς ὥρας ἡ γῆς ἀρχίζει νὰ ζεσταίνεται ἀπὸ τὶς πλαγιὲς καὶ τὰ φαράγγια ἀνεβαίνουν γλυκιὲς μυρουδιὲς τῶν δέντρων καὶ τῶν χορταριῶν, τῶν σκίνων καὶ τῶν βάτων πού καταρακλοῦν ἀπὸ τὰ ὑψώματα στοὺς κάτω λόγγους. Τὰ τζιτζίκια ἔχουν ἀρχίσει τὸ μονότονο τραγοῦδι τους στῆς ἐρημιᾶς τὴν ἀπεραντισμένη. Στὰ δύο τρίτα σχεδὸν τοῦ δρόμου ὀρθώνονται μπροστά μας τὰ « Παρλέτια », ἕνα ἰδιόρρυθμο συγκρότημα βράχων ψηλῶν καὶ ἀγκαθερῶν, πού βλέποντάς τους ἀπὸ θέση ὀρισμένη ξεχωρίζεις τεράστιες φόρμες ἀνθρώπινες, κάτι πού μοιάζουν μὲ γυναικὲς πετρωμένες, καθισμένες ἢ ὄρθιες, μιὰ σύνθεση παράξενη, ἴδια μὲ πρόπλασμα γιγάντειο πού ὁ δημιουργὸς του τὸ ἄφησε ἀτελείωτο, συγχωνεμένο μὲ τὴ σκληρὴ πέτρα ὅπου τὸ σκάλισε. Κι ὡς προχωροῦμε, ὁ ἴδιος τοῦτος βράχος

56. Τὸ ἀπόκρημνο χωριὸ Νικιά.

πρὸς τὴν ἀντίθετη πλευρά του, ἀλλάζοντας ὄψη, μᾶς δείχνει σὲ ἀπρόσιτην ἀνηφοριὰ λίγα ἐρειπωμένα τείχη ἑνὸς μικροῦ παμπάλαιου κάστρου, τοῦ λεγόμενου « Παρλέτια », χτισμέ-
νου τὸ μεσαίωνα ἀπὸ τοὺς Ἰππότες ἀνάμεσα στοὺς δυὸ δήμους τοῦ Ἐμπορειοῦ καὶ τῶν Νι-
κιῶν. Τ' ὄνομασαν ἔτσι γιατί τὸ εἶχαν σὰν ἓνα εἶδος Βουλῆς (Παρλαμᾶς) κ' ἔκαναν ἐκεῖ
μέσα τὶς συσκέψεις τους γιὰ κάθε ζήτημα τοῦ τόπου. Ἀπὸ τὸ κάστρο τοῦτο ὅλο τὸ βρα-
χόβουνο καὶ ἡ κοντινὴ περιοχὴ του ὀνομάστηκαν « Παρλέτια ». Πλησιάζοντας τέλος πρὸς
τὶς ὑψώσεις τοῦ χωριοῦ, ξαφνιαζόμεστε βλέποντας ἓναν πανύψηλο σκοῦρο μονόλιθο γε-
μάτων βαθουλώματα καὶ τρύπες, πὸν ὀρθώνεται σι' ἀριστερὰ τῆς « ἀνηφοῦρας » σχεδιά-
ζοντας στὴν κορφὴ του ἓνα τεράστιο κεφάλι ἄγριου πουλιοῦ, ἢ μιὰ γριά καμπουριασμένη
πὸν βλέπει πρὸς τὰ κάτω. Τοῦτος ὁ βράχος λέγεται βράχος τῆς « Καλάνας » ἢ « Καλακά-
νας ». Εἶναι τ' ὄνομα τῆς πετρωμένης γριάς πὸν σχηματίζεται στὴν κορφὴ του καὶ θεω-
ρεῖται τοῦ τόπου τὸ στοιχειῖο. Στὸ χωριὸ λένε πὸς τὴν ἀπολίθωση σ' αὐτὴ τὴ θέση ὁ
Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος πὸν ἔχει πὸν κεῖ τὴν ἐκκλησιά του, ἐπειδὴ, ὅσες φορὲς περνοῦσε
ἀπὸ κεῖ, αὐτὴ, σαρώνοντας ἀπὸ πάνω, ἔριχνε τὰ σκουπίδια της στὸν Ἅγιο.

Ἵστερα ἀπὸ κάμποσα ἀκόμη πέτρινα σκαλιὰ φτάνουμε, τέλος, στὰ Νικιά. Δαίδαλος
ἀπὸ σπίτια μικρὰ καὶ μεγάλα μέσ' ἀπὸ ἀνηφορικὰ καὶ κατηφορικὰ σοκάκια. Γλυκόγελες
μορφὲς στὰ ὀλοκάθαρα κατώφλια καὶ στὰ λουλουδισμένα παραθύρια μᾶς κοιτάζουνε
περίεργα, γιατί ἡ ἐπίσκεψη ἑνὸς ξένου, καὶ μάλιστα γυναίκας, στὰ Νικιά θεωρεῖται σπου-
δαῖο γεγονός. Ὁ καλὸς δήμαρχος Νικήτας Νικητιάδης, μὲ τοὺς προύχοντες τοῦ χωριοῦ,
μὲ ὀδηγεῖ στὸ κεντρικὸ καφενεῖο μπρὸς στὴ μεγάλη βοτσαλοστρωμένη πλατεῖα ὅπου ὀρ-

θώνεται ή μεγαλόπρεπη έκκλησία « Εϊσόδια τής Θεοτόκου », πού είναι και ή Μητρόπολη του χωριού. Όλα τὰ παιδάκια με περικυκλώνουν με χαρούμενα τραγούδια και με ζητωκραυγές. Βρίσκω ξεκούραση και περιποίηση στο σπίτι του νεαρού άντρώγνου Ζαχαρία Ζαχαριάδη. Το απόγευμα πηγαίνουμε στον Άγιο Θεολόγο, παλιό μετόχι του μεγάλου μοναστηριού τής Πάτμου (σχέδ. 57), θέση περιβλεπτή πέρα από το χωριό. Κάτασπρη ή έκκλησία με το καμπαναριό της και κάτασπρο το χτίριο με τὰ κελλιά για τους προσκυνητές στο χεϊλος τής ψηλής πλαγιᾶς, μέσα σε πυκνές χοντρόκορμες βαλανιδιές. Μαθαίνω πως τήν εποχή των εικονομάχων έφτασαν σ' αυτή τή θέση, όπου ήταν μια βαθιά σπηλιά στο βράχο, καλόγεροι από τήν Πάτμο κ' έχτισαν ένα έκκλησάκι αφιερωμένο στον προστάτη τους Άγιο Ιωάννη το Θεολόγο. Το στόλισαν με καλλιτεχνικές τοιχογραφίες και με σκαλιστό τέμπλο. Το έκκλησάκι έρημώθηκε με τὰ χρόνια, και μόλις το 1891 ο δήμος των Νικιών με τις συνδρομές του όμώνυμου Συλλόγου των Νισουρίων τής Άμερικής, πού ιδρύθηκε το 1909, το ξαναοικοδόμησε χτίζοντας μαζί και τὰ ώραία του κελλιά όπως και τρεις «βιστέρνες» όπου μαζεύουν το βρόχινο νερό.

Με τήν έπιστροφή μας στο χωριό χάρηκα ένα φαντασμαγορικό γαλήνιο μούχρωμα πού σκέπαζε με άνάερα χρώματα όλη τήν κάτω μας κοιλάδα, άλαφρόβαφε με παλιούς μπρούντζινους τόνους τὰ γύρω ψηλά βουνά, κ' έδειχνε στο μακρινό πέλαγος τήν Τήλο, με πιό πίσω τή Σύμη, όμοιες με φανταστικά γαλαζοκάραβα πετρωμένα στον ύγρον όρίζοντα. Όταν το βράδυ μεσουράνησε το φεγγάρι, τὰ Νικιά φάνταζαν σαν παραμυθένια καστροχισμένη πολιτεία στα γιγάντεια κοτρώνια τους, πάνω από τους πελώριους ίσκιους πού κατρακυλούσαν στ' άβυσσαλέα βάρη του Λακκιού.

57. Ο Άγιος Θεολόγος στά Νικιά.

58. Τὸ καζαναριό.

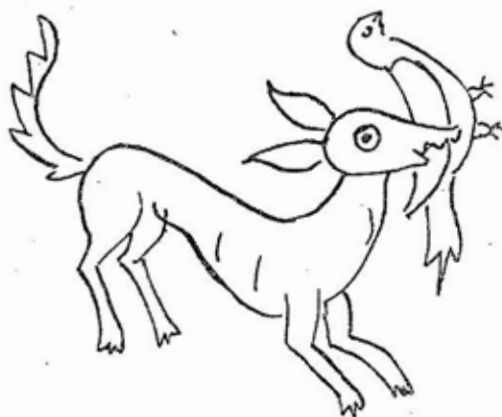
Με τις αὐγές πήραμε τὴν πίσω πλαγιά πρὸς τ' ἀνατολικά τῶν Νικιῶν καὶ πάνω ἀπὸ τὸ «Αὐλάκι», ὅπου βρίσκονται κ' ἐκεῖ σπουδαῖες θερμοπηγές, γιὰ νὰ μοῦ δείξουν τὰ «καζαναριά», μονόριχτα πετρόχιστα κατώγια, ἴδια μὲ μικρὰ καστράκια, ὅπου κατασκευάζουν τὴ σούμα βράζοντας σὲ χτιστὰ καζάνια τὰ τσάμπουρα τῶν σταφυλιῶν καὶ στύβοντάς τα σὲ ἐπὶ τοῦτο κατάλληλο μηχανήμα. Τὰ καζαναριά βρίσκονται τὰ περισσότερα μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό, ἀπομονωμένα μέσα σὲ μαντρωμένα χτηματάκια, καὶ παρουσιάζουν ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον μὲ τὸν ποικιλόμορφο ἐσωτερικὸ ρυθμὸ τους. Ἡ κατὰ τὸ περισσότερο μεσιανὴ καμάρα, τὰ μικρὰ παραθυράκια, τὸ χτιστὸ καζάνι μὲ τὸ «λουλά» καὶ δίπλα τὴ μεγάλη φωτιά, καθὼς καὶ ὅλα τὰ σχετικὰ ἐξαρτήματά τους, κιούπια, σκάφες, βαρέλια, νταμιζάνες καὶ ὅ,τι ἄλλο τοὺς χρησιμεύει, προσθέτουν στὸ σύνολο μιὰ μοναδικὴ νότα γραφικότητας καὶ μᾶς ζωντανεύει τὴν εἰκόνα τῆς προκοπῆς τῶν ἀνθρώπων τοῦ τόπου, ἀξίων νὰ εὐδοκίμησουν σὲ κάθε εἶδος ἐργασίας ποὺ τοὺς προσφέρει τὸ νησάκι τους. Τὸ «καζαναριό» ποὺ σχεδίασα εἶναι τοῦ δήμαρχου Κυρ Νικήτα ποὺ ποζάρισε κι ὁ ἴδιος σγαρλίζοντας τὴ φωτιά μ' ἓνα φουρνό ξυλο (σχέδ. 58). Ἦταν εὐχαριστημένος καὶ πολὺ περήφανος γι' αὐτό. Ὅταν τελείωσε τὸ σχέδιο, κολατοίσαμε ἔξω ἀπὸ ἓνα ἄλλο γειτονικὸ «καζαναριό». Γιὰ τραπέζι μοῦ στήθηκε στὸ ὑπαιθρο μιὰ ἀναποδογυρισμένη κόφα, τραπεζομάντιλο μιὰ νησιώτικη νταμωτὴ πετσέτα καὶ κάθισμά μου ἓνα χαμηλὸ κοτρώνι. Μαῦρο σταρένιο ψωμί βρεμένο, τυρὶ ἀπὸ τὴ βούτα, τραγανοὶ ροδίτες ἀπὸ τὸ κοντινὸ ἀμπέλι καὶ μισὸ ποτηράκι σούμα, ποὺ μοῦ ζάλισε κάπως τὰ φρένα, ἦταν γιὰ μένα ὅ,τι καλύτερο θὰ μπορούσα νὰ ἐπιθυμήσω μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἀγροτικὸ μαγευτικὸ περιβάλλον, ἀνάμεσα σὲ ἀνοιχτόκαρδους ἀπλοϊκοὺς ἀνθρώπους ποὺ τὰ ὀλοφώτεινά τους μάτια ἔλαμπαν ἀπὸ τὴν ἀγαθοσύνη τῆς καρδιάς τους.

Ἀπὸ τὰ Νικιά πήρα πάλι τὸν ἴδιο κακόβατο δρόμο ἐπιστρέφοντας στὸν Ἐμπορειό.

Σύνοδό μου εἶχα τούτη τὴ φορὰ τὸν ἀγροφύλακα τοῦ χωριοῦ Δημήτρη Χαρτοφυλλίδη, πὸν μὲ βοηθοῦσε προσεχτικά, στὸ περπάτημα, νὰ μὴν γκρεμιστῶ ἀπὸ τὰ γλιστερὰ πετρώ-
σκαλα. Ὅταν ἔχανα τὴν ἐμπιστοσύνη στὴ χοντρὴ μαγκούρα πὸν μὲ στήριζε, τὸν ἔπιανα
« ἀλαμπρατσέτα » λέγοντάς του: « Δημητρό, δὲν εἶς' ἐσὺ πὸν μπορείς τώρα νὰ λὲς « σὺν
Ἄθηνᾶ καὶ χεῖρα κίνει », ἀλλὰ ἐγὼ πρέπει νὰ λέω στὸν ἑαυτό μου: « Ἄθηνᾶ, σὺν Δημη-
τρὸ καὶ πόδα κίνει ».

Ὁ ἥλιος εἶχε ἀπλωθῆ στὴν κοιλάδα· ἔκανε ζέστη φοβερή. Ἀπὸ ὀρισμένη ἀπόσταση
σχεδιάσα τὰ Νικιά. Πάνω στοὺς ἀετοβράχους τοὺς κοπελιῆς γεροδεμένες, μὲ φλογισμένα
ἀπὸ τὸ λιοπύρι μάγουλα, ἀνηφόριζαν ἀπὸ τὸ λόγγο στὸ χωριό, ζαλωμένες μὲ καλάθια
γεμάτα μύγδαλα, τσίκουδα καὶ βαλανίδια. Τὶς ἀκολουθοῦσαν ἄλλες μὲ « δομάρια » (φορ-
τώματα) ξύλα, πηγαίνοντας ν' ἀνάψουνε τοὺς φούρνους τοῦ χωριοῦ, γιὰ νὰ ψηθοῦν τὰ
γουρουνάκια πὸν σφάζονται κάθε πρώτη τοῦ Σεπτέμβρη καὶ τρώγονται μὲ γλέντια
καὶ χαρὲς στὶς ἐξοχὲς καὶ στὰ καζαναριά. Εἶναι τὸ καθιερωμένο ἔθιμο σ' ὅλη τὴ Νίσυρο
νὰ γιορτάζεται ἡ πρώτη μέρα τοῦ Τρυγητῆ σὰν τὴν πρωτοχρονιά, γι' αὐτὸ καὶ ὁ κάθε
νησιώτης τρέφει τὸ γουρουνάκι του προσμένοντας νὰ τὸ γλεντήσῃ τὴν πρώτη μέρα τοῦ
Σταυρίτη, (τοῦ μήνα τοῦ Σταυροῦ).

Ἐνας μικρὸς σταθμὸς, σὰν ὄαση, ἔξω ἀπὸ ἕνα ἀμπέλι καὶ κάτω ἀπὸ πυκνόφυλλη βα-
λανιδια ἐκράτησε τοὺς δυὸ στρατοκόπους γιὰ νὰ τοὺς ξεκουράσει. Ἡ καλονοικοκυρὰ τοῦ
ἀμπελιοῦ μᾶς ἔφερε κρύο νερὸ ἀπ' τὴ βιστέρνα της, φρέσκα σύκα γλυκόσαρκα, καὶ μαῦρα
τραγανόρωγα σταφύλια. Σὰν ἔφτασα τέλος στὸν Ἐμπορειό, μόλις πρόφθασα τὸ αὐτοκί-
νητο πὸν ἔφευγε γιὰ τὸ Μανδράκι.

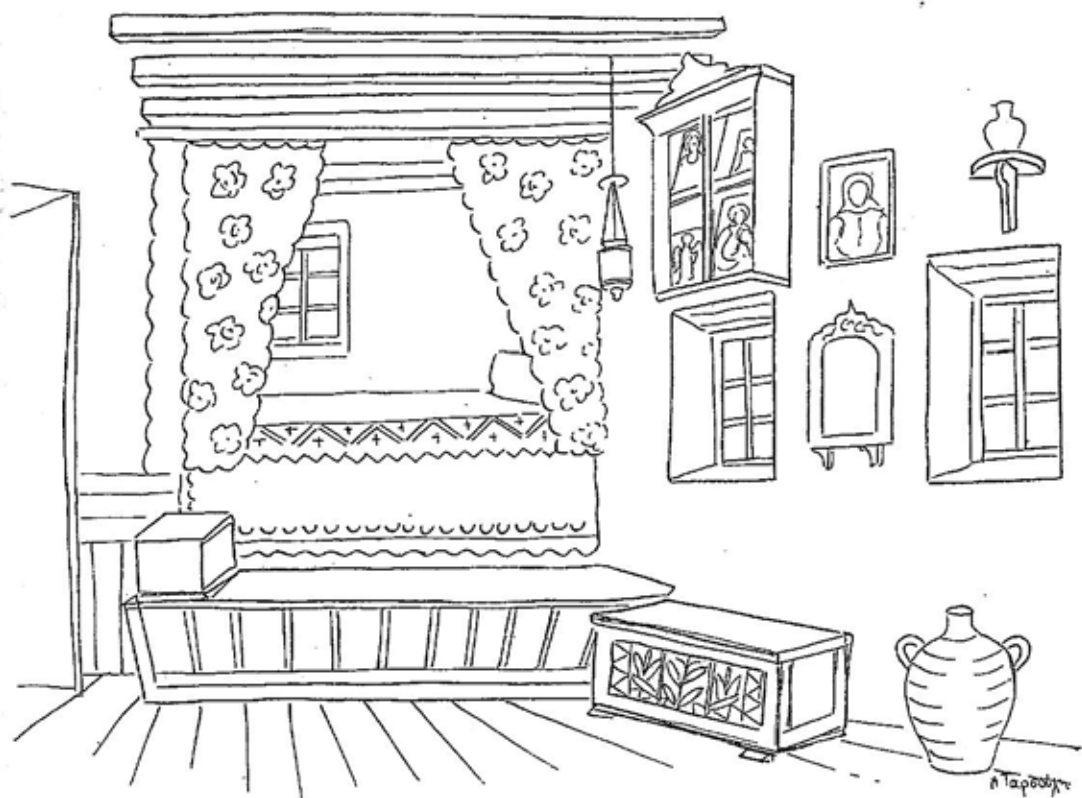

οικοδομικός ρυθμός του νισυριακού σπιτιού στις κύριες συνθετικές γραμμές του ακολουθεί τον καθιερωμένο τύπο των αιγαιοπελαγίτικων σπιτιών όπως τον συναντούμε και στ' άλλα Δωδεκάνησα, δηλ. εξωτερικά το κυβιστικό σχήμα με την άκεραμίδωτη στέγη και με το σκεπασμένο δώμα από «πατελιά», και εσωτερικά με την ίδια διαίρεση, αν είναι μονόπατο, στενομέτωπο ή πλατυμέτωπο, ή δίπατο μ' εξωτερική σκάλα ξύλινη ή πετρόχτιστη στο δρόμο πάνω από το μικρό «αυλιδάκι», στεγασμένο

από ξύλινο χαγιάτι πού, όταν είναι χτιστό, τὸ λένε «δωμάτσι» ή και «ξάτο». Τέτοιο άπάνω - κάτω ήταν τὸ δίπατο σπιτικό τῆς Καλλιόπης Διαμαντοπούλου στὸν Ἐμπορειό, ὅπου φιλοξενήθηκα κατὰ τὸ σύντομο πέρασμάμου ἀπὸ κεῖ (σχέδ. 59, 60). Στὸ κάτω πάτωμα εἶν' ἓνα κατώι, μὲ τὴ «μονή», εἶδος πατάρι ὅπου κοιμοῦνται. Τὸ ἴδιο δωμάτιο χρησιμοποιοῦν καὶ γιὰ μαγερεσιό, γιατί σ' αὐτὸ γίνεται ἡ καθημερινὴ λάτρα τοῦ σπιτιοῦ, ἐπειδὴ ἐκεῖ βρίσκεται ἡ «τσιμνιά» (τὸ τζάκι), ὁ «πινακοπλύτης» (νεροχύτης), ἡ «βιστέρνα» (χτιστὴ στέρνα ὅπου μαζεύεται τὸ βρόχινο νερό, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει πηγαῖο νερὸ στὸ νησί ὅπου ἡ λάβα ἔθαψε κάτω ἀπὸ τὰ πυκνά τῆς στρώματα κάθε ἀρτηρία νεροῦ), ἡ πιατοθήκη καὶ τ' ἄλλα ἐξαρτήματα τοῦ σπιτιοῦ, ὅπως καὶ τὸ «μυλαριό» μὲ τὸν χερόμυλο γιὰ τ' ἄλεσμα τοῦ σιταριοῦ. Πλάι στὸ κατώι ἔχουν τὸν «ἀουμά» γιὰ τὴν κατσίκα ἢ τὸ γουρούνι, πού χρησιμεύει ἀκόμα καὶ γιὰ «κοίτη» (ὄρνιθώνας), καὶ δίπλα τὸ κελλὶ γιὰ τὰ ξύλα. Τὰ μεγάλα ζῶα τὰ στεγάζουν σὲ στάβλο ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, σὲ πετρόχιστα κατώγια μαντρωμένα, πού τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ λέγεται «ἀποστροφὴ» κ' ἔχει μέσα τὴν «κρεφτὴ» του (στέρνα μὲ νερὸ) καὶ ἀπ' ἔξω τὸ ἀλώνι του. Τὸ ἀνωί ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴ «σάλα», ὅπου ἔχουν τὰ καλά τους ἐπιπλα, τὸν καθρέφτη μὲ τὸν κομό, καὶ πάνω τὶς ἀκριβὲς λουλουδωτὲς λάμπες τοῦ πετρελαίου, διάφορα βαζάκια, κι ὀλόγυρα πολλὲς φωτογραφίες ἀπὸ συγγενεῖς καὶ φίλους, τὸν μεγάλο καναπέ μὲ τὰ πλεχτὰ καὶ τὰ κεντητὰ μαξιλάρια, διάφορα ἐργόχειρα στοὺς τοίχους καί, σὲ μιὰν ἄκρη, τὸ διπλὸ σιδερένιο κρεβάτι, καθαρὸ καὶ καλοστρωμένο, κι αὐτὸ μαζὶ μὲ ὅλα τ' ἄλλα προικιὰ τῆς νοικοκυρᾶς.

Δίπλα στὴ «σάλα» εἶναι ἡ στενόμακρη κάμαρη μὲ τὴν καλὴ «μονή», τὸ ψηλὸ ξύλινο διαμέρισμα τοῦ ὕπνου μὲ τὰ καλύτερα στρωσίδια, πού τὸ κλείνει ἡ «ἀμουσία», διάφανη κουρτίνα μὲ δύο, τρία ἢ καὶ τέσσερα φύλλα. Στὴ «μονή» ἀνεβαίνουν ἀπὸ τὸν «μπάνκο», τὴ μακριὰ κασέλα ὅπου φυλᾶνε ροῦχα ἢ ξεροὺς καρπούς. Στὴν ἴδια κάμαρα, πού τὴ φωτίζουν δυὸ ἐξωτερικὰ παράθυρα, βλέπουμε τὸ εἰκονοστάσι μὲ τὴν κρεμασμένη

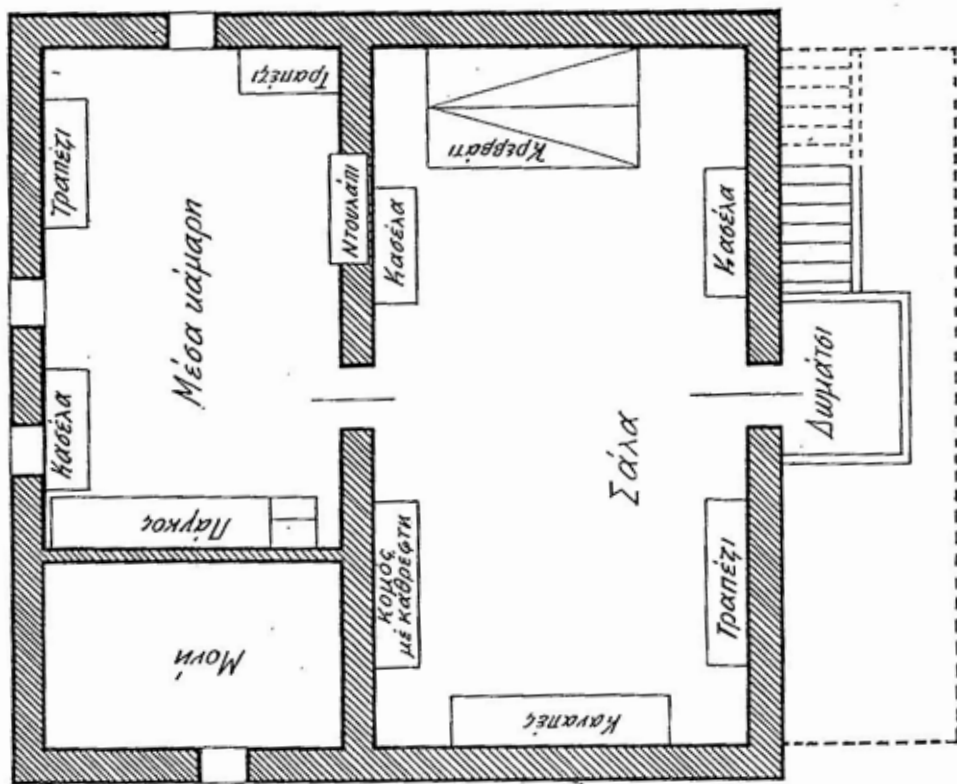

59. Έσωτερικό σπιτιού της Καλλιόπης Διαμαντοπούλου στὸν Ἐμπορεύ.

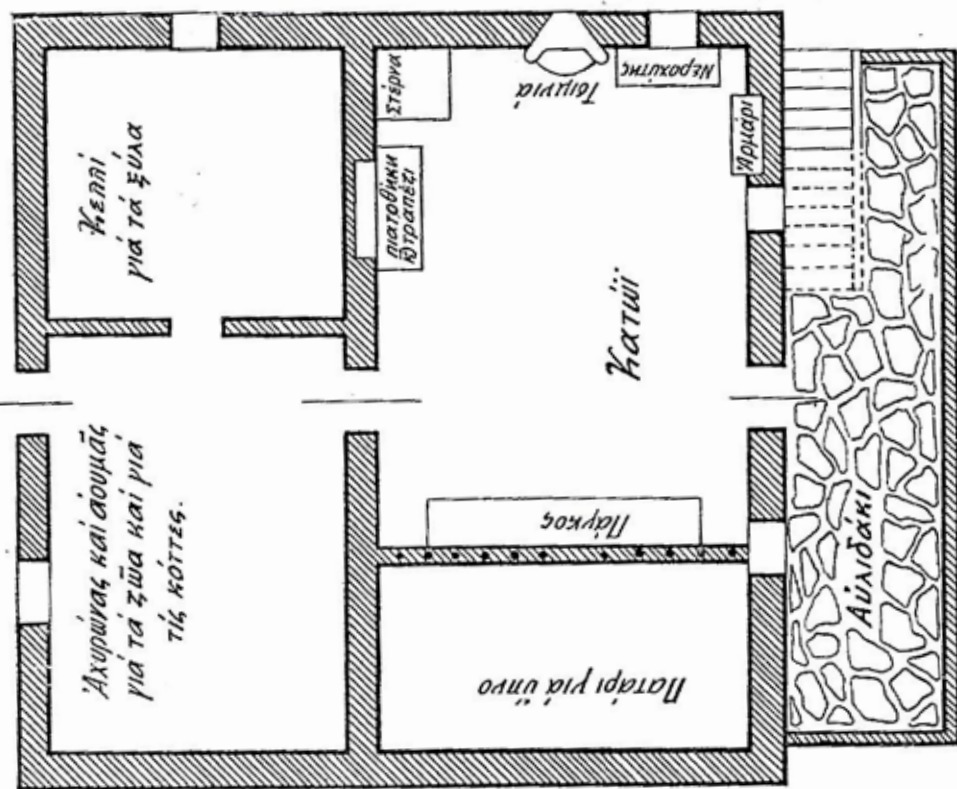
καντήλα καὶ ἄλλα μικροπράγματα τοῦ νισύρικου νοικοκυριοῦ. Αὐτὸς εἶναι ὁ πιὸ συνηθισμένος τύπος τῶν λαϊκῶν σπιτιῶν τῆς Νισύρου, εἴτε μονόπαρα καὶ μονοκάμαρα, εἴτε δίπαρα εἶναι καὶ μὲ περισσότερα δωμάτια, τόσο στὸ Μανδράκι ὅσο καὶ στὰ δυὸ ἄλλα μεγάλα χωριά τοῦ νησιοῦ.

Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ ιδιόρρυθμα σπιτία ποὺ ξεφεύγει ἀπὸ τὸν καθιερωμένο τύπο, καὶ ποὺ μαρτυρεῖ λαϊκὸν τεχνίτη μ' ἐξελιγμένη αἰσθητικὴ, εἶναι τὸ σπίτι ποὺ προαναφέραμε (σχέδ. 61), ψηλὸ σὰν πύργος μὲ θαυμαστὲς ἀναλογίες στὴν ἀπλή του ἐπιφάνεια, ποὺ τὴν ποικίλουν ἁρμονικὰ στὴν μπροστινὴ του πρόσοψη ἢ θολωτὴ ξόπορτα τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ βγαίνει στὸ λοξὸ καλντεριμωμένο καὶ κατηφορικὸ σοκάκι, ἓνα ἀπλὸ παράθυρο καὶ πλάι του — τὸ κυριότερο καὶ διακοσμητικότερο στοιχεῖο τῆς οἰκοδομῆς — ἓνα καμαρικὸ ἀνοιγμα μὲ λουλουδισμένες ἀλτάνες, ποὺ ἀνήκει, μὲ τὶς δύο ὅμοιες καμάρες τῆς πλαϊνῆς πλευρᾶς τοῦ σπιτιοῦ, στὸ «δωματάκι» ἢ «αὐλιδάκι», ὅπως ἐκεῖ λένε τὶς ταράτσες.

Τὸ σπίτι τοῦτο ἔχει καὶ στὸ ἔσωτερικὸ του ὅλες τὶς βολὲς καὶ ὅλες τὶς εὐκολίες ποὺ χρειάζονται γιὰ τὴν ἀνετη καὶ νοικοκυρεμένη ζωὴ ἐκείνων ποὺ τὸ κατοικοῦν. Καθὼς μπαίνουμε ἀπὸ τὸ θολωτὸ πορτὸνι, ἔχουμε μπρὸς μας αὐλὴ καὶ πλάι μας ἀριστερὰ τὴ σκάλα ποὺ ἀνεβαίνει στὸ ἀνωί. Κάτω ἀπ' αὐτὴν βρισκεται ἡ «στέρνα μὲ τὸν ἀνεράο», καὶ πιὸ μπρὸς μιὰ καμάρα ὅπου τοποθετοῦν τὰ ξύλα. Μπρὸς μας καὶ ἀριστερὰ στέκει ὁ «ἀουμάς» γιὰ τὸ χοῖρο καὶ ὁ φουρνος τοῦ σπιτιοῦ, ἔχοντας στὴ γωνιά τοῦ ἀντικρινοῦ τοῦ τοίχου τὴν «τσιμιὰ» καὶ πιὸ πέρα δεξιὰ ἓνα «τουλάπι», ποὺ ἀνήκει στὸ κατώι, μὲ τὸ παράθυρο

Δρόμος

Δρόμος

60. Κάτοψη δίπατου νιούρκου σπιτιού.

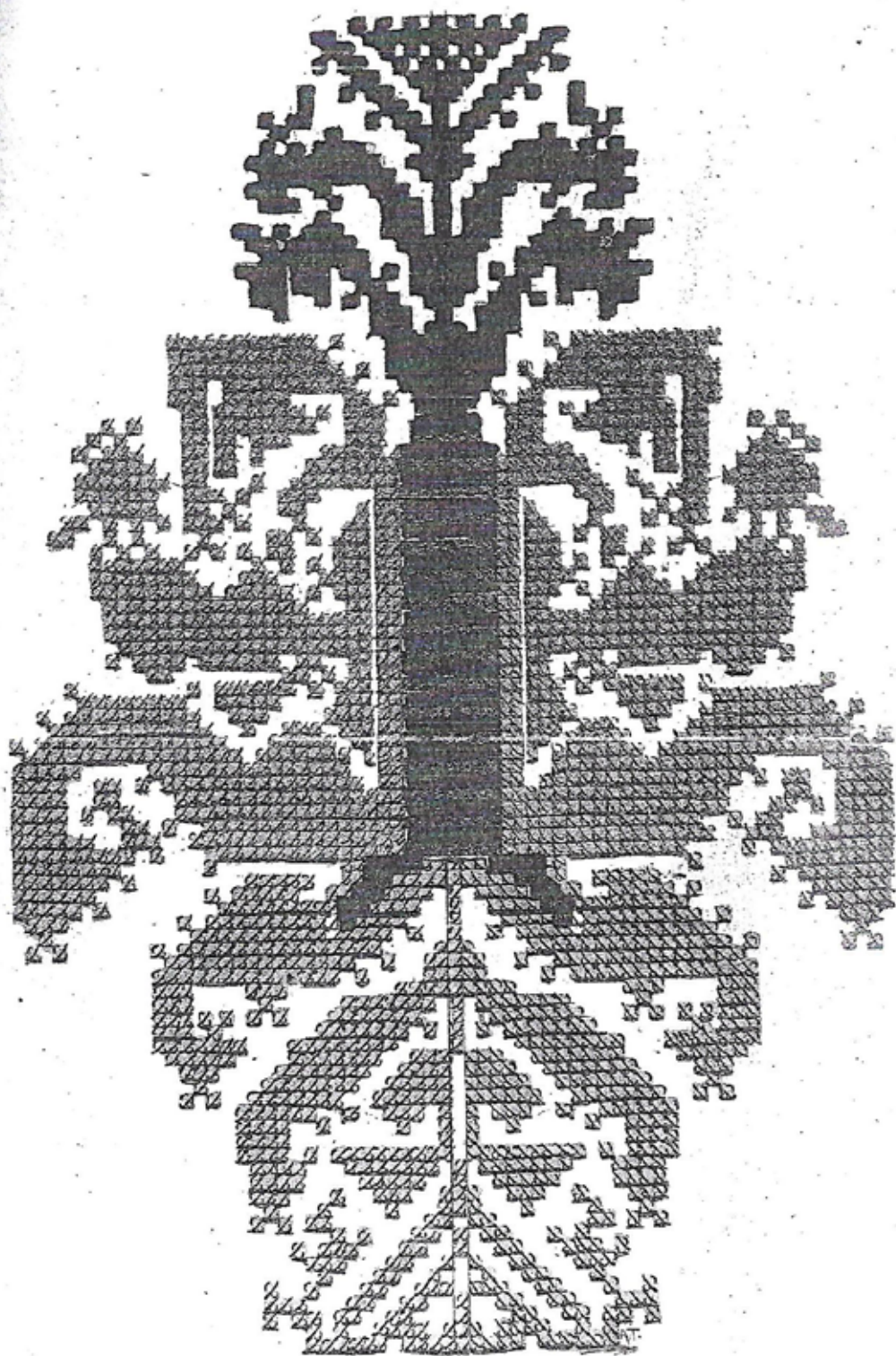
στ' αριστερά, και στο βάθος τή «μονή» με τόν πάγκο και τήν κασέλα, όπως και παρακεί τή «μυλόστιαση», με τήν πέτρινη βαριά μυλόπετρα για τ' ἄλεσμα τῶν σιτηρῶν.

Ἀνεβαίνοντας στο ἄνω συναντοῦμε μπρός μας τὸ «αὐλιδάκι» με τὶς λουλουδάτες κάμαρες, δεξιά τὸ μαγερεῖο με τὸ πρὸς τήν πρόσοψη μοναδικὸ παράθυρο, τὸν «πινακοπλύτη» καί, στή γωνιά, τήν «τσιμνιά», κ' ὕστερα μπαίνουμε στή μεγάλη κάμαρα τοῦ ἄνω-γοῦ, φωτισμένη ἀπὸ ἓνα πλάγιο παράθυρο, πὸν τὸ βάθος της κρατεῖ ἡ «μονή» με τὸν «πάγκο» καί ἡ «μουσάντρα» γιὰ τὸ κοίμισμα τῶν παιδιῶν.

Αὐτὸ τὸ χαριτωμένο, τόσο στήν ἐξωτερική ὅσο καί στήν ἐσωτερική του διάταξη, σπίτι θὰ τὸ ζήλευε καί ὁ πῶδ ἐξελιγμένος ἐπιστήμονας τῆς ἀρχιτεκτονικῆς οἰκοδομικῆς τέχνης.

61. Τὸ σπίτι τῆς Ἄνας Ζωγράφου στὸν Ἐμπορεῖο.

9. KENTHMA «МАКРОВА»

νισύρικη γυναικεία φορεσιά είναι από τις γραφικότερες δωδεκανησιακές στολές. Ἄν κ' ἔχει σήμερα καταργηθῆ ἀπὸ τὸ νησί, ὁ λαὸς του τὴ διατηρεῖ καὶ τὴν φυλάει, σὰν ἱερὸ κειμήλιο, μέσα στὶς μεγάλες οἰκογενειακὲς σεντουῦκες, μαζί μὲ ἄλλα παλιὰ πλουμιστὰ ἐργόχειρα καὶ πολύχρωμα ὑφαντά. Ἀνάμεσα σὲ κεντητὲς πάντες τοῦ τοίχου καὶ λουσατά σεντόνια τοῦ καλοῦ παλιοῦ καιροῦ τῆς γαλιῆς καὶ τῆς προμάμης, ἡ φορεσιά τοῦ νησιοῦ μοσκοβολᾷ ἀπὸ τῆ, σὰν ἱερὸ θυμίαμα, μυ-

ρωδιά τῆς μυρτιάς καὶ τῶν δαφνόκλαδων. Θησαυροὺς τῆς παλιᾶς νισύρικης χειροτεχνίας κλείνουν τὰ ἀρχοντικά στὶς μεγάλες τους κασέλες, ἀπὸ τοπικὰ πλουμίδια μὲ ἰδιόρρυθμα σχέδια, κεντημένα κατὰ τὸ περισσότερο σταυροβελονιά πάνω στὸ λευκὸ ὑφαντὸ πανὶ τοῦ τόπου, μὲ πολύχρωμες κλωστὲς καὶ παλιὰ μετάξια, τὰ λεγόμενα « τοῦ ριζαριοῦ ». Τὸ κάθε σχέδιο τοῦ κεντήματος ἔχει καὶ τὴν ἰδιαίτερή του ὄνομασία, ὅπως λ. χ. τὸ « παρδαλάκι », οἱ « κοσκινάδες », τὸ « σακελλάρικο », τὸ « μακρουλὸ » (εἰκ. χρωμ. 9) κ. ἄ.

Ἡ φορεσιά ὅμως τῆς Νισυριάς, ποὺ οἱ κόρες καὶ οἱ γυναῖκες τοῦ νησιοῦ τὴ φοροῦν σὲ κάθε ἐπίσημο πανηγύρι, σὲ γάμους καὶ σ' ἐθνικὲς γιορτές, εἶναι τ' ὠραιότερο στολίδι ποὺ δημιούργησε ἡ τοπικὴ καλαισθησία τῆς γυναικείας αἰσθητικῆς, συνδυάζοντας τὴν ἀπλὴ κλασικὴ γραμμὴ μὲ τοῦ κορμιοῦ τὴ λιγερὴ χάρη, ὅπως καὶ τὴ χρωματικὴ ἑναρμόνιση ποὺ συνδέει τὸ ὕφασμα μὲ τὸ κέντημα στὴ συνολικὴ του σύνθεση (εἰκ. χρωμ. 8).

Ἡ ἐπισημότερη γυναικεία φορεσιά τῆς Νισύρου εἶναι ἡ νυφικὴ, « τὰ μεγάλα ἀλλάγια ». Ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ τὴ μακριὰ λευκὴ καὶ ὑφαντὴ πουκαμίσα. Στὸν γύρο κεντοῦσαν μὲ σταυροβελονιά τὸ « φεγγαρωτὸ » λεγόμενο πλούμι καὶ τὰ φαρδομάνικα, στολισμένα κατὰ μᾶκρος ἀπὸ μαῦρες καὶ μπλε κεντητὲς σειρὲς ὀνομαζόμενες « πασίλλοα », ποὺ τελειώνουν στὴν κεντητὴ « σκολόπεντρα », φαρδὺ πολύχρωμο κέντημα στὸ γύρο τοῦ μανικιοῦ. Τὰ ἀπλούστερα κεντήματα στὰ μανίκια λέγονται « χεράτα » καὶ τὰ καθημερινὰ « τρία κουνιά ».

Ἀπάνω ἀπὸ τὴν κεντητὴ πουκαμίσα μπαίνει τὸ κόκκινο, συνήθως μεταξωτὸ, πολύπτυχο φουστάνι, ὁ « καμουχᾶς », κοντήτερο ἀπὸ τὸ πουκάμισο, μὲ ἴσιο τὸ μπροστινὸ φύλλο —τ' ἄλλα εἶναι μὲ πιέτες— καὶ μὲ μποῦστο χωρὶς μανίκια, ἀνοιχτὸ μπροστὰ καὶ δίχως ζώνη.

Γιὰ νὰ σκεπαστεῖ τὸ στηθος φοροῦν ἓνα εἶδος χρυσοκέντητο στηθόπανο (πλαστρόν), τὸ « σφύωμα ». Στὸ κεφάλι ρίχνουν τὴ « σκέπη », ριχτὸ τσεμπέρι κίτρινο ἢ καφεὲ μὲ κλαδιά σταμπάτα. Ὄταν θέλουν βάζουν καὶ τὸ μεταξωτὸ ἢ τὸ βελουδένιο « γελέκι », κοντογούνη, κλαδωτὸ ἢ σκέτο χρυσοκεντημένο, μὲ πουκαμίσα στενομάνικη στολισμένη ἀπὸ πλου-

μιά, τις «φοριτίσες». Στὰ πόδια κάλτσες ἀπλές ἢ κεντητές καὶ «κουντοῦρες μὲ φελλό», πασσουμάκια μεταξωτὰ ἢ ἀπὸ δέρμα κόκκινο. Κοσμήματα τῆς φορεσιᾶς εἶναι ὁ «λαϊμός», (χρυσὸ περιδέραιο), τὰ χρυσὰ φλωριά στὸ στήθος, οἱ «βέργες», (σκουλαρίκια), καὶ δυὸ μετάλλινες σφαιροειδεῖς καρφίτσες ποὺ τις βάζουν στὸ κεφάλι ὅταν φοροῦν τὴ «σκούφια», γιὰ νὰ στηρίξουν ἀπὸ πάνω τὴ «σκέπη», δηλ. τὸ τσεμπέρι. Παλαιότερα φοροῦσαν καὶ μιὰ ζώνη χρυσή ἢ ἀσημένια μὲ τὴ μιαν ἄκρη κρεμασμένη ὡς λίγο πάνω ἀπὸ τὸ γόνατο.

Εἶναι ἀκόμη καὶ μιὰ ἄλλη γιορτινὴ γυναικεῖα φορεσιὰ τῆς Νισύρου ποὺ δὲ μοιάζει σὲ τίποτα μὲ τὴν πρώτη, τὴν καθαυτὴ ἀυθεντικὴ, ἢ λεγόμενη «βλάχικη» (σχέδ. 62), ἐπη-
 ρεασμένη ἀπὸ ἀνατολίτικο γούστο, ποὺ παρουσιάζει κι αὐτὴ κάποια δική της χάρη. Τὴν

ἀποτελοῦν μιὰ ἄσπρη μακριὰ πουκαμίσα μὲ κόκκινα κεντήματα στὰ μανίκια καὶ στὸ στήθος, ἓνα κοντογέλεκο βελουδένιο μαῦρο χρυσοκεντημένο, μιὰ ποδιὰ ἀπὸ μεγάλη πεσέτα—τζεφρὲ—λουλουδοκεντημένη μὲ μετάξια καὶ μὲ χρυσοκλωστές, ποὺ τὴ φοροῦν διπλή, μὲ ἀπ' ἔξω τις δύο κεντητές τῆς ἄκρες, στολίζοντας ὅλο τὸ μπροστινὸ μέρος τῆς φορεσιᾶς. Στὸ κεφάλι, μὲ τὰ πάντα ξέμπλεχα μαλλιά, στέκεται ἢ βελουδένια χρυσοπλούμιστη σκούφια ποὺ τελειώνει στὴν κορφή μὲ κρεμαστὴ φουντίτσα καὶ στὸ μέτωπο μὲ μιὰ σειρὰ χρυσὰ φλωριά.

Ὅσο γιὰ τὴν ἀντρίκεια φορεσιὰ (εἰκ. χρωμ. 10) μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς συναγωνίζεται σὲ πολυτέλεια μὲ τὴ γυναικεῖα: Μαύρη ἢ μπλε̄ γυαλιστερὴ βράκα, τὸ «σαλιβάρι», μὲ φουσκωτὴ καὶ πολύπτυχη «κούφα» γιὰ νὰ κουνιέται πέρα δῶθε μὲ τὸ περπάτημα, στηριγμένη μὲ φανταχτερὴ ζώνη στὴ μέση, γελέκο τσόχινο ἢ ἀτλαζωτὸ σιριτοκεντημένο μπρὸς καὶ πίσω, φορεμένο πάνω στὸ ἄσπρο μεταξωτὸ πουκάμισο, κ' ἔπειτα ἢ καταστόλιστη ἀπὸ ψιλοδουλεμένα πλουμιὰ «ζάκα», εἶδος κοντογούνη μὲ μανίκια, τσόχινο ἢ βελουδένιο, σὲ χρῶμα μπλε̄ ἢ μαῦρο. Στὸ κεφάλι συνήθιζαν τὸ μεγάλο «τουνεσλίδικο φέσι μὲ τὴ μακριὰ μεταξωτὴ φούντα» ἀργότερα φοροῦσαν σκούφο μαῦρο, βελουδένιο ἢ μάλλινο.

Στὰ πόδια χαμηλὲς γόβες γλωσσωτὲς ἢ σκέτες μὲ κάλτσες

βρακαϊτικες. Τέλος ἀπὸ πάνω, γιὰ νὰ προφυλαχτοῦν ἀπὸ τὸ κρύο, τὸ «καπότο» μὲ τὴν κουκούλα συμπληρώνει τὴν ἀνδρική φορεσιὰ τῆς Νισύρου, ποὺ πιά ἔχει σχεδὸν καταργηθεῖ.

62. Ἡ «βλάχικη» φορεσιὰ τῆς Νισύρου.

Elk.9

8. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ ΝΙΣΥΡΟΥ

10. ΑΝΔΡΙΚΗ ΘΟΡΕΣΙΑ ΝΙΣΥΦΟΥ

ιά ἀπὸ τὶς πλουσιότερες τῶν Δώδεκα Νησιῶν ποὺ κατέχει θέση ἐξέχωρη ἀνάμεσό τους εἶναι ἡ νισυριώτικη λαογραφία. Ὅπως ὀλόδροσο νερὸ ἀπὸ κρυσταλλένιο κεφαλόβρυσσο ἀναβλύζει ἀπὸ τὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων τοῦ νησιοῦ. Τόσο στὴ χαρὰ ὅσο καὶ στὴ λύπη τους οἱ Νισυριεῖς γίνονται πηγὲς ἀκένωτες ἀφθόρμητης ποιητικῆς δημιουργίας, ἀνάλογα μὲ τὴν περίστασι μὲ κάθε λογῆς τραγούδια, ποὺ μὲ τὴν ἀπλὴ καὶ λυρική τους χάρι ὅσο καὶ μὲ τὴν πηγαία τους εὐκρίνεια συγκινοῦν καὶ συναρπάζουν. Ἡ φαντασία μὲ τὴ σκέψη, τὸ αἶσθημα μὲ τὴ λαχτάρα καὶ τὸν πόνό τῆς καρδιάς περπατοῦν ἀγκαλιασμένα καὶ σχηματίζουν τὸ ἁρμονικὸ πλέγμα τῆς νισυριώτικης ψυχῆς ὅταν ξεχύνει γύρω της τ' ἀνατάραγμά της.

Ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου σὲ ἀφθονη καὶ διαλεχτὴ παραγωγή συναντοῦμε στὴ λαϊκὴ μούσα τοῦ ἡφαιστειακοῦ νησιοῦ, ὅπου καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ ψυχές, σὰν τὸ ἡφαιστεῖο του, φλέγονται ἀπὸ τὰ γλυκὰ ὄνειρα καὶ τὰ πάθη τῆς ἀγάπης, ἀπὸ καημοὺς καὶ νοσταλγίες, ἀπὸ τὶς θλίψεις τῆς σκληρῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Μᾶς τὸ μαρτυροῦν ὅλα τὰ τραγούδια, ἀπὸ τὰ γελαστὰ ἢ τὰ παθητικὰ τους λιανοτραγούδια ὡς τὰ μακρόσυρτα ποιήματα — στιχοπλακῆς — τὰ ἡρωικά, τὰ θρησκευτικά, τὰ συμβολικά, τ' ἀφηγηματικά, ἄλλα πλεγμένα πάνω σὲ θέματα πρωτότυπα στὴ σύλληψή τους — κι αὐτὰ εἶναι τὰ περισσότερα — κι ἄλλα σὰν παραλλαγές, μὰ ποὺ μᾶς φαίνονται ὀλότελα καινούριες. Ἡ ποικιλία ποὺ ὑπάρχει στοῦ γάμου τὰ τραγούδια, στὰ νανουρίσματα, στὰ μοιρολόγια, μὰ καὶ σὲ κάθε ἄλλο εἶδος μνημείων τοῦ λόγου, παραδόσεις, παροιμίες, αἰνίγματα, κατάρες κ. ἄ., εἶναι μεγάλη. Ἀλλὰ καὶ πόσο μεγάλη πρέπει νὰ εἶναι ἡ εὐγνωμοσύνη ὄλων μας γιὰ ἕνα ἐξαιρετικὸ Δωδεκανήσιο πατριώτη καὶ ἄξιο τέκνο τῆς Νισύρου, τὸν Γεώργιο Ν. Καζαβῆ πού, ἂν καὶ ἀπὸ χρόνια ξενιτεμένος στὴν Ἀμερικὴ, ὅπου εἶναι φαρμακοποιὸς στὴ Νέα Ὑόρκη, κατόρθωσε ν' ἀπαθανάτισε μὲ ὑπεράνθρωπους κόπους καὶ μὲ βαριὲς ὑλικὲς θυσίες τὴν πλούσια λαογραφία τῆς ἀγαπημένης του πατρίδας μέσα σ' ἕνα περίφημο βιβλίον μὲ τίτλο «Νισύρου Λαογραφικά», συμπληρώνοντας, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει στὸν πρόλογο τοῦ ἔργου του, ἕνα «μέγα κενόν». Τὸ ἔργο τοῦτο μᾶς γίνεται πολὺτιμο βοήθημα σὲ κάθε σχετικὴ μελέτη, καὶ ἀξίζει κάθε ἐπαινο καὶ κάθε θαυμασμό. Πρέπει ἀκόμη ν' ἀναφερθῆ καὶ ὁ παλαιὸς γιατρὸς τοῦ νησιοῦ Δημ. Μπαλαλᾶς, ποὺ ἔγραψε τὸ 1935 ἕνα βιβλίον μὲ 36 τραγούδια, «Τὰ χωριανά μου», ὅπου κλείνεται πλοῦτος ἀπὸ παλιὰς νισυριεῖς λέξεις, ὅπως καὶ ὁ Λάζαρος Κοντοβερός, ὁ δάσκαλος Παπαδόπουλος κ. ἄ., ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Νισύρου.

ὁ νισυριώτικο γλωσσικὸ ἰδίωμα ὅπως καὶ ἡ προφορὰ τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ δὲν ἔχει τίποτα τὸ ξεχωριστὸ ἢ τὸ χτυπητὸ στὴν ὅλη ἔκφρασή του, ὅπως τὸ συναντοῦμε στ' ἄλλα νησιά τῆς Δωδεκανήσου, στὴν Κάρπαθο (χωριὸν Ὀλυμπος), στὴν Κάσο, στὴ Χάλκη, στὴ Σύμη. Οἱ περισσότεροι Νισύριοι μιλοῦν στρωτὰ καὶ ὁμαλὰ τὴ γλώσσα μας, καὶ μόνο μερικοὶ ἀπὸ τοὺς παλαιότερους, κυρίως γριεὲς γυναῖκες, σέρνουν κυματιστὰ τὴ φωνὴ τους ἀπάνω σὲ φθογγολογικὰς μικρὰς γλωσσικὰς παραλλαγὰς.

Λ. χ. ἀντὶ κοιμήσου λένε «κοιμήθου», ἀντὶ ἀνθόνερο «ἀτθόνερο», ἀντὶ νὰ θυμηθῶ «νὰ τθυμηθῶ» κλπ. Ἀκόμη συνηθίζουσι ἀπάνω στὴν κουβέντα νὰ μεταχειρίζονται τὸ ἀφ' ἀντὶ τὸ ἀπ' (ἀπὸ). Λ. χ. ἔρχομαι ἀφ' τὸ σπῆτι, ὅπως καὶ ἀφ' τὸμ ποτάμῳ, ἀφ' τὴμ πόλῃ. Καὶ τοῦτο μαζί: σὰγ ἀντὶ σάν, λάμπεις σὰγ τὸν ἥλιο, τὸ παιδί στήγ (ἀντὶ στήν) κούνια κ. ἄ.

Ἐκεῖνο ὁμως ποὺ μπερδεύει τὸν ξένο διὰν συζητεῖ μαζί τους ἢ τοὺς ἀκούει νὰ μιλοῦν ἀναμεταξύ τους, εἶναι τὸ πλῆθος τῶν λέξεων ποὺ οἱ ντόπιοι ἀνακατεύουσι στὴν ὁμιλίαν τους καὶ ποὺ δύσκολο τοῦ εἶναι νὰ τις ἐννοήσῃ ἂν δὲ βρεθῇ κάποιος νὰ τοῦ τις ἐξηγήσῃ.

Ἄπειρες ὄσες ἰδιόρρυθμες καὶ ἀκατανόητες λέξεις, μὰ καὶ ποὺ πολλὰς ἀπ' αὐτὰς, ἂν καὶ παραφθαρμέναι, κρατοῦν τὴ ρίζαν τους ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, συναντοῦμε στὸ νισυριακὸν λεξιλόγιον, ὅπως λ. χ. «τὸ βικί», ὁ ἀρχαῖος βίκος, πῆλινο σταμνὶ ὅπου βάζουσι τὸ κρασί· «ἄουρος» = νέος, ἀπὸ τὸ ἄωρος, ἄγουρος· «ἄουστος» = Αὐγουστος, κ. ἄ. Καὶ τίς ἐπόμενες λέξεις δύσκολο εἶναι νὰ τις ἐννοήσῃ κανεὶς χωρὶς ἄμεση ἐξήγησιν, ὅπως λ. χ. «καράουλας» = σάλιαγκος, «μαντακούζης» = ἀστεῖος πολυλογάς, «ἀνεράδος» = νεροχύτης, «μπαχούρι» = πιπέρι, «κουκούδι» = σπυρί, «πεξουνάρα» = τσέπη, «φουτουνῖδια» = κύματα, «μουργούνι» = σμῆνος μέλισσες, «πίκα» = μῖσος, «κουσουμάδι» = παξιμάδι, «ρούτσουνο» = βράχος παραθαλάσσιος, «κούρβα» = παλιογυναίκα, «φανόφτης» = καπνοδόχος, «τσιμιὰ» = τζάκι, «φουσιὰ» = σκουλαρίκια, «πλάσκι» = προζύμι, «ἀπύρι» = θειάφι, «ἄξαζούμενος» = ἄξιος, «ἀποβορδιανὸς» = μπαγιάτικος, «ἀπέζηστος» = ξυπόλητος, «ὀρθάμπελλος» = πιστός, «γάδος» = κουβάς, «δαβρί» = ραβδί, «ἐξαπράτης» = ἐξομολόγος, «κρουμπιστή» = μικρὸν κιοῦπι, «νεγαμπρίτης» = νιόγαμπρος, «σάουλα» = χοντρὸν σκοινί, «στοιχολὸς» = δείκτης τῶν μαθητῶν, «πουντανέλλο» = πηρούνι, «ρουμεῖδι» = στενὸν σοκάκι, «φαλάμουγκας» = βλάκας, «μελίττακας» = μερμήγγι, «τσιτοκόλικα» = στενὰ παντελόνια, «χαλατὸς» = κακοντυμένος, «σπηλάδι» = ἐξοχικὸν σπιτάκι καὶ ἄχυρῶνας, «ἀποκουτιάρης» = ἄφοβος, τολμηρός, κ. ἄ.

ροτοῦ περιγράψουμε τὸ ἔθιμο τοῦ ἀρραβώνα καὶ τοῦ γάμου στὴ Νί-
συρο θὰ πούμε λίγα λόγια σχετικά μὲ τὴν τοπικὴ συνήθεια ποὺ ἐπι-
κρατεῖ γύρω ἀπὸ τὸ κληρονομικὸ ζήτημα γιὰ τὴ μοιρασιά τῆς οἰκο-
γενειακῆς περιουσίας στὰ παιδιά ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους, συνήθεια ποὺ
ἀνέκαθεν ὑπῆρχε καὶ ποὺ ἀκόμη ἐξακολουθεῖ νὰ ἐφαρμόζεται. Ὅλα
τὰ προνόμια ἀπάνω στὴν περιουσία, κινητὴ καὶ ἀκίνητη, τὰ κατέχει ἡ

πρωτοκόρη, ποὺ λέγεται καὶ «νοικοκυρά». Κατὰ τὸν τοπικὸ νόμο,
προικίζεται ἀπὸ τὴ μάνα τῆς καὶ εἶναι ἡ κυρία ὅλης τῆς κτηματικῆς τῆς περιουσίας, ἔχον-
τας τὸ δικαίωμα ἀλλὰ καὶ τὴν ὑποχρέωση νὰ μεταβιβάσει ὅλο τῆς τὸ βιὸς κι αὐτὴ—ὅπως
γίνεται καὶ στὴν Κάρπαθο μὲ τὶς «κανακαρὲς»¹—στὴν πρωτοθυγατέρα τῆς, χωρὶς τ' ἄλλα
τῆς παιδιά, ἀγόρια ἢ κορίτσια, νὰ ἔχουν καμιὰν ἀπαίτηση κληρονομιάς ἢ παράπονο γι'
αὐτὸ—πρέπει νὰ τ' ὁμολογήσουμε—τὸ ἄδικο ποὺ τοὺς γίνεται. Τὰ κτήματα τοῦ πατέρα
τὰ παίρνει ἡ δευτεροκόρη. Τὸ ἴδιο συμβαίνει ἂν τὸ πρῶτο παιδί γεννηθεῖ ἀγόρι, ὅποτε κλη-
ρονομᾷ τὴν περιουσία τοῦ πατέρα του, μεταβιβάζοντάς τὴν κι αὐτὸς διαδοχικὰ στὸ πρῶτο
τοῦ ἀρσενικὸ παιδί. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦσε τὸ νὰ προικιστεῖ ὁ πρωτογιὸς μὲ κανένα καλὸ
χτήμα τοῦ πατέρα, καὶ αὐτὸ ὅταν προὔπῆρχε σχετικὴ οἰκογενειακὴ παράδοση. Αὐτὸ βέ-
βαια συμβαίνει μονάχα γιὰ τὴν περιουσία ποὺ ἀπόκτησαν οἱ γονιοὶ ὄχι ἀπὸ κληρο-
νομιά καὶ ποὺ μποροῦν νὰ τὴν διαθέσουν χωρὶς περιορισμό. Ἡ δευτέρη κόρη καὶ ὁ δευτέ-
ρος γιὸς μποροῦν νὰ προικιστοῦν ἀπὸ τὴν ἐπίκτητη περιουσία τῆς οἰκογένειας, ὅπως καὶ τὰ
μικρότερα ἀδέρφια, ἀνάλογα μὲ ὅ,τι μπορεῖ ν' ἀποκτηθεῖ ἀπὸ προσωπικὴ ἐργασία τοῦ
πατέρα ἢ τῶν ἀδελφῶν τους. Σ' αὐτὰ ὅλα πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ τὸ ἔθιμο ποὺ λέγεται
«χάριτα», δηλαδὴ ἡ παραχώρηση μέρους τῆς περιουσίας στὸ μεγάλο γιὸ ποὺ ἐργάστηκε
στὸν τόπο ἢ στὴν ξενιτιά γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς μεγαλύτερης πρωταδεραφῆς του. Ἄν
ἡ οἰκογένεια ἀποχτήσει μονάχα ἓνα παιδί, κι αὐτὸ ἀγόρι, κ' ἔχει ἀρκετὴ κτηματικὴ περιου-
σία, τότε τὸ μοναχοπαιδί αὐτὸ παίρνει τὸν τίτλο τοῦ «βρονικάρχη», δηλ. γονικάρχη, ποὺ τὸν
κρατεῖ σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ.

Ἄς δοῦμε τώρα στίς γενικὲς γραμμὲς τους τὸ ἔθιμο τοῦ ἀρραβώνα καὶ τοῦ γάμου πῶς
συνηθίζεται στὴ Νίσυρο.

Ἄφου προηγηθοῦν τὰ προξενιά, οἱ γονεῖς τοῦ νέου κάνουν τὴν πρώτη ἐπίσκεψη στὸ

1. Βλ. «Δωδεκάνησα» τόμ. Α' κεφ. «Κάρπαθος».

σπιτικό τῆς νύφης ὅπου γίνονται δεκτοὶ μὲ κάθε ἐπίσημότητα ἀπὸ τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς συγγενεῖς τῆς. Ἡ κόρη φιλεῖ τὸ χέρι τοῦ πεθεροῦ καὶ τῆς πεθερᾶς, πὺν κι αὐτοὶ τὴ φιλοῦν στὸ μέτωπό. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τοὺς γονεῖς τοῦ νέου, ἀνάμεσα ἀπὸ εὐχὲς « ὁ Θεὸς νὰ σᾶς εὐλογεῖ καὶ τὰ στέφανά σας καλοστερέωτα καὶ ἀμετάνοιωτα ». Τὴν ἐπόμενη βραδιά στρώνεται μεγάλο τραπέζι στὸ σπίτι τῆς κόρης, ὅπου κάθονται ὁ γαμπρὸς μὲ ὄλο τὸ συγγενολοῖ του. Τότε ὀρίζεται καὶ ἡ μέρα τῶν ἀρραβῶνων, πὺν πρέπει νὰ γίνουν ἐπίσημη γιορτὴ ἢ Κυριακή.

Τώρα πρώτη φροντίδα τοῦ γαμπροῦ εἶναι ν' ἀγοράσει φορέματα τῆς « ἀρμαστῆς » του καὶ νὰ φέρει στὸ σπίτι του τὴ ράφτρα πού, ἀπὸ τὴν πρώτη ψαλιδιά, κι ἀπάνω στὰ « καλορίζικα », δὲν προφταίνει νὰ μαζεύει τὰ χρήματα ὅπου τῆς ρίχνουν ὅσοι παρευρίζονται σ' αὐτὴ τὴν ἱεροτελεστία. Ὅταν ὕστερα ἀπὸ μέρες ἐτοιμαστοῦνε τὰ φορέματα, οἱ συγγένισσες τοῦ νέου τὰ μεταφέρουν μὲ μεγάλη πομπὴ στὸ σπίτι τῆς κοπέλας. Τὴν ὥρα πὺν τὴν ντύνουν τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ γιὰ τ' ἀρραβωνιάσματα, τὴν τραγουδοῦν μ' αὐτὰ τὰ λόγια, λέγοντας ἢ μιὰ στὴν ἄλλη:

Κόρη μου, σὺ πὺν ἀνάλαβες τὴ νύφη γιὰ νὰ ντύσεις,
σιγὰ-σιγὰ μὲ ὑπομονὴ νὰ μᾶς τῆνε στολίσεις.
Σιγὰ-σιγὰ νὰ στολιστεῖ τὸ δροσερό μας ἄ(ν)θος,
μὲ τέχνη καὶ μὲ προσοχή, γιὰ νὰ μὴ γίνει λάθος.
Ἄλλὰ καὶ λάθος ἂν γενεῖ πάνω στὴ στολισιά τῆς,
θὰ τὸ σκεπᾶς ἢ ὁμορφιά πὺν ἔχουν τὰ μᾶ(γ)ουλά τῆς.

Ὁ ἀρραβῶνας γίνεται στὴν ἐκκλησία. Ὅταν γυρίσουν στὸ σπίτι ἀρχίζει τὸ τραπέρισμα μὲ τηγανίτες, μπακλαβάδες, κουραμπιέδες κ.ἄ., μαζὶ μὲ διάφορα πιοτά, γιὰ νὰ στρωθεῖ σὲ λίγο τὸ μεγάλο τραπέζι ὅπου, μὲ τὸν ἀρχιερατικὸ ἐπίτροπο καὶ τοὺς συμπεθέρους ἐπικεφαλῆς, θὰ λάβουν μέρος ὄλοι οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ προσκαλεσμένοι σὲ γερὸ φαγοπότι καὶ γλέντι ὡς τὰ ξημερώματα, εὐχόμενοι τὸ « καὶ στὰ στεφανώματα ».

Ὅστερ' ἀπὸ τὸν ἀρραβῶνα μεσολαβεῖ ἕνα μικρὸ χρονικὸ διάστημα ὅσο νὰ ἐτοιμαστοῦν τὰ προικιά, καὶ τέλος ὀρίζεται ἡ μέρα τοῦ γάμου, ἀφοῦ προηγηθεῖ ἡ σύνταξη τῆς « ἀγκλαβῆς », (τοῦ προικοσύμφωνου), πὺν γίνεται ἀπὸ τὸν « νοτάριο » (συμβολαιογράφο) καὶ διαβάζεται μπρὸς στὸν ἀρχιερατικὸ ἐπίτροπο καὶ σὲ ὄλους τοὺς συγγενεῖς. Ἀκολουθεῖ κι αὐτὴ τὴ φορὰ μεγάλο τραπέζι ὕστερα ξεκινοῦν μὲ τὰ ὄργανα καὶ γυρίζουν στοὺς μαχαλάδες γιὰ τὸ « πρῶτο κάλεσμα », τραγουδώντας μαντινάδες ὅπως αὐτές:

Κάμετε τόπο καὶ περνᾶ τοῦ βασιλιᾶ τ' ἄσκει,
νὰ τὸ χαρεῖ πὺν τὸ λαλεῖ καὶ πὺν τὸ κουμανταίρει.
Κάμετε τόπο νὰ διαβεῖ στρατὸς τῆς Βαβυλώνας,
ἀπὸ τὰ δώδεκα νησιὰ τῆς πιὸ μεγάλης χώρας.
Ἦρθαν οἱ μάγοι κ' οἱ σοφοὶ ἀπὸ τὴ Βαβυλώνα,
κ' εἶπαι: σὰν τὴ νύφη μας δὲν ἔχει ἄλλη πατρῶνα.
Ἡ μέρα ἢ σημερινὴ εἶναι χαριτωμένη,
πὺν παίρνει ὁ σταυραστὸς πέρδικα πλουμισμένη.
Σήμερα βασιλόπουλο ἦβγε νὰ σεργιανίσει,
νὰ πάρει τὸ ἄσκει του τὴ χώρα νὰ γυρίσει.

63. Δρόμος στὸν Ἐμπορειό.

Ἡ παρέα μὲ τὰ ὄργανα στέκεται ὅπου εἶναι πλατεῖα καὶ στήνει τὸ χορὸ, ἐξακολουθώντας τὰ σχετικὰ δίστιχα.

Τὶς παραμονὲς τοῦ γάμου ἐτοιμάζονται τὰ ψωμιά, τὰ κουλούρια, τὰ γλυκά. Κοπέλες καὶ παλικάρια φροντίζουν γιὰ τὰ ξύλα, ποὺ μ' αὐτὰ θ' ἀνάψουν τὶς φωτιὲς καὶ τὸ φούρνο, φέρνοντάς τα μὲ τραγούδια ἀπὸ τὸ κοντινότερο δασάκι. Σκοιινὰ δένονται κατὰ μᾶκρος τῶν τοίχων τοῦ σπιτιοῦ γιὰ τὸ « νυφοστόλι », ὅπου θὰ κρεμαστοῦν τὰ πιὸ λουσάτα προικιὰ τῆς νύφης, τὰ δικά της « ἀλλάγια » (ροῦχα) καθὼς καὶ τοῦ γαμπροῦ, ποὺ τὰ φέρνουν τὸ Σάββατο, παραμονὴ τοῦ γάμου, συνοδεύοντάς τα μὲ ὄργανα, μὲ τραγούδια καὶ μὲ ἀπανωτὲς πιστολιὲς στὸν ἀέρα. Κορίτσια τοῦ χωριοῦ σχηματίζουν κύκλο, χορεύοντας στὴν αὐλὴ τῆς νύφης συρτό, σούστα, τσάμικο, καὶ τραγουδοῦν:

Κοπέλες, πιάστε τὸ χορὸ κι οὔλες νὰ εὐχηθοῦμε
τὴ φίλη μας ὅπου αὔριο νυφούλα θὰ τὴ δοῦμε.
Αὔριο μὲς στὴν Παναγιὰ θὰ γίνῃ λειτουργία,
νὰ πάει νὰ στεφανωθεῖ ἡ δλάκριβη Μαρία.
Αὔριο θὰ σύρει στὸ καλὸ καὶ στὴν καλὴ τὴν ὥρα,
πρέπει νὰ τῆς ἐστρώσουμεν τὸ δρόμον της μὲ ρόδα.
"Ολοι μαζί σ' εὐχόμαστε κ' ἡ Παναγιὰ μαζί σου,
καὶ τῶν γονιῶ(ν) σου ἢ εὐχὴ νὰ στέκει στὴν αὐλὴ σου.
"Ο πεθερὸς της ζήτηξε ἄδειαν ἀπ' τὸν Ἄδη,
γιὰ νὰ ῥθει ν' ἀσπαστεῖ γαμπρό, τὸ πρῶτο του κλωνάρι,
νὰ ἔμπει μὲς στὴν Παναγιὰ στεφάνια νὰ φιλήσει,
καὶ μὲ τὸ λιοβασίλεμα στὸν Ἄδη νὰ γυρίσει.

Τὸ ξούρισμα τοῦ γαμπροῦ γίνεται τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τοῦ γάμου· θεωρεῖται ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα γεγονότα τῆς ὄλης προετοιμασίας, γι' αὐτὸ καὶ γιορτάζεται ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους μὲ ξεχωριστὸ κέφι στὸ σπίτι του ὄπου, μετὰ τὸ δικό του ξούρισμα, ἔρχεται ἡ σειρὰ τοῦ κουμπάρου καὶ τῶν παρακουμπάρων, γιατί συνηθίζεται στὴ Νίσυρο νὰ γίνονται σ' ἓνα γάμο πολλοὶ παράνυμφοι, ἄντρες καὶ γυναῖκες. Ὁ κουρέας βάζει τὰ δυνατὰ του νὰ κάμει « βελουδο » τὸ τρυφερὸ πρόσωπο τοῦ νέου παλικαριοῦ, ἐνῶ κορίτσια καὶ γυναῖκες τραγουδοῦν ὀλόγυρά του :

Γιὰ φέρετε μου βασιλικό, τριαντάφυλλα καὶ ρόδα,
νὰ λαντουρίσω¹ τὸ γαμπρὸ τούτηνε δὰ τὴν ὥρα.
Στὴν πόλην ἐπαράγγειλα γιὰ νὰ μοῦ φέρουν χτένια,
νὰ μπερβερίσω τὸ γαμπρὸ πού 'χει τὰ μαῦρα γένια.
Φέρετε σαποῦνι κρητικό, ξουράφι ἀπὸ τὴν Πάρο,
νὰ μπερβερίσουν τὸ γαμπρὸ καὶ τὸν πρωτοκουμπάρο.
Μπερβέρη, τὸ ξουράφι σου νὰ μὴ σοῦ πάρει βόρτα,
καὶ στ' ἄμορφό του πρόσωπο νὰ μὴν τοῦ κάνεις κόκκα².
Μπερβέρη, τὸ ξουράφι σου νὰ τὸ μαλαματώσεις,
τὸν ἄμορφό μας τὸ γαμπρὸ νὰ μὴν τὸν αἱματώσεις.

Φάνει τέλος καὶ ἡ μέρα τοῦ γάμου, πὺ γίνεται στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγιᾶς τῆς Σπηλιανῆς γιὰ ὄσους μένουν στὸ Μανδράκι. Οἱ κάτοικοι τοῦ Ἐμπορειοῦ στεφανώνονται στὸν Ταξιάρχη καὶ τῶν Νικιῶν στὴ Μητρόπολη τοῦ χωριοῦ.

Οἱ κουμπάροι πηγαίνουν ἀπὸ νωρὶς νὰ ντύσουν τὸ γαμπρὸ, ὄπως καὶ οἱ κουμπάρες τὴ νύφη, τραγουδώντας παινέματα στοὺς μελλονύμφους.

Στολίζοντας τὸ νέο τοῦ λένε αὐτοὺς τοὺς στίχους :

Πανώριος πύργος φαίνεσαι ψηλὸς σὰν κυκαρίσει,
ὡσὰν τὸν πλάτανο τῆς Κῶ πού 'ναι κοντὰ στὴ βρύση.
'Ω πλάτανέ μου ἀπὸ τὴν Κῶ κ' ἐλιά μου ἀφ' τὰ ὄρη,
ψηλὸ κυκαρισσάκι μου ἀπὸ τὸ περιβόλι.
Γιέ μου, μὲ τὴ γυναῖκα σου νὰ ζήσεις νὰ γεράσεις,
καὶ νὰ 'ναι καλορίζικη ἡ στράτα πὺ θὰ πιάσεις.

Στὴν κόρη :

'Αμε, κόρη, στὴν ἐκκλησίᾳ, κ' ἡ Παναγιά μπροστά σου,
καὶ τῆς μανούλας ἡ εὐχὴ στὰ στεφανώματά σου.
'Αφ' τὴν ταπεινότητά σου κ' ἀπὸ τὴν ἀρετὴ σου,
ἐπαίρνεις ἀκριβὸν ὄχιδὸ νὰ ζήσεις τὴ ζωὴ σου.
Στολίστέ τὴν ἔμορφα στὴν Παναγιά νὰ πάει,
σταυραετὸς τὴν καρτερεῖ νὰ βάλουνε στεφάνι.

Ὅταν οἱ μελλονύμφοι ἐτοιμαστοῦν ξεκινοῦν γιὰ τὴν ἐκκλησίᾳ, ὁ γαμπρὸς χωριστὰ μὲ ἄντρες, συγγενεῖς καὶ φίλους· τοὺς ἀκολουθεῖ ἡ νύφη μὲ κορίτσια καὶ μὲ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ. Ἡ μάνα τῆς κόρης κρατάει τὸ κρασί γιὰ τὴν Ἁγία Μετάληψη, καὶ ἡ πεθερὰ τῆς

1. Ραντζῶ. 2. Σημάδι, πληγή.

μέλι με αμυγδαλόψυχα πού, κατά την ιεροτελεστία τοῦ γάμου, ὁ παπὰς δίνει ἀπὸ μιὰ κου-
ταλιά στὸ ζευγάρι, καθὼς καὶ στὸν πρωτοκούμπαρο καὶ τοὺς παρακουμπάρους.

Στὸ δρόμο τὰ κορίτσια πὺν συνοδεύουν τὴ νύφη τραγουδοῦν μελωδικά :

Ἔλα, Χριστέ, στὴ στράτα μας,
καὶ Παναγιά μ', ἀντάμα μας.
Κίνησε, δέντρο, κίνησε,
καὶ τὸν Σταυρὸ προσκύνησε.
Κίνησε, χρυσὸ ξεφτέρι,
πὺν καράβι κάνεις ταίρι.
Κίνησ', οὐρανὸ μὲ τ' ἄστρα,

κρίνε μ' ἀσημένια γλάστρα.
Κίνα, θάλασσα μὲ ψάρια,
κόρη μὲ μαργαριτάρια.
Κίνησε, ἥλιε καὶ φεγγάρι,
κι ὄλου τοῦ νησιοῦ καμάρι.
Κίνησε, χρυσὴ τρυγὸνα,
καὶ μαγκάλι τοῦ χειμῶνα.

Στὸ γύρο τοῦ « Ἡσαῖα χόρευε » βροχὴ τὸ ρύζι καὶ ὁ μπαμπακόσπορος μαζί μὲ κου-
φέτα ρίχνονται στοὺς δύο νέους, πὺν κιντυνεύουν νὰ πληγωθοῦν στὸ πρόσωπο ἀπ' αὐτὸ τὸ
ἀθῶο, ἀλλὰ ὄχι καὶ τόσο εὐχάριστο παιχνίδι πὺν ἀπαιτεῖ τὸ ἔθιμο τοῦ ἑλληνικοῦ γάμου.
Ἡ τελετὴ τελειώνει μ' εὐχές, μὲ φιλιὰ καὶ ἀγκαλιὰσματα. Οἱ καμπάνες τῆς ἐκκλησίας μὲ τὸ
μουσικὸχο μεταλλικὸ τους ἦχο σημαίνουν χαρούμενα, πανηγυρίζοντας τὸ γεγονός.

Τὸ κατέβασμα τῆς γαμήλιας πομπῆς ἀπὸ τὸν ψηλὸ βράχο πρὸς τὸ Μανδράκι γίνεται
μ' ἐπισημότητα. Ἡ πιὸ καλὴ εὐχὴ εἶναι νὰ ποῦν στὴν κάθε νύφη: « Μὲ τὸ καλό, κο-
πέλα μου, νὰ κατεβεῖς ἀπὸ τὴν Παναγιά ». Οἱ παπάδες καὶ οἱ ψαλτάδες μὲ λάβαρα κ' ἔξα-
πτέρυγα ξεκινοῦν πρῶτοι, ἀκολουθοῦμενοι ἀπὸ τὸ γαμπρὸ, πὺν κρατεῖ ἀναμμένη λαμπάδα,
καὶ παραπίσω ἀπὸ τὴ νύφη μὲ τὴ συνοδεία τῆς, ἐνῶ οἱ καλεσμένοι ρίχνουν σμπάρα στὸν
ἄερα, ὅσο πὺν φτάνουν στὸ σπῆτι ὅπου τοὺς περιμένει πλούσιο τραπέζι κι ἀκολουθεῖ χορὸς
σὲ μέρος ἀνοικτό, πλατεία ἢ αὐλὴ. Τὸν ἀνοίγουν ὁ γαμπρός, ἡ νύφη καὶ ὁ πρωτοκούμπα-
ρος, γιὰ ν' ἀκολουθήσουν σὲ λίγο καὶ ὄλοι οἱ ἄλλοι, ἄντρες καὶ γυναῖκες, τραγουδώντας καὶ
τις ἀνάλογες μαντινάδες :

Κατέβα, Παναγία μου, μὲ τὸ μονογενὴ σου,
στ' ἀντρόγενο πὺν γένηκε νὰ δώσεις τὴν εὐχὴ σου.
Κόρη μου, φουντολεμονιά σὲ μαρμαρένια γλάστρα,
τὰ σύννεφα σοῦ λείπουν νὰ εἶσ' οὐρανὸς μὲ τ' ἄστρα.

Τώρα σηκώνεται ἡ μητέρα τῆς νύφης καὶ λέει τραγουδιστὰ μὲ τὴ σειρά τῆς :

Ἄ γάμος ἐτελείωσε κ' ἐγὼ θὰ τραγουδήσω,
καὶ τὸ καράβι πὺν ὄριζα εἰς τὸν γαμπρὸ θ' ἀφήσω.
Γαμπρέ μου, ἀπὸ σήμερον θὰ κυβερνᾷς καράβι
πὺν καπετάνιο σ' ἔβαλα κ' ἔχω χαρὰ μεγάλη.
Ἔμορφα νὰ τὸ κυβερνᾷς, χαρὲς νὰ τὸ φορτώσεις,
καὶ τὸ τιμὸν κράταγε γιὰ νὰ μὴ μετανιώσεις.

Ἡ μάνα τοῦ γαμπροῦ τῆς ἀπαντᾷ πάνω στὸν ἴδιο σκοπὸ :

Ἔμορφα θὰ τὸ κυβερνᾷ γιὰτ' εἶναι μαθημένος,
εὐτύχη εἶχε ἀπὸ μικρὸς κ' εἶναι συνηθισμένος.
Σὰν πέθανε ὁ πατέρας του αὐτὸν εἶχεν ἀφήσει

ἀπὸ μικρὸς τῆ φαμελιὰν ὄλη νὰ συντηρήσει,
καὶ τώρα πὺν ξεπλήρωσε τὰ πατρικά του χρέη
ἠθέλησεν εἰς τῆ ζωῆ νὰ κάμει κ' ἕνα ταίρι.
Τὴν κόρην σου ἐδιάλεξε νὰ ᾿ναι συντρόφισσά του,
καὶ μέσα στὸ νοικοκυριὸ νὰ ᾿ν' καπετάνισσά του.
Ἦρθε καὶ στὴν ἐζήτησε μ' ὄλη του τὴν εὐτύχη,
μὲ τὴν μεγάλ' ὑπόσχεση χαρὰ πὺς θὰ τῆς δίνει.

Μὲ χάρη καὶ μὲ νάζι χορεύουν οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια, ντυμένες τὰ τοπικά τους
«ἀλλάγια», μαζὶ μὲ τὰ παλικαρόπουλα, πὺν κι αὐτὰ φοροῦν τὴ χωριανὴ στολὴ τους, ἔτσι
γιὰ τὸ ἐπίσημο τῆς ἡμέρας. Ἀρχίζουν μὲ τὸν «ἴσιο», σὲ μουσικὸ ρυθμὸ δύο τέταρτα καὶ
σὲ ὕφος πεταχτὸ ὅπως χορεύεται ὁ κώτικος «σιανός», μὲ χαρακτηριστικὰ «ζάλα» (βήματα)
ἀκολουθεῖ ὁ «ξερβός», κι αὐτὸς σὶν ἴδιο ρυθμὸ, καθὼς καὶ ἡ «σούστα», πὺν μοιάζει μὲ τὴν
κρητικιά. Νὰ ποῦμε πὺς τὸ γλέντι καὶ τὸ φαγοπότι κρατάει ὡς τὰ ξημερώματα, σ' αὐτὸ
δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία. Τῆ δευτέρα τὸ πρῶι ὅσοι ξημερωθοῦν στὸ γάμο γυρίζουν στὸ χωριὸ
μὲ τὰ ὄργανα καὶ μὲ τὸ νέο ζευγάρι ἐλικεφαλῆς. Ἀπ' ὅπου κι ἂν περνοῦν τοὺς τραγουδοῦν:

Γειτόνισσες, γειτόνισσες, μπροβάλετε νὰ δεῖτε,
τ' ἀντρόγενο πὺν γένηκε νὰ τὸ καλοφχηθεῖτε.
Γειτόνισσες, μπροβάλετε ἀπ' τὰ παράθυρά σας,
εὐχὲς νὰ τοὺς ἐστείλετε μὲ ὄλη τὴν καρδιά σας.
Ὁ ἥλιος ἐψήλωσε καὶ χάραξεν ἡ δύση,
κ' ἦβγεν ἡ περιστέρα μας νὰ μᾶς καλημερίσει.

Ὅταν φτάσουν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ ἡ παρέα λέει τοῦτες τὶς μαντινάδες στὴ μη-
τέρα του, σὰ νὰ τὶς λέει τάχα ὁ ἴδιος ὁ γιὸς τῆς:

Εὐπνα, καλομητέρα μου, νὰ μὲ καλημερίσεις
πὺν σ' ἄλλο σπίτι μ' ἔβαλες, νὰ μ' ἀποχαιρετήσεις.
Εὐπνα καὶ δῶσ' μου μιὰν εὐχὴ γιὰ νὰ καλογεράσω,
μὲ σεβασμὸ κ' ἐχτίμηση στὸ τέλος μου νὰ φτάσω.
Κέρασε τὴν παρέα μου νὰ μ' εὐχαριστημένος,
πὺν ἐστάθηκαν ἀδέρφια μου, κ' εἶμ' ὑποχρεωμένος.

Ἦστερ' ἀπὸ τὸ κέρασμα τῆς πεθερᾶς, τὸ ἀσκέρι τὴν εὐχαριστεῖ μ' αὐτὰ τὰ λόγια:

Σ' εὐχαριστοῦμεν ὄλοι μας γιὰ τὰ κέρασματά σου,
τοῦ χρόνου ἀγγόνι νὰ κρατᾶς μέσα στὴν ἀγκαλιά σου.

Κι αὐτὴ τοὺς ἀπαντᾶει συγκινημένη:

Κι ἄλλα πολλὰ σᾶς κρέπουνι κι ἀκόμα παραπάνω,
πὺν σὰν ἀδέρφια στάθητε στοῦ γιόκα μου τὸ γάμο.

Τότε κορίτσια καὶ παλικάρια τῆς λένε ὄλα μαζὶ:

Πολὺ μᾶς ὑποχρέωσαν αὐτά σου τὰ λογάρια,
νὰ ξεῖς νὰ βάλεις στέφανα καὶ στ' ἄλλα σου παιδάκια.
Καὶ τώρα πὺν ξημέρωσε κρέπει νὰ διαλυθοῦμε,
γιατὶ παρανυστάξαμε καὶ πὰ νὰ κοιμηθοῦμε.

64. Παλιὰ ζγειτονιά στο Μανδράκι.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς Δευτέρας γίνεται ἡ μεγάλη συγκέντρωση στὴν εὐρύχωρη πλατεία τοῦ παλαιοῦ σχολείου, τὴ λεγόμενη « Τράπεζα », ὅπου, πιασμένοι ὄλοι μὲ ἀλυσιδωτὰ χέρια, σχηματίζουν ἓνα τεράστιο κύκλο, χορεύοντας καὶ τραγουδώντας τὸ καθιερωμένο σὲ κάθε δευτέρα τοῦ γάμου τραγούδι: « τὸ περιόλι ». Εἶχα τὴν τιμὴ καὶ τὴν εὐχαρίστηση νὰ βρεθῶ, τὸ τελευταῖο καλοκαίρι, σ' αὐτὸ τὸ χαριτωμένο νησιώτικο πανηγύρι ποὺ γιόρταζε τὴ δεύτερη μέρα τῶν γάμων τοῦ λεβεντονιοῦ Ἀντιῶνῃ Δ. Γιωργάκη μὲ τὴν ἀρχοντοκόρη Μαρία Γ. Μούρα, καὶ νὰ χαρῶ εὐτυχισμένες ὥρες ἀνάμεσα στοὺς καλόκαρδους καὶ περιποητικούς Νισύριους. Καθισμένη στὸ μακρὸν τραπέζι μὲ τοὺς μεξέδες, τὰ ποτὰ καὶ τὸ μπροῦσκο νισύρικο κρασί, ποὺ σπιθοβολοῦσε μὲς στὰ ποτήρια κι ἄναβε φλόγες στὰ μάτια καὶ στὰ μάγουλα, δὲ χόρταινα νὰ βλέπω τὶς γελοῦμενες μορφές τους καὶ ν' ἀκούω τὰ ζωηρόχρωμα τραγούδια τους, συμμετέχοντας στὴ χαρὰ τους μ' ὅλη μου τὴν καρδιά.

Τὸ νέο κυπαρισσόκορο ζευγάρι παίρνει θέση ἀνάμεσα στοὺς γονεῖς, χορεύοντας μὲ σοβαρὸ καὶ ἀξιόπρεπο ὕφος, χωρὶς νὰ τραγουδάει. Ἀκούει τὰ παινέματα ποὺ λέει ὁ μισὸς κύκλος κ' ὕστερα τὰ ἐπαναλαμβάνει ὁ ὑπόλοιπος. Πρῶτη ἀρχίζει τῆς νύφης ἡ μητέρα:

Ἔνα τραγούδι θεὲ νὰ πῶ πάνω στὸ περι(β)όλι,
 σήμερ' ἀλλάζει ὄνομα ἡ ἀκριβὴ μου κόρη.
 Κι ἄλλο τραγούδι θεὲ νὰ πῶ πάνω στὸ περι(β)όλι,
 καράβι 'ναί τρικούβερτον ἡ ὁμορφὴ μου κόρη.
 Γαμπρέ μου, σοῦ χαρίζουμε τοῦ βίου μας στολίδι,

τοῦ κυρὰ Μούρα ἔγγονη καὶ τοῦ Φασουλαρίδη.
*Ομορφα νὰ τὴν ἔχετε τὴ διπλοχαδεμένη,
πού *ναι πολὺ εὐαίσθητη νὰ *ν' εὐχαριστημένη.

Ἔρχεται ἡ σειρά τῆς μάνας τοῦ γαμπροῦ:

*Ἐμορφοὶ κ' οἱ Γιωργάκηδες, καλοὶ καὶ τιμημένοι,
γι' αὐτὸ κ' ἐμείς ἐπήραμε κόρη ἀνεζητεμένη.
Γιὰ νὰ *ναι ὁ γιός μας ἔμορφος, μὲ λεβεντιὰ καὶ χάρη,
γι' αὐτὸ κ' ἐμείς τοῦ δώσαμε τοῦ Μούρα τὸ καμάρι.
Εὔγε εἰς τὸν πατέρα της, νὰ ζήσει χρόνια χίλια,
πού *καμεν ἀκριβὸ γαμπρὸ κι ἀπὸ καλὴ φαμίλια.

Καὶ τώρα ἀρχίζει « τὸ Περιόλι ».

1ος χορὸς

Τίνος εἶν' τὸ περιόλι,
τοῦτο ποὺ κρατοῦμεν ὅλοι,
πού *χει τὸ φραμὸ λοάρι¹,
καὶ τὴ γῆ μαργαριτάρι,
κ' ἔχει δεντρικὰ περίσσα,
λεμονιὲς καὶ κυπαρίσσα,
ἔχει καὶ πορτοκαλίτσες,
καὶ στὴ μέση νεραντζίτσες,
ἔχει καὶ μηλιά στὴν πάντα,
ὅπου βγάζει μῆλα πάντα.

2ος χορὸς

Τ' ἄρχοντα καὶ τοῦ Κύρ Μούρα,
κ' ἔδωκέν το τοῦ γαμπροῦ του
τ' ἄξιου τ' ἀξιούμενου του.

1ος χορὸς

(ὁ σκοπὸς ἀλλάζει)

Στὴμ πέρα δῶ, στὴμ πέρα κεῖ,
στὴμ πέρα δίπλαν τοῦ χοροῦ
μαντίλιν ἡῦρα, τίνος εἶν' ;

2ος χορὸς

Καὶ τοῦ νιόγαμπρου μας εἶναι
κ' ἤπεσεν ἀφ' τὰ λινά του
κι ἀφ' τὰ λινομέταξά του.

1ος χορὸς

Στὴμ πέρα δῶ, στὴμ πέρα κεῖ
στὴμ πέρα δίπλαν τοῦ χοροῦ
βατάνιν² ἡῦρα, τίνος εἶν' ;

2ος χορὸς

Καὶ τῆς νιόνυφής μας εἶναι,
κ' ἔπεσεν ἀφ' τὰ λινά της
κι ἀφ' τὰ λινομέταξά της.

1ος χορὸς

Στὴμ πέρα δῶ, στὴμ πέρα κεῖ,
στὴμ πέρα δίπλαν τοῦ χοροῦ,
ζευγάρι κέρδικες κρατοῦν,
ζευγάρι κερδικόπουλα
τῆς Κρήτης τὰ ρη(γ)όπουλα.

(Ὁ 2ος χορὸς τὸ ἐπαναλαμβάνει)

Βρὲ γειά σου, γειά σου, νιόγαμπρε,
καὶ ποὺ τὴν ἐκυνή(γ)ησες
αὐτὴν τὴν ρούσα κέρδικα,
τὴν ἔξασπρη τριανταφυλλιά ;

1ος χορὸς

*Ἀπὸ ταξιδιοῦ μου κατέβαινα,
μὲς στὸ περιόλι της τὴν εὐρηκα,
καὶ τὰ βασιλικά της πότιζε
καὶ τοὺς δύοσμούς της ἐκορφολόιζε.

*Ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς τραγουδοῦν
ὅλοι μαζί.

*Ἐπάνω στὴν τριανταφυλλιά
ἔκαμε ἡ κέρδικα φωλιά,
καὶ μπαινοβγαίνει καὶ γεννά,
καὶ σειέται ἡ τριανταφυλλιά,
καὶ κέρφουν τὰ τριαντάφυλλα
πάνω στῆς νύφης τὴν ποδιά,

1. Χρυσάφι. 2. Γαϊτάνι, κόσμημα τοῦ λαμποῦ, περιδέραιο.

μαεύγουν τα οἱ ἄρχοντες
καὶ κάμνουν τὸ ροδόσταμο,
καὶ ραίνουν νύφη καὶ γαμπρὸ,
καὶ πετθερὰ καὶ πετθερό.

Ἐστείλασιν τοῦ νιόγαμπρου
μαντίλιν ἀφ' τὴν Ἀμουργὸ
(ἰδῶ ἀλλάξ' ἢ μελωδία)

γύρου-γύρου εἶν' μπλεμένο,
τὴν ἀγάτη διαζωμένο.

Πάντα παρεκάλ' ἢ μάνα σου,

νὰ ζοῦν, καλογιέ μου, στοὺς γάμους σου,
τὸ πακαδολοὶ νὰ μαεύγεςτο
καὶ τὸ γενολοὶ νὰ διαλέτεςτο.

Σ' ὄσους γάμους κι ἂν ἐπῆ(γ)α
τέτοια νύφη δὲν τὴν εἶδα,
νὰ ἔχει κούτελο φεγγάρι,
μιὰ χαρὰ κ' ἕνα καμάρι,
νὰ ἔχει τὴν χωρίστριαν ἴσια,
κάμπο μὲ τὰ κυπαρίσσια,

νὰ ἔχει φρούδια σὰγ γαϊτάνι
σὰγ βαμμένα μὲ μελάνι,
νὰ ἔχει μάτια μπαχουρένια,
μάουλα τριανταφυλλένια,
νὰ ἔχει βόντια ράι-ράι¹,
σὰν κουκιά μαργαριτάρι,
νὰ ἔχει χεῖλη σὰν φλεντζάνι,
κόκκινα σὰν τὸ μερτζάνι.

(ἀλλαγὴ μελωδίας)

Καὶ πάλι ἄς ἀνθίσ' ὁ γάμος,
καὶ πάλι ἄς λουλουδίσει,
νὰ ξαναλουλουδίσει,
κι ἄς μαραθοῦσιν οὐλοὶ
ὅπου τὴν ἀγαποῦσαν
καὶ πάλι ἄς ἀνθίσ' ὁ γάμος,
καὶ πάλ' ἄς λουλουδίσει,
κι ἄς μαραθοῦσιν οὐλοὶ
ὅπου τὴν ἐγυρεῦγαν.

Τὸ ὄραϊο τοῦτο γλέντι κράτησε ὡς πολὺ ἀργὰ τὸ βράδυ. Τὰ τραγούδια καὶ οἱ μαντινάδες μὲ τὰ παινέματα ἀντηχοῦσαν στὴ γαλήνια ἀτμόσφαιρα τοῦ Χωριοῦ ὡς πέρα ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα. Ὅλοι τώρα πιά, ἀποκαμωμένοι, ξεκίνησαν νὰ πᾶν νὰ κοιμηθοῦν. Σὲ τούτη τὴν περίσταση λένε καὶ τὰ κατάλληλα καλονυχτίσματα:

Ἐλάτε νὰ πααίνουμε κ' ἡ ὄρα εἶν' περασμένη,
κ' εἶναι ἡ νύφη κι ὁ γαμπρὸς ἀτοὶ τοὺς κουρασμένοι.
Ἐλάτε νὰ πααίνουμε πριχοῦ νὰ μᾶς τὸ ποῦσι,
γιατὶ ἡ νυφούλα κι ὁ γαμπρὸς θέλου νὰ κοιμηθοῦσι.
Γαμπρέ, μὲ τὴ γυναίκα σου νὰ ζήσεις νὰ γεράσεις,
καὶ νὰ ἔναι καλορίζικη ἢ στράτα ποὺ θὰ πιάσεις.
Νύφη, βεργούλα λυγερὴ εἶναι τ' ἀνάστημά σου,
ἢ Παναγιά ἢ Σπηλιανὴ νὰ ἔναι πάντα κοντά σου.
Κοιμήσου μὲ τὸ ταίρι σου γλυκὰ στὴν ἀγκαλιά του,
ξύπνησε μὲ τὰ χάρδια του, μὲ τὰ δροσοφιλιά του.

Τὴ δευτέρα μέρα τοῦ γάμου θὰ γίνῃ τὸ τραπέζι τοῦ κουμπάρου, ὅπου θὰ καθίσουν μόνον ἄντρες καὶ ποὺ τὸ κυριότερο φαγητό τους θὰ εἶναι τὰ ψάρια. Τὸ γλέντι θὰ συνεχιστεῖ καὶ τὴν τρίτη μέρα, σὲ περιορισμένο πιά κύκλο τῶν γλεντζέδων, μὲ μεζέδες ἀπὸ ψητὸ γουρουνόπουλο ποὺ τὸ προσφέρουν οἱ ὄργανοπαῖχτες.

1. Δόντια στὴν ἀράδα.

πως στο γάμο λαβαίνουν μέρος, έκτος από τόν πρωτοκουμπάρο, κι άλλοι μαζί παρακούμπανοι, τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μετὴ τὴ βάφτιση τοῦ πρωτογέννητου παιδιοῦ. Μπορεῖ νὰ ἔχει πολλοὺς μαζί νονοὺς, ποὺ νὰ φτάνουν ἀπὸ τρεῖς ὡς ὀκτώ, καὶ ποὺ ὁ καθένας τους χαρίζει στὸ μωρὸ ἀπὸ ἓνα μαντίλι με φλωρὶ ραμμένο στὴν ἄκρη, τὸ λεγόμενο «ράμμα». Κι ὅταν βαφτίζουν τὸ παιδί, συνήθως στὴν ἐκκλησία, οἱ ἀνάδοχοι πρέπει νὰ προσφέρουν γιὰ τὸν ἀναδεξιμιό τους ἀπὸ τρεῖς πῆχες πανὶ τυλιγμένο μετὰ ξι, ποὺ τὸ λένε «φώτη» καὶ ποὺ ὁ παπὰς τὸ βάζει στὸ τέλος τοῦ μυστηρίου ἀπάνω στὸ νεοφώτιστο λέγοντας: «Καὶ ἐνδύεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ». Ἡ ἐπιστροφή τους στὸ σπίτι γίνεται με ἱερατικὴ πομπή, ἔχοντας ἐπικεφαλῆς τοὺς παπὰδες με ὅλη τὴν ἄλλοι ἀκολουθία, ἐνῶ οἱ καμπάνες σημαίνουν χαρμόσυνα. Ὁ πρῶτος νονὸς στέκεται στὸ κατώφλι τῆς πόρτας καὶ παραδίνει τὸ παιδί στὴ μητέρα του λέγοντάς της:

«Σοῦ παραδίνω τὸν βαφτιστικὸ μου, νὰ τὸν φυλᾷς ἀπὸ φωτιά, ἀπὸ γκρεμνὸ καὶ ἀπὸ κάθε κακὸ ἴσαμε δώδεκα χρονῶ.»

Ἡ μητέρα παίρνει τὸ μωρὸ στὴν ἀγκαλιά της φιλώντας τὸ χέρι τοῦ ἀνάδοχου ποῦ, μαζί με τοὺς ἄλλους «συντέκνους», μοιράζει τώρα τὰ «μαρτυριάτικα». Ἡ ὅλη τελετὴ κλείνει με τρατάρισμα καὶ με πλούσιο γεῦμα, ἀλλὰ καὶ με τὴν ὑποχρέωση, κάθε πρωτοχρονιά νὰ στέλνουν οἱ νονοὶ στὸ βαφτιστήρι τους τὴ «μπουλεστρίνα», (τὸ δῶρο), ὅσο νὰ κλείσει τὸ παιδί τὰ πέντε του χρόνια.

οντά στοῦ γάμου τὰ πολύμορφα τραγούδια, πού ἡ πλούσια Νυσιριώ-
τικη Μούσα δημιούργησε καί πού εἶναι ἀδύνατο νά τὰ παραθέσουμε
ἐδῶ, ὅπως καί ὅλα τ' ἄλλα μνημεῖα τοῦ λόγου κάθε μορφῆς, ἀπό τὰ
ὅποια ἓνα πολὺ μικρὸ μέρος θ' ἀναφέρουμε σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο, στέ-
κουν τὰ ναναρίσματα, γεμάτα τρυφεράδα καί μητρικὸ παλμό, ὅπου οἱ
νεαρὲς μανούλες καί οἱ γριὲς γιαγιάδες ξεχύνουν, μέσ' ἀπὸ τὴ μακρό-
συρτη φωνή τους, ὅλη τὴ γλυκιὰ στοργὴ τῆς καρδιάς, κοιμίζοντας
στὴν κούνια τὸ ἀγαπημένο τους μικρό. Ἄς ἀκούσουμε πρῶτα τὸ ναναρίσμα τῆς γιαγιάς:

Κοιμήσου, ἀγγονάκι μου, κλείσε τὰ βλέφαρά σου,
καί ἡ γιαγιά σου ξαγρυπνᾷ εἰς τὰ προσκέφαλά σου.
Κοιμήσου, ἀγάπη μου γλυκιὰ, μέσ στ' ἀργυρὸ βαβάκι,¹
κ' ἐγὼ θὰ στέκομ' ἄγρυπνη στ' ἄσπρο σου προσκέφαλι,
Κοιμοῦ, πού σὰν χαμογελᾷς ὁ ἥλιος ἀνατέλλει,
κι ἂν κλάψουν τὰ ματάκια σου πάει καί βασιλεύει.
Κοιμήσου, τὸ κοράκι² μου, πού νὰ τὸ δῶ μεγάλη,
στὴ μέση μέσ στὴν ἐκκλησιᾶν μὲ νυφικὸ στεφάνι.
Κοιμήσου, λουλουδάκι μου, βλαστὲ τῆς κρεβατινας,
καί πορτοκάλι τῆς Συριᾶς καί μῆλο τῆς Ἀθήνας.
Κοιμήσου, ἀγαπημένη μου, βουλή τῶν ἀφεντάδω(ν),
κι ἄλεσιδάκιν ἀργυρὸν τῶν νιῶν πρᾶματευτάδω(ν).
Νά'χα σαπούνη ἀπὸ τὴν Χιό, νὰ εἶχα καί πεσίκρι
γιὰ νὰ λουστεῖ ἡ ἀγγόνη μου νυφοῦλα σὰν θὰ γίνει.
Ἐμέναν ἡ ἀγγονούλα μου ἄρχοντα θὲ νὰ πάρει,
κι ὁ ἥλιος κι ὁ ἀῦγερινὸς θὰ μποῦν πρωτοκουμπάροι.
Ἐμέναν ἡ ἀγγονούλα μου εἶν' οὐρανὸς μὲ τ' ἄστρα,
Ἄγια-Σοφιὰ μὲ τὸν κουμπέ, κ' ἡ Πόλη μὲ τὰ κάστρα.

Ἄς ἀκούσουμε πρῶτα τὸ ναναρίσμα τῆς γιαγιάς:

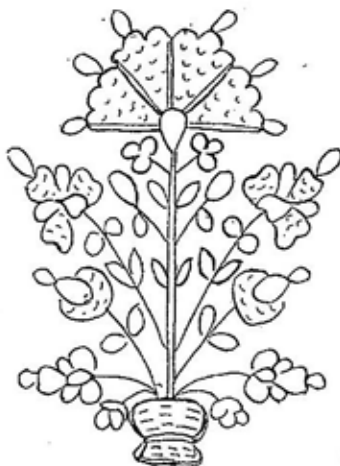
Κοιμήσου μέσ στὴν κούνια σου καί μέσα στὰ πανιά σου,
κ' ἡ Παναγιὰ ἡ Σπηλιανὴ στέκεται συντροφιὰ σου.
Κοιμήσου μὲ τὴ ζάχαρη καί ξύπνα μὲ τὸ μέλι,
καί νίψου μὲ τ' ἀνθόνερο πού πίνουν οἱ ἀγγέλοι.

1. Λίκνο. 2. Κοριτσάκι.

Τοῦ γιόκα μου τὸ πάπλωμα τὸ ράβγουνε στὴμ Πόλη,
 καὶ τὸ κεντοῦσι ὀλόχρουσο σαρανταδυὸ μαστόροι.
 Ὁ ἕπνος τρέφει τὰ μωρὰ κ' ἡ γειὰ τὰ μεγαλώνει,
 κ' ἡ Παναγιά ἡ Σπηλιανὴ τὰ καλοξημερώνει.
 Νανὶ του, πὸν νὰ κοιμηθεῖ καὶ πάλι νὰ ξυπνήσει
 τὸ ἄστρο ἀφ' τὴν ἀνατολὴ κι ὁ ἥλιος ἀφ' τὴ δύση.
 Κοιμήσου, τὸ χρυσὸ πανὶ πὸν φαίνουσι στὴμ Πόλη,
 πὸν τὸ 'καμ' ἡ βασίλισσα τῆς κόρης μου σεντόνι.
 Κοιμήσου σύ, παιδάκι μου, κ' ἡ τύχη σου δουλεύει,
 καὶ τὸ καλὸ σου ριζικὸ σοῦ κουβαλεῖ καὶ φέρνει.
 Νανί, πὸν τὸ 'δαν κ' εἴπασι νὰ στείλουν ἀρρεβώνα,
 κ' ἐγὼ τοὺς εἶπα εἶναι μικρό, δὲν τὸ παντρέψ' ἀκόμα.
 Ἐγὼ τὸ γκλεουδάκι μου, ὅταν θὰ τὸ παντρέψω,
 μ' ἀσήμι καὶ μὲ μάλακα τὰ στέφανα θὰ πλέξω.
 Ἐγὼ τὸ λεβεντάκι μου, ὅταν θὰ τὸ παντρέψω,
 θὰ κάμω προικοσύμφωνο γιὰ νὰ τὸ μεγαλέψω.

Θὰ τὸ στείλω στὸ σχολειό,
 θὰ τὸ κάμω καὶ γαμπρό,
 θὰ τοῦ δώσω καὶ προικιά,
 ἓνα κόσκινο κουκιά,
 θὰ τοῦ δώσω κ' ἓνα σπίτι,
 σὰν τῆς ὄρνιθας τὴν κοίτη.
 Τοῦ λεβέντη μου τὸ γάμο
 τὴ Λαμπρὴ θὰ τοῦ τὸν κάμω,
 πού 'χει αὐγά, πού 'χει κουλούρια,
 κι ἀνοιξὴ μὲ τὰ λουλούδια.

Νανὶ του, πὸν νὰ κοιμηθεῖ καὶ νὰ καλοξυπνήσει,
 νὰ τὸ βυζάσ' ἡ μάνα του νὰ τὸ καλοκαρδίσει.
 Νανὶ του, πὸν νὰ τὸ χαρῶ σὰν ἡ ἑλιὰ τὸ φύλλο,
 σὰν ἡ πλουμιστρά τὸ πανί, σὰν ὁ γραφιάς τὸ γράμμα,
 σὰν ἡ καλοδασκάλισσα τὰ δασκαλόπουλά της,
 νὰ γίνεῖ σὰν ψηλὸ βουνό, ἴσιο σὰν κυπαρίσσι,
 κ' οἱ κλῶνοι του ν' ἀπλώνουνται σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση.

σο χαρωπά είναι τὰ κάθε λογῆς νισύρικα τραγούδια, τόσο σπαραχτικὰ ἀντηχοῦν στὸ νησί τὰ μοιρολόγια ὅταν ὁ ἀσπλαχνος ὁ Χάρος ἔρχεται νὰ θερίσει μὲ τὸ δρέπανό του ζωὲς καὶ ζωούλες, ἀρπάζοντάς τις μέσ' ἀπὸ τὴ στοργικὴ ἀγκαλιὰ τῶν πιὸ ἀγαπημένων τους.

Πρὶν ἀραδιάσουμε λίγα ἀπὸ τὰ νισύρικα μοιρολόγια, θὰ δοῦμε τί γίνεται στὸ σπῖτι τοῦ νεκροῦ καὶ γύρω ἀπ' αὐτόν.

Ἄφοῦ τὸν σαβανώσουν, τὸν ξαπλώνουν στὸ τραπέζι ἢ στὴν κάσσα, τοῦ στρέφουν τὸ κεφάλι πρὸς τὴν ἀνατολή, τὸν στολιζοῦν μὲ λουλούδια καὶ ἀρχίζουν τὰ μοιρολόγια, ποὺ τὰ παίρνουν ἐναλλάξ μισὲς-μισὲς οἱ γύρω του γυναῖκες, χτυπώντας τὸ στήθος καὶ τραβώντας τὰ ξεπλεγμένα τους μαλλιά. Τὸ ἴδιο καὶ ὅταν συνοδεύουν τὸ νεκρὸ στὴν ἐκκλησία καὶ ὡς τὸν τάφο, ὅπου ἐκεῖ πιὰ γίνεται ὁ μεγάλος κλαυθμὸς καὶ ὄδυρμος τῶν δικῶν του, ποὺ μὲ πολὺν ἀγῶνα τοὺς ἀποσποῦν ἀπὸ τὸ φέρετρό του. Ἐπιστρέφουν μὲ μοιρολόγια στὸ σπῖτι, γιὰ νὰ ξαναπᾶνε τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ στὸν τάφο καὶ ν' ἀρχίσουνε τὸν ἴδιο σκοπὸ. Αὐτὸ κρατᾶει τρεῖς ἡμέρες στὴ σειρά. Σὲ ὄλο αὐτὸ τὸ διάστημα μένουν οἱ λυπημένες γυναῖκες ὀλότελα νηστικές, παρ' ὄλο ποὺ οἱ γειτόνισσες καὶ οἱ φίλες τοὺς πηγαίνουν διάφορα φαγητά.

Συνηθίζουν νὰ βάζουν ἓνα μεγάλο δοχεῖο νερὸ σὲ μιὰ γωνία τοῦ σπιτιοῦ, γιὰτί πιστεύουν πὼς τὶς πρώτες τρεῖς ἡμέρες ἔρχεται ἡ ψυχὴ τοῦ πεθαμένου καὶ πίνει νερό.

Οἱ σπαραγμένες ἀπὸ τοῦ Χάρου τὸ χτύπημα Νισουριὲς γυναῖκες κρατοῦν πολὺν καιρὸ τὸ πένθος, μὰ καὶ ὀλόκληρη τὴ ζωὴ τους σὰν χάσουν ἄντρες καλοὺς καὶ γιουὺς καὶ θυγατέρες ἀπάνω στὸν ἀνθὸ τῆς ἐλικιάς τους, καμάρια καὶ βλαστάρια ἀξέχαστα καὶ ἀγαπημένα. Ἔτσι πληγωμένη ἀπὸ τὸ σκληρὸ του χτύπημα γνώρισα μιὰ σπαραγμένη γριὰ μανούλα ποὺ ἔχασε τὸν μονάκριβό της γιὸ μόλις εἶχε βγάλει τὸ Πανεπιστήμιο καὶ ἀπάνω στὴν πιὸ εὐτυχισμένη στιγμὴ τῆς ζωῆς του ἔσβησε σὰν τὴν ὀρθόφωτη λαμπάδα, ποὺ ἄγριος σίφουνας συνεπαίρνει στὴ μανία του τ' ὀλόλαμπρό της φῶς. Εἶναι ἡ ὀγδοντάχρονη Μαρία Μουλλοῦ ἡ ἐπιλεγόμενη Γεροντιανή (σχέδ. 65), ποὺ μετουσίωσε τὸν ἀγιάτρευτὸ της πόνο σὲ τραγούδια θλιβερὰ ἀφιερωμένα στὸ πεθαμένο της παιδί. Ὅπως μοῦ τὰ λέει μέσ' ἀπὸ τὴν τρεμουλιαστὴ φωνή της, συγκινημένη τὰ γράφω :

Χειμῶνας, μαῦρα σύννεφα τὸν οὐρανὸ σκεπάζουν,
τί μοιρολόγια νὰ σοῦ πῶ, γιέ μου, νὰ σοῦ ταιριάζουν ;
Ρόδα καὶ τριαντάφυλλα καὶ ἄνθη τοῦ παραδείσου

ἔσυναξαν οἱ ἄγγελοι καὶ πλάσαν τὸ κορμί σου.

Γιατί, Θεέ μου, τὸν ἔπλασες μὲ δρόσο τῶν ἀνθέων)
κ' ἐπῆρες μού τον πάλι σὺ καὶ κάθομαι καὶ κλαίω;

Κραῖξε, ἀθλία μου φωνή, καὶ σκίσει τὰ πελάγη,
πάε στὸ Πανεπιστήμιο ν' ἀκούσουν οἱ δασκάλιοι,
νὰ βγῆκουν οἱ καθηγητὲς τὸ λόγο νὰ ζητήσω:

— Γιατί τὸν ἀκριβό μου γιὸ τονε κρατᾶτε πίσω; »

— Ἐμεῖς, σοῦ τονε στείλαμεν μὲ τὰ διπλώματά του,
ἄμ ἤθελέν τον ὁ Θεὸς καὶ πῆρεν τον κοντά του.
Σὺ 'σαι τοῦ Γιάννη τοῦ Μουλλοῦ ἡ δύστυχη μητέρα,
τοῦ Παραδείσου ἀνοιξε τὶς πόρτες πέρα ὡς πέρα,
κοίταξε τὸν καλὸ σου γιὸ πού στέκεται στὴ μέση,
κάμε λίγην ὑπομονή, πάρε λίγην ἀνέση,¹
κ' ἡ Παναγιά ἡ Δέσποινα πού ξέρει τὸν καμό σου
ὡς ἔχει τὸν δικό της γιὸ ἔχει καὶ τὸν δικό σου. »

Μεγάλον ἀναυάγιο ἐγίνηκε σὲ μένα,
ἐγὼ 'χα τὸ καράβι μου σὲ ποθητὸ λιμένα,
μὰ ἤρθε καὶ μού τὸ χτύπησεν ἓνα μεγάλο ρέμα
καὶ τελευταῖον ἔπιασε κ' ἔσπασε τὸ τεμόνι,
καὶ μού 'βαλε μὲς στὴν καρδιά μαχαίρι καὶ πριόνι.

Ἡ ἴδια πονεμένη γριούλα μοιρολογάει τὸ χα-
μένο γιὸ της, σὰ νὰ γλυκομιλεῖ μαζί του, τὴ Με-
γάλη Παρασκευὴ ὅταν βγάζουν τὸν Ἐπιτάφιο
ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν:

65. Ἡ οὐδοντάχρονη Μαρία Μουλλοῦ.

Θέλω νὰ ράνω τὸ Χριστὸ μὲ δρόσο τῶν ἀνθέων)
νὰ πὰ νὰ κεῖ τοῦ Γιάννη μου στὸν τάφο του πῶς κλαίω.

Βλέπω στὸν Ἐπιτάφιο τριαντάφυλλα καὶ ρόδα,
ἄς πῶ κ' ἐγὼ τοῦ Γιάννη μου ὁμορφα μοιρολόγια:

— Γιέ μου, γυρίζουν τὸ Χριστὸ κόρες καὶ παλικάρια,
κ' ἐγὼ σοῦ στέλνω ἓνα σταυρὸ μὲ τὰ μαργαριτάρια,
φορέματ' ἀπὸ κατιφὲ κι ὀλόχρουμε λαμπάδια.

— Μάνα μ', σὰν ἔρθει ὁ Χριστὸς ἀπ' τὸ νεκροταφεῖο,
θὰ ξεντυθῶ τὰ σάβανα, θὰ σπάσω τὸ φορεῖο,
νὰ βγῆκω στὸν Ἰησοῦ Χριστὸ μπροστὰ νὰ γονατίσω,
κι ἂν μού τὸ ἐπιτρέψουσι θὰ τὸν ἀκολουθήσω.

Τότε, μανούλα μου γλυκιά, θὰ 'ρθῶ νὰ σοῦ μιλήσω,
τὴν πικραμένη σου καρδιά νὰ τὴν παρηγορήσω.

Ἄς ἀκούσουμε τώρα μιὰ θλιμμένη κόρη πῶς μοιρολογᾷ τὸ νεκρὸ της ἀδερφάκι:

— Ἀχ! πές μου τ', ἀδερφάκι μου, πότε νὰ σὲ λιμένω,²
ν' αἴψω κερὰ στὴν πόρτα μου, λαμπάδες στὴν αὐλή μου,
ν' αἴψω καὶ τὸν πολυέλειο στὴ μέση τοῦ σπιτιοῦ μου;

1. Ἀνάσα. 2. Νὰ σὲ προσμένω.

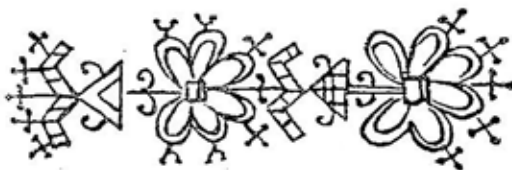
Γρικῶ φωνῆ καὶ στέκομαι, γρικῶ λαλιὰ ἀφουγκροῦμαι:
 — Νὰ μὴ μὲ περιμένετε, μὴν ἔχετε τὸ θάρρος,
 εἶπα γιὰ νὰ ἴρω νὰ σᾶς βρῶ μὰ δὲ μ' ἀφήνει ὁ Χάρος.
 Σίδερα, πόρτες εἶν' κλειστές, κ' εἶν' τὰ κλειδιὰ μεγάλα,
 μὴδε κοπέλες ἔρχονται μὴδε καὶ παλικάρια.
 Πιάστηκα μὲ τὸν ἄγγελο, μάλωσα μὲ τὸ Χάρο,
 ποὺ δὲ μ' ἀφήνουν ν' ἀνεβῶ ἀγέρα γιὰ νὰ πάρω.

Μιὰ γυναίκα γιὰ τὸν πεθαμένον ἄντρα της:

Ἦ παραθύρια μου ψηλά, κολονοτορνεμένα,
 ποὺ ἴναι ὁ νοικοκύρης σας κι ὁ σύντροφός μου ἐμένα;
 Σύντροφο ποὺ τὸν ἔχασα, καὶ τώρα πῶς θὰ ζήσω;
 Ἄφ' τὸν καμὸ μου τὸν πολὺ λωλή θὰ καταστήσω!
 Κι ἂν λωλαθῶ ἀφ' τὸν καμὸ ἔχω τὰ δικάιά μου,
 γιὰτ' ἔχασα στὸν κόσμ' αὐτὸ τὴ μόνη συντροφιά μου.
 Κάρβουνον ἔχω στὴν καρδιά καὶ σβεῖ κι ἀνακουράνει,
 κι ἅμα τὸν καλοθυμηθῶ σὰν τὸ κερὶ μὲ λιώνει.

Ἐπὶ τὰ πιὸ συγκινητικὰ μοιρολόγια, ποὺ μιὰ ἀπαλότρεμη λυρική πνοὴ τὸ διατρέχει
 ὀλόκληρο, εἶναι τοῦτο τὸ μοιρολόγι μιᾶς μάνας στὴν πεθαμένη κόρη της:

Πάντα ἴλε(γ)ά σου, κόρη μου, πάντα παραγγελνά σου,
 μὴ περπατεῖς εὐγενικά, μὴ σειέσαι χαδεμένα,
 κι ὁ Χάρος ἔχει δυὸ παιδιά, ἕγιό καὶ θυγατέρα,
 θέλει γαμπρὸ στὴν κόρην του καὶ νύφη στὸν υἱόν του,
 κι ἀνέβη καὶ κατέβηκε καὶ διάλεξε ἐσένα.
 Ὡσὰν τῆς μάνας τὸν καμὸ δὲν ἔχει πιὸ μεγάλο
 ὄσπου νὰ ζῶ θὰ καίγουμε στὸν κόσμον τὸν ἐπάνω.
 Ὡχου κι ἄς ἦταν δυνατὸ ὅσοι πονοῦν νὰ ἴγαίνουν,
 οἱ νέοι ν' ἀνασταίνονται κ' οἱ γέροι ν' ἀποθαίνουν.
 Πρῶλ-πρῶλ στὴ χαρραγὴ ἐσήμαν' ἡ καμπάνα,
 τὸ δειλινὸ χωρίζεται μιὰ κόρη ἀπὸ τὴ μάνα!
 Κρίμα στ' ἀγγελικὸ κορμί, τὸ γνωστικὸ κεφάλι,
 καὶ πῶς τὸ καταδέχεται νὰ μπεῖ μέσα στὸν Ἄδη;
 Δεῖτε ὠραῖο πρόσωπο, κορμὶ κυπαρισσένιο,
 ποὺ θὰ ἴβρει μεταμόρφωση στὸ χῶμα τὸ βρεμένο.
 Ἄντὶ τοῦ γάμου στέφανα, ἀντὶ χαρᾶς ξεφτέρια,
 νύφη νεκρὴ σὲ στόλισαν τοῦ Χάροντα τὰ χέρια!

νισυριώτικος λαός, όταν μιλεί μ' ἐκείνη τὴν ἀνάλαφρα τραγουδιστὴ του προφορὰ, πολλὲς φορὲς ἀνακατεύει ἔξυπνες καὶ σοφὲς παροιμίες, ἄλλες ἄπλῆς ἄλλες σὲ δίστιχα, καθὼς καὶ φράσεις πού, μέσ' ἀπὸ τὴν ἀπλοϊκότητά τους, συμβολίζουν μιὰ πείρα καὶ μιὰ βαθιὰ παρατήρηση παρμένη ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ ἀπὸ τὰ διάφορα περιστατικά της. Παραθέτουμε λίγες ἀπὸ τὶς ἀπειράριθμες αὐτὲς παροιμίες:

Μὴν μπιστευτεῖς τοῦ φίλου σου καὶ πείς τὸ μυστικό σου,
φίλος τοῦ φίλου θὰ τὸ πεί κ' εἶναι κακὸ δικό σου.
Κουφοῦ καμπάνα-κι ἂν βροντᾶς, στραβὸν ἂν θυματίζεις
καὶ μεθυσμένον ἂν κερνᾶς, οὐλα χαμένα τὰ ἔχεις.
Μὴν ἀπελπίζεις ἄνθρωπο-μὲ τὴ δική σου γνώση,
γιατὶ δὲν ξέρεις ὁ Θεὸς τί τέλος θὰ τοῦ δώσει.
Γάδαρος εἶναι γάδαρος καὶ ἄς φορεῖ τὴ σέλα,
κ' ἢ γριὰ ὅσο κι ἂν μορφίζεται δὲ γίνεται κοπέλα.
Βόδι κοιλιάρη ἀγόρασε καὶ γάδαρο καμπούρη,
γυναίκα λιγνοκάμωτη καὶ χοῖρο μακρομούρη.
Ἔχει στὸν Ἄδη κόκαλα παπάδω(ν) καὶ ἀφεντιάδω(ν),
ἀμμι δὲν ἐγνωρίζονται ἀπὸ τῶ(ν) δουλευτιάδω(ν).
Ἵλα ἔναι φάδι τῆς κοιλιᾶς καὶ τὸ ψωμί στημόνι,
τὸ βλο(γ)ημένο τὸ κρασί ὅλα τ' ἀποστυλῶνει.
Τοῦ ἀχαρίστου ἡ ψυχὴ τρούπιο πιθάρι μοιάζει,
ποὺ τὸ γεμίζεις μὲ νερὸ καὶ μονομιᾶς ἀδειάζει.

Ἄνεμος ποὺ δὲν μποδίζει,
ἄφησέ τον κι ἄς βουίξει.
Βούθα με νὰ σὲ βουθῶ,
ν' ἀνεβοῦμε τὸν γκρεμνό.
Ἐ γριὰ καὶ ἂν στολίζεται,
στ' ἀνήφορο γνωρίζεται.
Ἐ βελόνα κ' ἢ κλωστή
κάνουν τὴ δουλειὰ σωστή.
Καὶ χαρὰ του ποὺ τοῦ λάχει
ὁ βιασμός¹ καὶ τὸ συνάχι.

Δίκιον ἔχει τὸ καλάμι
δίχως ἄνεμο νὰ σειέται.
Ἄπ' τοῦ διαόλου τὴν αὐλή,
οὔτ' ἐρίφι οὔτ' ἀρνί.
Πονεῖ ἢ πληγὴ ἐκείνη,
ποὺ ὁ φίλος σοῦ τὴ δίνει.
Ἄς μ' ἀγακοῦν οἱ ἐπίσκοποι,
κι ἄς μὲ μισοῦν οἱ διάκοι.
Ξαγρῦπνησε νὰ κοιμηθεῖς,
καὶ πείνασε νὰ φάεις.

1. Ἡ διάφορα.

Κατὰ σένα, φούρνο μου,
 και τὰ παξιμαδάκια σου.
 Τοῦ τσαγκάρη τῆ γυναίκα
 ἀξυπόλητη τὴν εἶδα.
 Τὸν ἀποσπερνὸ θυμὸ
 φύλαγέ τον τὸ πουρνό.
 Τὸν λαλὸ κι ἄν ὀρμηγεύεις,
 κρύο σίδερο ζεσταίνεις.
 Τὸ γρήγορο και τὸ καλὸ
 μαζί δὲν περπατοῦσι.
 Ὅπου ἔναι κακορίζικος
 γεννᾷ κι ὁ πετεινὸς του.
 Παλιὸς φρα(γ)μὸς δὲν καίγεται,
 καινούριος δὲ χαλιέται.
 Ὅποιος ξέρει νὰ ὑπομένει,
 πάντα κερδισμένος βγαίνει.
 Δὲν κλαίω ἔγὼ τὰ ἔπαθα,
 μόνο τὰ θέλω πάθει.
 Ἡ παντρειά και τὸ τσουκάλι
 γνώση θέλουσι μεγάλη.
 Αὐτοῦ πού εἶσαι ἡμίονα,

κ' ἐδῶ πού εἶμαι θά ῥτεις:
 Δὲς βούα¹ και πάρε πανί,
 δὲ μάνα πάρε κόρη.
 Ἡ ἀκαμάτρα κ' ἡ λωλή
 βρίσκει τὴ μοῖρα τῆς καλή.
 Ἡ κοπριά και τὸ νερὸ
 τρέφουσι λάχανο καλό.
 Ἐμακρύναν οἱ ποδιές
 και σκεπάσαν τὶς μπομπές.
 Δίχως κέρδη κέρατα,
 δίχως ποιμπές κουδούνια.
 Ὅπου κάθεται μαργώνει,²
 κι ὅποιος περπατεῖ μαζώνει.
 Ὁ πυλὸς βαστᾷ τὸν τοῖχο,
 τὸ καλὸ φαῖ τὸ γέρο.
 Τὸ μυριστικὸ κυδῶνι
 ἀπὸ κείνο πού χει δώνει.
 Σὰν πάρεις κόρη,
 τὴ μάνα θῶρει.
 Στὴν παντρειά και στὸ ταξίδι
 μήτε λάδι, μήτε ξύδι.

ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ

- Βάλε με μὲς στὸ λαίηνη νὰ με πάεις ὅπου θέλεις,
 βάλε με μὲς στὴν κουλιά σου νὰ σὲ πάω ὅπου θέλω. (Τὸ κρασί)
- Ἀσβεστόχτιστο πη(γ)ᾶδι, δυὸ λογιῶ φαῖν ἐβγάλλει. (Τὸ αὐγὸ)
- Κλείνω, ἀμπαρώνω, πάλι ὁ κλέφτης μέσα μπαίνει. (Ὁ ἥλιος)
- Ποιὸ εἶναι κείνο τὸ πουλι ὅπου γεννᾷ ἄφ' τὴ μήτη,
 μαῦρα τὰ κάνει τὰ πουλιά και πίσω του τ' ἀφήνει. (Ἡ πένα)
- Κοντὸς χοντὸς καλόγερος μὲ τὰ πολλὰ καβάδια. (Τὸ κρεμμύδι)
- Ἄψυχο ψυχὴ δὲν ἔχει, και ψυχὴ κρατεῖ και πάει. (Τὸ πλοῖο)
- Πετεινὸς βαρβάτος, κουτσοποδαράτος,
 σὰν ἀνοίξει τὰ φτερά του δὲν μπορεῖς νὰ πᾶς κοντά του. (Ὁ ἀνεμόμυλος)
- Ἀπὸ πάνω ἄπ' τὴ Ρουσία κατεβαίνει μιὰ κυρία,
 πέντε δούλοι τὴν κρατοῦσι και στὴ γῆ τῆνε βροντοῦσι. (Ἡ μύξα)
- Μαυρομούτσουνο πουλάρι κοκαλίζει τὸ κρινάρι. (Ὁ φούρνος)
- Ὁ σιωπατοῦ, μωρὴ σὺ τσιμπηκτοῦ, ἔρχου νὰ καίνουμε,
 και τὰ ζᾶ κοιμήθησαν, πᾶμε νὰ τὰ γδάρουμε. (Ὁ ψύλλος και ἡ ψείρα)
- Πράσινος πύργος, κόκκινος κάμπος και μέσα κόρες κατοικοῦν. (Τὸ καρπούζι)

ΚΑΤΑΡΕΣ

Νά χεις τὴν κατάρα μου ἀπὸ τὰ εἰκοσί μου νύχια.
 Νά μπεῖ ὁ διάλογος μέσα σου και νά ἔναι θηλυκὸς νὰ γεννᾷ.
 Σὲ πεθερᾷς αὐλὴ νὰ μὴν κατοικήσεις.

1. Ἀργαλειός. 2. Παγώνει.

Νὰ πάρ᾽ ἢ δρογὴ τὸμ πατέρα καὶ τὴμ μάνα πού σ' ἀφφαλόκοβγε.
 Ἐφαές με, πού νὰ σὲ φάει ὁ κόρακας κι ὁ πόνος ὁ ἀγιάτρευτος.
 Φάουσα, χολέρα καὶ πανούκλα νὰ σὲ φάει.
 Μοῦ ἴφας τὸ τζιγέρι¹, πού νὰ σὲ φᾶν οἱ σκύλοι.
 Τὰ φουρτουνίδια² νὰ σὲ πνίξουν καὶ νὰ σὲ κουκουλώσουν.
 Πού νὰ μποῦν οἱ διαόλοι μέσα μου καὶ στὴν τουλουμαριά μου³ σὰν ἔφτανα κ' ἐγένναγά σε.
 Πού νὰ σὲ πάρει ὁ διάολος καὶ νὰ σ' ἀλέσει ὁ μύλος,
 καὶ νὰ σὲ κάνει πίτουρα γιὰ νὰ σὲ φᾶ ὁ χοῖρος.

ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΕΣ

Οἱ Νισύριες πιστεύουν πὼς, ἂν μία κασέλα τοῦ σπιτιοῦ μένει ἀνοιχτὴ τὴ νύχτα, κάποιος ἀνθρώπος δικὸς τους θὰ πεθάνει.

Τό ἔχουν ἀκόμη γιὰ κακὸ ἂν τὴν πρωτοχρονιά, βγαίνοντας ἀπ' τὸ σπίτι, συναντήσουν μαυροφορεμένον ἄνθρωπο.

Ἀποφεύγουν νὰ ρίχνουν τὴ νύχτα ἔξω τὰ σκουπίδια, γιατί πιστεύουν ὅτι πετοῦν στὸ δρόμο τὴν εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ τους.

Ὅταν συμβαίνει ἕνα παιδὶ νὰ μοιάζει πὸλὸ τοῦ πατέρα του, πρέπει νὰ τρυπίσουν τὸ δεξιὸ αὐτοῦ καὶ νὰ τοῦ κρεμάσουν σκουλαρίκι γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ μακροζωία του, ἄλλιῶτικα τὸ παιδὶ αὐτὸ γρήγορα θὰ πεθάνει.

Ὅσοι τὴ νύχτα μασσοῦν μαστίχα, τοὺς λένε ὅτι τρῶνε τὰ κόκκαλα τῶν πεθαμένων.

Δὲν πρέπει νὰ κοιτάζεται κανεὶς τὴ νύχτα στὸν καθρέφτη, γιατί θὰ στοιχειώσει τὸ πρόσωπό του.

ΔΙΣΤΙΧΑ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ

Καιρὸς εἶναι νὰ μποῦμε τώρα στὸ μαγικὸ κύκλο τῶν τραγουδιῶν τῆς ἀγάπης, δίνοντας ἀπὸ δῶ καὶ πέρα λίγα δείγματα ἀπὸ ἐρωτικὰ δίστιχα κι ἀπὸ στιχοπλακιές:

Ἐγὼ ἴγαπῶ τὶς ὄμορφες, τὶς ἄσπρες, τὶς χιονάτες,
 τὶς κουντουροφτερνόποδες καὶ τὶς παιχνιδομάτες.

Γαρουφαλλιάς γαρούφαλλα, καὶ κανελιάς κανέλα,
 ἔχω ἀνοιχτὲς τὶς ἀγκαλιές κι ὅποτε θέλεις ἔλα.

Ἐρωτα πού μὲ λάβωσες, δῶσ' μου καὶ τὸ βοτάνι,
 γιατί δὲ βρίσκω γιατρικὸ τὸν πόνου μου νὰ γιάνει.
 Δὲν εἶναι πόνος νὰ πονεῖ, πόνος νὰ θανατώνει,
 σὰν τὴν ἀγάπη τὴν κρυφὴ πού δὲν τὸν φανερώνει.

Ὡς καὶ τὸ παπουτσάκι σου κ' ἐκεῖνο ἔχει γνώση,
 πού περπατεῖ σιγὰ-σιγὰ τὴν κάλτσα μὴ λερῶσει.

Ὅπου ἀγαπᾶ στὴ γειτονιά ἔχει μεγάλη χάρη,
 οὔτε παπούτσια κατελᾶ, οὔτε τὸν ὕπνο χάνει.

Ψηλὰ ἴν' τὰ παραθύρια σου σὰν καραβιοῦ κατάρτια,
 ρίξε μου τὰ μαλλάκια σου νὰ κάνω σκαλοπάτια.

Νά ἴτανε μπορεσάμενο νὰ δένουνταν τὸ δάκρυ,

1. Συκώτι. 2. Κύματα. 3. Κουφάρι ἢ κοιλιά.

νὰ τὸ ἴδεναι νὰ σ'τὸ ἴσταναι στοῦ μαντιλιοῦ τὴν ἄκρη.
 Ὅντας σ' ἐγέννηα ἢ μάνα σου οἱ ἐκκλησιῆς σημαῖναν.
 κι ἀγγέλοι ἀφ' τὸν οὐρανὸ ἀνεβοκατεβαῖναν.
 Λουλούδι μου ἀνοιξιῆτικο σὲ δροσερὸ λιβάδι,
 τὰ δυὸ νὰ ξεψυχήσουμε στὸ ἴδιο προσκεφαλᾶδι.
 Ὡς τρέμουν τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ, τ' ἄρνι στὸμ μακελάρη,
 τρέμει κ' ἐμὲ ἢ καρδούλα μου ἄλλος νὰ μὴ σὲ πάρει.
 Τεσεροκάντωνος σταυρὸς κρέμεται στὸ λαιμό σου,
 οὔλοι φιλοῦσι τὸ σταυρό, κ' ἐγὼ τὸ μάουλό σου.
 Σὰν περπατεῖς οἱ στραῖτες σειοῦν καὶ τὰ κλαριά φουντώνουν,
 καὶ τ' ἀστεράκια τ' οὐρανοῦ κι αὐτὰ σὲ καμαρώνουν.
 Ὁ χωρισμὸς εἶναι κακός, τὰ στήθια φαρμακώνει,
 θαμπώνουνε τὰ μάτια μας, τὸ αἷμα μας μαργώνει.
 Ὁ ἔρωτάς σου μ' ἔφερε σὲ μιὰ στενοχωρία,
 καὶ ζῶ μὲς στὰ ψηλὰ βουνὰ μὲ τ' ἄγρια θηρία.
 Ἡ ἀγάπη πύργους κατελᾶ καὶ κάστρα ρίχνει κάτω,
 καὶ παλικάρια λεβεντιῆς τὰ ρίχνει τοῦ θανάτου.
 Γιατί, Θεγέ μου, μοῦ ἴδωκες τόσο μεγάλα πάθη,
 νὰ τρέχουσι τὰ δάκρυα μου ἀφ' τῆς καρδιάς τὰ βᾶθη;
 Ἀνάμεσα στὰ φρύδια σου ἔνα τζαμί θὰ χτίσω,
 καὶ δερβισάκι θὰ γενῶ νὰ ῥθῶ νὰ προσκυνήσω.
 Στὰ δυὸ σου χεῖλη ἀνάμεσα μιὰν ἐκκλησιὰ θὰ χτίσω,
 μὲς στὸν γλυκὸ τὸν ὕπνο σου νὰ ῥθῶ νὰ σὲ φιλήσω.
 Ὅσ' ἄστρα ἔχ' ὁ οὐρανὸς στὴ γῆ σπαθιὰ μπηγμένα,
 ὅλα πατῶ τα κ' ἔρχομαι, πουλί μου, γιὰ τὰ σένα.
 Τὰ νεφελᾶκια τ' οὐρανοῦ ρώτησ' τα νὰ σοῦ ποῦσι,
 πῶς τρέχουν τὰ ματάκια μου ὅταν σὲ θυμηθοῦσι.
 Ὅμορφο πού 'ναι τ' ὁμορφο πέντε φορὲς καὶ δέκα,
 στὸν κόσμῳ τ' ὁμορφότερο εἶν' ἢ σεμνὴ γυναίκα.

ΣΤΙΧΟΠΛΑΚΙΕΣ

ΤΟ ΜΙΚΡΟΚΩΣΤΑΝΤΑΚΙ

Τὸ Κωσταντάκιν τὸ μικρόν, τὸ Μικροκωσταντάκιν,
στὸ μείντάνιν τὸ καλοῦν νὰ βγεῖ νὰ πολεμήσει,
Στὴ μὴν τὴ σπάθην ἔβγαλε, στὶς δυὸ του τὸ κοντάρι,
στὴν τρίτην ἔκαυχῆθηκε πὼς εἶναι παλικάρι.
Ὡς τ' ἄκουσεν ὁ βασιλιάς πολὺ τοῦ κακοφάνη,
διαλαλητάδες ἔβγαλεν νὰ βγοῦν νὰ διαλαλήσουν:
«Ποιὸς εἶναι ἅγιος καὶ καλὸς τὸν Κωνσταντῆ νὰ πιάσει
νὰ τοῦ τὸν φέρει ζωντανόν, κι ἄς πᾶσι ὅσα πᾶσι».
Κ' ἔβαν Τουρκίν, κοντὸν Τουρκίν, εὐρέθη κ' ἔκαυχῆθη
πὼς εἶνεν ἄξιος καὶ καλὸς τὸν Κωνσταντῆν νὰ πιάσει:
«Δῶσ' τε μου χίλιους ἀπὸ μπρὸς καὶ χίλιους ἀπὸ πίσω,
καὶ χίλιους ἀφ' τὴν μὴν μεριὰν καὶ χίλιους ἀφ' τὴν ἄλλην,
καὶ νὰ σᾶς φέρω ζωντανὸν τὸν Κωσταντῆ δεμένον.»
Δίνουν τοὺς χίλιους ἀπὸ μπρὸς καὶ χίλιους ἀπὸ πίσω,
καὶ χίλιους ἀφ' τὴ μὴν μεριὰν καὶ χίλιους ἀφ' τὴν ἄλλην.
Στὸ δρόμον ὅπου πῆγαιεν τὸν Θεὸν ἐπαρεκάλει,
«Θγέ μου, καὶ νὰ τὸν εὕρισκα στὴν κλίνη νὰ κοιμᾶται,
καὶ τὸ σπαθὶν του κρεμαστὸν, κι ὁ μαῦρός του στὸν κάμπον.»
Χίλιοι τὸν πιάνουν ἀπ' ἔμπρὸς καὶ δυὸ χιλιάδες πίσω,
κ' οἱ ἄλλοι χίλιοι στέκονται μὲ τὰ σπαθιά στα χέρια.
Καὶ ράβγει τοὺς τὰφ μάτια τοὺς τρεῖς σόρτες τὰ προυσούμια¹
καὶ δένει καὶ τὰ χέρια τοὺς τρεῖς βόρτες τ' ἄλεσίδια,
βάλουσι καὶ στὴ μέσην του κρεμμὸν τὸν κρεμμοτούλην:
«Γιὰ σούκου, σούκου², Κωνσταντῆ, κι ὁ βασιλιάς σὲ κράζει!»
«Πέστε μου ἂν εἶναι γιὰ φαί νὰ φέρω τὰ φαγιά μου,
μ' ἂν εἶναι γιὰ τὸμ πόλεμο νὰ φέρω τ' ἄρματά μου!»
«Γιὰ σούκου, Κωνσταντῆ, νὰ δεῖς πὼς σ' ἔχουσι δεμένον,
νὰ πῶ νὰ σὲ γυρίσουσι στοῦ βασιλιά³ πὸ κάτω,
στοῦ βασιλιά καὶ στοῦ πασᾶ καὶ σ' οὐλα τὰ σουκάκια.»
«Σ' οὐλο τὸν κόσμον ἄμέτε με, σ' οὐλον γυρίσετέ με,
μὰ στὴς καλῆς μου τὸ στενὸ δὲ θέλω νὰ μὲ πᾶτε.»
Κ' ἐκεῖνοι γιὰ τὸ πείσμα τοῦ ἐκεῖ τὸν πᾶσι πρῶτα.
Καὶ νὰ ἦ καλὴ του μπρόβαλεν ἀπὸ τὸ παναθύρι,
θωρεῖ τὸν Κωσταντάκιν τῆς σφιχταλυσοδεμένον
καὶ μὲ τ' ἀναστενάσματα φωνάζει τοῦ καὶ λέει:
«Δὲ σ' ἔλεα, βρὲ Κωνσταντῆ, νὰ μὴ βαροκοιμᾶσαι;
καὶ σέν³ ὁ ὕπνος ὁ πολὺς μαραίνει καὶ χαλάσει.»
«Μάνα ποιὰ³ 'νεν ποῦ μοῦ μιλεῖ. ποιὰ³ 'νεν ποῦ μὲ φωνάζει;
Κι ὡς ἐνετρανίσει νὰ δεῖ, κόβγουνται τὰ προυσούμια,
κάνει γιὰ νὰ συντιναχτεῖ, κόβγουνται τ' ἄλεσίδια,

66. Γέρο ψαράς.

1. Τρεῖς σειρὲς τὰ μπρισίμια.

2. Σήκω.

καὶ πάει ν' ἀνασηκωθεῖ καὶ πέφτει ὁ κρεμμοτούλης,
τρέχει κι ἀρπᾶ καὶ τὸ σπαθὶν ἀφ' τοῦ Τουρκιοῦ τῆ μέση.
Στὴ μιὰν του χίλιους ἔκοψε, στὶς δυὸ του δυὸ χιλιάδες,
στὴν τρίτην εἰς τὸ γύρισμα μηδ' ἤρε μηδ' ἐπῆρεν.

Η ΛΥΕΡΗ

Μιάς λυερῆς τὸν ἄντρα της ἐπῆραν στὴν ἀρμάδα,
οὐλ' ἦρθαν κι οὐλοὶ φάνηκαν κ' ἐκεῖνος δὲν ἐφάνη.
Μιὰ δευτεριά 'πὸ τὸ πουρνὸ ἐπῆε εἰς τὴ βρύση
κ' ἐπῆρε τὴ λαήνα της νὰ πᾶ νὰ τὴ γεμίσει.
Θωρεῖ πάνω, θωρεῖ κάτω, θωρεῖ στοὺς πέρα κάμπους.
Βιτσιὰ τοῦ μαύρου ἔδωκε στὴ βρύση ἀποζεῦει...
«Σύρε, κόρη, νερὸ νὰ πιῶ καὶ διψασμένος εἶμαι,
κι ἀπὸ τὸ δρόμο τὸν πολὺ νεροκαμένος εἶμαι.
Σαρανταριές ἀνέσυρε καὶ δὲν ἀνενδραήστη,
σέρνει σαραντατέσσερις καὶ δὲν τὸν ἐγνωρίζει.
«Νὰ σὲ ρωτήξω, Λυερή, τί τὰ φορεῖς τὰ μαῦρα ;»
«Θυμᾶσαι σὰν ἀρμάτωνε τοῦ Βενετσάν' ἀρμάδα ;
ἐπῆραν καὶ τὸν ἄντρα μου μαζί με τὴ φρεγάδα
οὐλ' ἦρθαν κι οὐλοὶ φάνηκαν, κ' ἐκεῖνος δὲν ἐφάνη.»
«Γιὰ πές μου τὰ μουσουδία¹ του, μπέλικι² καὶ νὰ τὸν εἶδα.»
«Ἐνας κοντός, κοντακιανός, γεμάτος σὰν τὸν πεῦκο,
εἶχε τοῦ Φράγκου λύσιμα, τοῦ Βενετσάνου χάρη,
κ' ἔσερνε τὸ μουστάκι του σὰν χιώτικο βοτάνι.»
«Ἐψὲς βραδὺν τὸν ἔχωσαν στῆς Ἀραπιᾶς τὰ μέρη,
κ' ἐμένα ἐπαράφηνε³ γιὰ νὰ σὲ κάνω ταίρι,
ὅπου 'χω πύργους μάλαμα καὶ πύργους τὸ λοάρι.»
Φωτιὰ νὰ μπεῖ στὸ μάλαμα κι ἀπύρι στὸ λοάρι,
καὶ σένα τὸ κορμάκι σου νὰ σοῦ τὸ φάει ὁ Ἄδης.»
Σέρνει, σφιχταγκαλιάζει τὴν, σέρνει σφιχτοφιλά τὴν.
«Καλῶς το σεντουκάκι μου τὸ σφιχτοκλειωμένο,
μὲ τὸ κερὶ τὸ βούλωσα κ' ἤρα το ἀσημαμένο.

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΝΙΣΥΡΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Ἐρχόμαστ' ἀπ' Ἀνατολὴ σὲ μιὰ χρυσὴ φρεγάδα,
πέντε πασάδες εἶχαμε π' ὄμορφα τραγουδοῦσαν,
καὶ σκλάβους εἶχαμε πολλοὺς στὰ σίδερα δεμένους,
κ' ἕνας σκλάβος ἐστέναξε καὶ στάθηκ' ἡ φρεγάδα,
καὶ ὁ πασὰς ἐφώναξε 'πὸ πίσω 'πὸ τὴν πρύμνη:
«Ποιὸς εἶναι π' ἀνεστέναξε καὶ στάθηκ' ἡ φρεγάδα ;
Ἄν εἶν' ἀπὸ τοὺς ναῦτες μου τί θέλει νὰ τοῦ δώσω,
κι ἂν εἶν' ἀπὸ τοὺς σκλάβους μου νὰ τὸν ἐλευθερώσω.»
Κι ὁ σκλάβος τ' ἀποκρίθηκε ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν πλώρη:
«Ἐγὼ 'μαι π' ἀναστέναξα καὶ στάθηκ' ἡ φρεγάδα.»

1. Σημάδια. 2. Μήπως. 3. Παράγγειλε.

«Σκλάβε, πεινᾶς; Σκλάβε, διψᾶς; Σκλάβε, ρουῖχα σοῦ λείπουν;»
 «Οὔτε πεινῶ, οὔτε διψῶ, οὔτε ρουῖχα μοῦ λείπουν
 τὸν τόπο μου θυμήθηκα, τὴ δόλια μου γυναίκα,
 πού μουν τριῶν μερῶν γαμπρός, δώδεκα χρόνους σκλάβος.»
 «Σκλάβε μου, γιὰ τραγούδησε νὰ σ' ἀπολευτερώσω.»
 «Πολλὲς φορὲς τραγούδησα, μὰ λευτεριά δὲν εἶδα,
 μ' ἂν εἶναι γιὰ τὴν λευτεριά νὰ ξανατραγουδήσω.
 Δώστε μου τὸ λαγούτο μου, τὸ δόλιο ταμπουρά μου,
 νὰ τραγουδήσω θλιβερά, νὰ παίξω λυπημένα,
 νὰ τραγουδήσω καὶ νὰ πῶ γιὰ τῆς σκλαβιάς τὰ πάθη.
 Δώδεκα χρόνους ἔκαμα στῆς Μπαρμπαριάς τὰ μέρη,
 κ' ἔννεα κλάδες φύτεψα στῆς φυλακῆς τὴν πόρτα,
 κι ἀπ' τὶς ἔννεα ἔφαγα καρπὸ καὶ λευτεριά δὲν εἶδα.»
 «Σκλάβε μου, σύρε στὸ καλὸ, χαλάλι ἢ λευτεριά σου.»
 Χίλια φλωριά τοῦ χάρισε κ' ἐν' ἄλογο τοῦ δίνει.
 Ὅσο νὰ πεῖ τὸ «ἔχε γειά» παίρνει σαράντα μίλια,
 κι ὅσο νὰ ποῦνε «στὸ καλὸ» παίρνει ἑξηνταπέντε.
 Στὸ δρόμον ὁποῦ πήγαινε, στὸ δρόμο ποῦ περπάτει
 βρῖσκει ἕνα γέρον ἄνθρωπο κ' εἶχ' ἀργατιά στ' ἀμπέλι.
 «Πές μου—τοῦ λέει—γέροντα, ποιανοῦ ν' τοῦτο τ' ἀμπέλι;»
 «Τῆς ἐρημιᾶς, τῆς σκοτεινιάς, τοῦ γιοῦ μου τοῦ Γιαννάκη,
 πού τον τριῶν μερῶν γαμπρός, δώδεκα χρόνους σκλάβος·
 σήμερα τὴν γυναίκα του μ' ἄλλον τὴν εὐλογοῦνε.»
 «Πές μου, τοῦ λέει, γέροντα, προφτάνω στὰ στεφάνια;»
 «Ἄν εἶναι τ' ἄλογο γοργό, στὴν ἐκκλησιά τοὺς φτάνεις,
 ἂν τύχη ὅμως κ' εἶν' ὀκνό, στὸ σπίτι τοὺς προφτάνεις.»
 Βαρεῖ βιτσιὰ τ' ἀλόγου του, στὸ σπίτι τοὺς προφτάνει:
 «Στὴν μπάντα μπῆτε οἱ ἄρχοντες, στὴν μπάντα οἱ ἀφεντάδες,
 στὴν μπάντα τὸ παπαδαριό, νὰ μὲ κερᾶσ' ἢ νύφη.»
 Τονε κερνάει μιὰ καὶ δυό, στὰ μάτια τὸν τηράει:
 «Συμπεθεριό, στὸ σπίτι σας δικοί μου, στὸ δικό σας
 κ' ἐσύ, ἄντρα μου τωρινέ, σύρε εἰς τὴ δουλειά σου,
 γιὰτὶ μοῦ ἤρθε ὁ ἄντρας μου, τὸ πρῶτο μου καμάρι.»

Η ΟΡΦΑΝΗ¹

«Σύρε, κόρη μου, στὸ καλὸ, σύρε καὶ στὴν εὐχή μου,
 μὴν κλαίεις καὶ βαρομαχεῖς, καὶ θὰ τὸ βρεῖ ἡ ψυχὴ μου,
 σύρε νὰ πᾶς στὸ σπίτι σου, νὰ πᾶς εἰς τὸν ὄντά σου,
 κι αὐριο βράδν θὲ νὰ βρεῖς ὅ,τι ποθεῖ ἡ καρδιά σου.»
 Ἔμεινε ὁ τάφος ἔρημος καὶ ἡ νεκρὴ στὸ χῶμα,
 κ' ἡ ὄρφανὴ προσεύχονταν στὴν Παναγιὰν ἀκόμα.

1. Τὸ ποίημα τοῦτο, ποῦ εἶδαμε ὡς ἕνα σημεῖο στὴ σελ. 119, δὲν τελειώνει ὡς ἐκεῖ· τὸ λένε καὶ στὴ Νί-
 σσοφο ὅπως ἐδῶ συνεχίζεται, θυμίζοντας κάπως τὸ παραμῦθι τῆς «Σταχτοπούτας». Τὸ ἀρχίζουμε ἀπὸ τὸ τελευταῖο
 δίστιχο ποῦ λέει:

«Σύρε, κόρη μου, στὸ καλὸ, σύρε καὶ στὴν εὐχή μου,
 μὴν κλαίεις καὶ χαρομαχεῖς, καὶ θὰ τὸ βρεῖ ἡ ψυχὴ μου...

Ὅταν τὸ σκότος ἔφυ(γ)ε κ' ἐχάραξαν τὰ ὄρη,
 ἢ φύση ὅλη ἔδωσε χαρίσματα στὴν κόρη.
 Ἡ νύχτα δίνει ὁμορφιές κι ὁ ἀνγερινὸς τὴ χάρη,
 τὸ φεγγαράκι τὸ λαμπρὸ ὄλο του τὸ καμάρι.
 Δροσοῦλα χάρισε ἢ ἀυγὴ κ' οἱ κάμποι τὸ βοτάνι,
 καὶ τ' ἄστρα τὰ δλόχρουσα τῆς γένηκαν στεφάνι.
 Ἦρθε τὸ βράδου εἶδηση κ' εἶχε χορὸ στὴν Πόλη,
 ἦταν γιορτὴ τοῦ βασιλιᾶ ὅπου πηγαῖναν ὄλοι,
 ἐπήγαινε καὶ ἡ μητριὰ μὲς στὰ χρυσὰ ντυμένη,
 ἀντάμα μὲ τίς κόρες τῆς, μὰ ἡ ὄρφανούλα μένει.
 Κάνει τὸ σύννεφο ἄλογο, πηγαίνει στὸν ὄντά τῆς,
 καὶ στὸ προσκεφαλάκι τῆς βρίσκει τὴ φορεσιά τῆς.
 Λούστη, χτενίστη, ἄλλαξε κ' ἔβαλεν τὸ φουστάνι,
 κάνει τὸ σύννεφ' ἄλογο καὶ στὸ παλάτι φθάνει.
 Στὴ σκάλα ποὺ ἀνέβαινε ρόδα καὶ κρίν' ἀφήνει,
 κι ὅταν ἐμπῆκε στὸ χορὸ λάμψη μεγάλη χύνει.
 Ἐσώπασαν τὰ ὄργανα, στέκουν καὶ τὴν κοιτάζουν,
 λέ(γ) ἡ μητριὰ «ποιά εἶν' αὐτὴ ποὺ ὄλοι τῆνε θαμάζουν ;
 Καθὼς τὴ βλέπει ὁ βασιλιάς χάνει τὰ λογικά του,
 γυναῖκα του τὴν θέλησε μὰ χάθη ἀπὸ προστά του.
 Πὸ τὴν πολλὴ τὴ βία τῆς νὰ μὴ τὴν δεῖ ἄνα μάτι,
 πέφτει τὸ πασουμάκι τῆς μπρὸς σ' ἓνα σκαλοπάτι.
 Τρέχει τ' ἀρπάζει ὁ βασιλιάς, θαμάζει τέτοια χάρη,
 ὅπου ποτὲ δὲν εἶχε δεῖ τέτοιας λογῆς ποδάρι.
 Δούλους καὶ σκλάβους πρόσταξε τόπο νὰ μὴν ἀφήσουν,
 ὄρη, λαγκάδια καὶ βουνά; οὔλα νὰ τὰ γυρίσουν.
 Μὴν εἶναι κόρη τοῦ γιαιλοῦ, μὴν εἶναι ἀνεράιδα ;
 Ποιά μάνα τὴν ἐγέννησε, ἄπο ποῖαν ἦρθε πατριδα ;
 Μικρές, μεγάλες τό ἄβαλαν, φτωχὲς κι ἀρχοντοπούλες,
 καὶ ἡ μητριὰ κ' οἱ κόρες τῆς, δὲν ταίριαξε σὲ οὔλες.
 Ρωτήσανε καὶ τὴν μητριὰ: «Κόρη μὴν ἔχεις ἄλλη,
 τὸ πασουμάκι καὶ αὐτὴ στὸ πόδι τῆς νὰ βάλει ;»
 Τρομάζει καὶ καρδιοκτυπᾷ τὴν ὄρφανὴ μὴ βροῦσι,
 δὲν τό ἄλεγε ἢ ἄσπλαχνη μὴν λάχει καὶ τὴν δοῦσι.
 Ἀκούσασι τοὺς λόγους τῆς καὶ δὲν τὴν ἐπιστέψα(ν),
 σὲ κάθε μέρος τοῦ σπιτιοῦ μῆχαν καὶ τὴ γυρέψα(ν).
 ψάχνουν ἐδῶ, ψάχνουν ἐκεῖ, τὴ βρίσκουν μὲς στ' ἀμπάρι,
 τῆς τὸ φοροῦνε: ταίριαχτὸ τῆς ἦρθε στὸ ποδάρι.
 Ἀμέσως τὴν ἀρπάζουσι, στὸ βασιλιὰ τὴν πᾶσι,
 καὶ ἡ μητριὰ κ' οἱ κόρες τῆς ἀπ' τὸν καμὸν τους σκάσι.
 Καθὼς τὴν εἶδε ὁ βασιλιάς, μπροστά τῆς γονατίζει,
 γυναῖκα του τὴν ἔκανε, τὸ θρόνο τῆς χαρίζει.

Ενα ἀπὸ τὰ τοπικὰ τραγοῦδια ποὺ συνηθίζου νὰ τὸ λένε οἱ παρέες δταν γλεντοῦν στὰ ταβερνάκια τοῦ νησιοῦ εἶναι καὶ « τὸ τραγοῦδι τοῦ Ὁρσάρη », ποὺ ἔχει τὴ μικρὴ μὰ θλιβερὴ του ἱστορία.

Ὁ Ὁρσάρης ἦταν ἓνας παλιὸς τσοπάνης τῆς Νισύρου ποὺ ἀγαποῦσε μιὰ κοπέλα,

τὴν Καλὴ τοῦ Πολυχρόνη. Μιὰ μέρα πού ἡ κόρη μάζευε ἀγραμύθια, (τσίκουδα), χτύπησε στὸ κλαδί ἑνὸς δέντρου καὶ τῆς χύθηκε τὸ μάτι. Αὐτὸ ἔγινε αἰτία νὰ τὴν ἐγκαταλείψει ὁ καλὸς τῆς καὶ νὰ παντρευτεῖ μιὰν ἄλλη. Ἐνα πουρνὸ πού ἔβροσκε τ' ἀρνιά του ὁ Ὅρσά-ρης τοῦ Καταβροῦ τὶς πλαγιές, στὸ Ἄργος, ἐκείνη τὸν ἀγνάντεψε ἀπὸ μακριὰ κι ἄρχισε παραπονετὰ νὰ τραγουδάει:

Τίνος νὰ πῶ τὸν πόνο μου νὰ μὲ παρηγορήσει;
Κ' ἡ πέτρα πού 'ναι ριζιμιὰ κ' ἐκείνη θὰ ραγίσει.

Κι αὐτὸς πού ἄκουσε τὴ θλιμμένη φωνὴ τῆς κόρης ἀπάντησε τραγουδιστὰ καὶ πο-νεμένα ἀπ' τὴν ἀντικρινὴ ραχοῦλα:

Τί ἔχεις, παραπονιάρη μου καὶ παραποναριά μου;
'Απὸ τ' ἀγνάντια σ' ἄκουσα καὶ ράγισ' ἡ καρδιά μου!

Ἐκείνη ἐξακολούθησε τὸ θλιβερὸ σκοπὸ τῆς:

Τίνος νὰ πῶ τὸν πόνο μου καὶ τίνος τὸν καμὸ μου,
πού 'χασα τὴν ἀγάπη μου, τὸ φῶς τῶν ὀμματιῶ μου!

Ἡ λαγκάδα γέμισε ἀπὸ τὴν παραπονεμένη τῆς φωνή, πού ἔμεινε χωρὶς ἀπάντηση μέσα στὴν ἐρημιὰ τῆς ἐξοχῆς, μέσα στὴ μόνιαξιὰ τῆς ἀχαρῆς ζωῆς τῆς.

ὁ ὄνομα τῆς Νισύρου εἶναι πανάρχαιο ὅπως καὶ ἡ ἱστορία τῆς. Ἡ Νίσυρος ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ὅμηρο (Ἰλιάδα, Β 672) στὸν κατάλογο «τῶν νεῶν», πὼς ἔλαβε μέρος στὸν Τρωικὸ πόλεμο. Ὁ Στράβων, περιγράφοντας τὴ γεωλογικὴ τῆς σύσταση, λέει πὼς εἶναι στρογγύλη, ὑψηλὴ καὶ πετρώδης...» καὶ γέννημα ἠφαιστείου (1488), προσθέτοντας μαζί μὲ ἄλλες λεπτομέρειες πὼς βγάζει καλοὺς μυλόλιθους καὶ — καθὼς προαναφέραμε — πὼς «ἔχει καὶ πόλιν ὁμώνυμον καὶ λιμένα καὶ θερμὰ καὶ Ποσειδῶνος ἱερόν».

Κάνει ἀκόμα λόγο καὶ γιὰ τὴ γνωστὴ μας μυθολογικὴ παράδοση, ποὺ λέει γιὰ τὸ κυνήγημα τοῦ γίγαντα Πολυβῶτη ἀπὸ τὸν Ποσειδῶνα, γιὰ τὸν τεράστιον ὄγκο ποὺ ὁ θεὸς τῆς θάλασσας ἀπόσπασε μὲ τὴν τριαινὰ του ἀπὸ τὴ γῆ τῆς Κῶ καὶ τὸν πέταξε, καταπλακώνοντάς τον κάτω ἀπὸ τὸ ἀσήκωτο βᾶρος του. Τὸν ἴδιο μῦθο ἀναφέρουν κι ἄλλοι ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Λατίνοι, ὅπως καὶ νεώτεροι, συγγραφεῖς στὰ ἔργα τους, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἠφαιστειακὴ Νίσυρο.

Τὸ μυθικὸ καὶ σεισμοκλονισμένον τοῦτο νησὶ πρωτοκατοικήθηκε ἀπὸ τοὺς Κάρες κι ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Δωριεῖς τῆς Ἐπιδαύρου. Εἶχε κορόνα τοῦ περήφανη τὸ δυνατὸ πελασγικὸ του κάστρο, χτισμένον ἀπὸ τοὺς πρώτους τοῦ κατοίκους. Γνώρισε μεγάλη ἀκμὴ τὸν πανάρχαιον καιρὸ, καὶ ὁ πολιτισμὸς του, συμβαδίζοντας μὲ τὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ τῆς Ρόδου καὶ τῆς Κῶ, σημείωσε σταθμὸ στὶς σελίδες τῆς ἱστορίας του. Τὸ μαρτυροῦν τόσο οἱ περιγραφὲς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὅσο καὶ τ' ἀπομεινάρια ἀπὸ ναοὺς — σπασμένα κιονόκρανα, μάρμαρα πελεκημένα κ. ἄ. — ποὺ βρέθηκαν διασκορπισμένα στὰ χώματά του, καθὼς καὶ μαρμάρινες ἀναθηματικὲς πλάκες μ' ἐπιγραφές, σὲ γλῶσσα δωρικὴ, ἀφιερωμένες στὸ Μειλίχιον Δία, στὸν Πελασγικὸ Ποσειδῶνα ποὺ εἶχε ναὸ καὶ σιτοὺς Πάλους, τὸ ἐπίνειο τοῦ Ἐμπορειοῦ. Οἱ Νισύριοι λάτρευαν ἀκόμη τὸν Ἀπόλλωνα, τὸν Ἑρμῆ, τὸ Διόνυσον, τὴ Δήμητρα, τὴ θεὰ Τύχη μὲ τὸ ὄνομαστὸ ἱερὸ τῆς. Ἄλλ' ἀπάνω ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους θεοὺς ἦταν γι' αὐτοὺς ὁ Ἀσκληπιός, ποὺ τὸν προσκύναγαν στὸ Ἀσκληπιεῖο, ναὸ καὶ θεραπευτήριον ἰδρυμένον — κατὰ τὴν παράδοση — ἀπὸ τὸ μυθικὸ γιὸ τοῦ θεοῦ τῆς ὑγείας Ποδαλείριον.

Ἡ Νίσυρος ποὺ εἶχε ἐπονομασθῆ «Πορφυρεῖς» ἀπὸ τοὺς Πορφυρεῖς (Φοίνικες), ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν κόκκινη βαφικὴ οὐσία ποὺ ἔβγαζαν τὰ κοχύλια τοῦ γιалоῦ τῆς — τὴν ἔλεγαν ἀκόμα καὶ Κισηρίδα, γιὰ τὴν κίσηρη (ἐλαφρόπετρα) ποὺ ἔβγαζε τὸ ἠφαιστειό τῆς —, σὲ κάθε ἀνάγκη τῆς πατρίδας ἔδωσε πρόθυμα τὰ παιδιά τῆς καὶ τὸ χρῆμα τῆς.

Ὡς σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, ὅπως ἀναφέρονται στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῶν Ἀθηναίων, οἱ Νισύριοι ἀγωνίστηκαν στοὺς Πελοποννησιακοὺς πολέμους σὰν ἀτρόμητοι ναυτικοί, ἔχοντας ἀρχηγό τους τὸν γεννναῖο στρατηγὸ Κόνωνα ὅταν στὰ 394 π.Χ. καταναυμάχησε τοὺς Σπαρτιάτες στὰ νερὰ τῆς Κνίδου καὶ γύρω ἀπὸ τὰ νισύρικα ἀκρογιάλια.

Ἰδιαίτερο μεγαλεῖο προσθέτει στὴν ἀρχαία δόξα τοῦ νησιοῦ καὶ τ' ὄνομα τοῦ ἀκατάβλητου Νισύριου πρωταθλητῆ καὶ πολεμιστῆ Γνωμαγόρα, ποὺ ὀδήγησε τὸ ροδιακὸ στόλο μὲ τὰ πληρώματά του σὲ θριαμβικὴ νίκη κατὰ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας Φιλίππου. Ἀναγνωρίζοντας οἱ Ρόδιοι τὸ μεγάλο τοῦτο ἀνδραγάθημα τοῦ Γνωμαγόρα, τὸν ἐτίμησαν μὲ χρυσοστέφανα. «Γνωμαδόρας Δωροθέου Νισύριος, στρατευσάμενος ἐν τριημωλία... ξυανδρία σεβαστᾶ νικήσαντα ἄλια ἐτιμήθη χρυσεῖς στεφάνοις ὑπὸ τῶν ἐν Ρόδῳ Βουλῶν» λέει ὁ ἀρχαῖος ἱστορικός. Ἡ Νίσυρος γνώρισε καὶ δικό της ἐλεύθερο πολίτευμα μὲ καλοὺς καὶ συνετοὺς βασιλιάδες ὅπως ὁ Ἡρακλείδης Θετταλός, ὁ Δάματος, ὁ Ἱμεραῖος, ποὺ ἔκαμαν νόμους, χάραξαν νομίσματα — ἀπ' αὐτὰ βρίσκεται μιὰ πλούσια συλλογὴ στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο τοῦ Λονδίνου, ὅπως καὶ μιὰ ἀνάγλυφη πλάκα μ' ἓναν ὠραῖο ἔφηβο στὸ Μουσεῖο τῆς Πόλης — καὶ γενικὰ στήθηκαν προοδευτικοὶ καὶ φιλόστοργοι προστάτες τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ.

Στὰ ἀλεξανδρινὰ χρόνια ἡ Νίσυρος πέρασε ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ Μεγαλεξάνδρου ὡς Φίλιππο τὸν Ε', κ' ἔπειτα ὑποτάχθηκε μὲ ἄλλα νησιά τοῦ Αἰγαίου στοὺς Ρωμαίους, ὅταν βασίλευε ὁ Βεσπασιανός, γιὰ νὰ προσαρτηθεῖ ὕστερα ἀπὸ τὴ διάλυση τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας τὸ 475 μ. Χ. στὸ Βυζαντινὸ Κράτος. Τὸ 1297 τὸ νησι περιέρχεται στοὺς Βενετούς, ποὺ θρονιαζοῦν τὸ Μάρκο Σανούδο ἄρχοντα καὶ στὴ Νίσυρο. Ἀκολουθεῖ ἡ κατάκτησή της ἀπὸ τὸν Λέοντα Γαβαλά, γιὰ νὰ καταφθάσει τὸ 1224 μὲ τὸ στόλο του ὁ Βυζαντινὸς αὐτοκράτορας τῆς Νίκαιας Ἰωάννης Δούκας Βατάτζης καὶ νὰ γίνῃ κύριός της.

Ὅταν οἱ Φράγκοι Ἱππότες τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τῆς Ἱερουσαλήμ κυριεύουν τὴ Ρόδο στὰ 1310, ἔρχονται καὶ στὴ Νίσυρο καὶ τὴν κάνουν φέουδό τους, μεγαλώνοντας τὸ κάστρο ποὺ εἶχανε χτίσει, σ' ἀρχαῖα θεμέλια, οἱ Βενετσιάνοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Σανούδου καὶ διορίζοντας τοὺς ἀδελφοὺς Ἀσσάντι ντὶ Ἰσκια ἄρχοντες τοῦ τόπου. Μετὰ ἀπ' αὐτοὺς ὁ Μάγιστρος τῆς Ρόδου παραχωρεῖ τὸ νησί, στὰ 1428, σ' ἓνα τυραννικὸ κυβερνήτη, τὸν Ἰταλὸ Ἰωάννη Κουϊρίνι, ὅσο ποὺ τὸ 1522 ἔρχεται μὲ τὸ δυνατό του στόλο ὁ σουλτάνος Σουλεῖμάν καὶ κυριεύει μαζί μὲ ἄλλα νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴ Νίσυρο παραχωρεῖ καὶ σ' αὐτὴν αὐτοκυβερνητικὰ προνόμια, ποὺ συντελοῦν στὴν κοινωνικὴ, οικονομικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνόρθωση τοῦ λαοῦ της, μὲ μόνο τὴν πληρωμὴ, δυὸ φορὲς τὸ χρόνο, τοῦ φόρου «μακτοῦ» στὸν τοῦρκο κυβερνήτη τῆς Ρόδου. Ὅμως, ὅσο κι ἂν ἡ συμβίωση τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς Τούρκους εἶναι ὀμαλὴ καὶ φιλικὴ στὸ νησί, φτάνει τὸ παραμικρὸ πατριωτικὸ σύνθημα νὰ ξυπνήσει τὸν ἱερὸ παλμὸ τῆς λευτεριᾶς στὰ στήθη τῶν παιδιῶν τῆς Νισύρου.

Μὲ τὸ πρῶτο ἐπαναστατικὸ σάλπισμα τοῦ Εἰκοσιένα οἱ Νισυριοὶ βρίσκονται στὸ πλευρὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἔτοιμοι νὰ ριχτοῦν στὸν ἱερὸ ἀγώνα. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς

έχουν κιόλας μνηθεϊ στον δοκο τής Φιλικής Έταιρείας, κατηχημένοι από τον ήρωικό Πάτριο στρατηγό Δημήτριο Θέμελη, που σχετικό του έγγραφο με την ύπογραφή του, με τη σφραγίδα του και με άκτινοβόλο σταυρό βρίσκεται στο μοναστήρι τής Σπηλιανής. Τα πληρώματα των ελληνικών караβιών, όπου μαζί με άλλους Δωδεκανήσιους μάχονται ήρωικά, και τα νισυριώτικα παλικάρια θαυματουργούν μαζί με το στόλο του Σαχτούρη και του Μιαούλη, που τον Αύγουστο του 1821 καταναυμάχησαν την τούρκικη αραμάδα του 'Αβδουλαχί, έξω από την Κω, ύστερα από τη συνάντηση και την έξορμησή τους από το άντικρινό ξερόνησο Γυαλί. Οί ναύτες του ναυάρχου άνοιξαν εκεί πηγάδι για να δροσίσουν τη δίψα τους, το γνωστό από τότε «πηγάδι του Μιαούλη», που έμεινε ιστορικό μαζί με το μικρό νησάκι Γυαλί και με την ήφαιστειακή Νίσυρο, που έγραψε σελίδες δόξας με των ήρωικών παιδιών της τή συμμετοχή σε κάθε δύσκολη περίσταση τής ιστορίας της. Μα τουτοι οί ήρωισμοί και τα άνδραγαθήματά της δέν σταματούν έως έδω.

Σ τους τελευταίους πολέμους περισσότερα από τριάντα παιδιά τής Νισύρου πολέμησαν άλλα στη Μέση Ανατολή, άλλα στο Έλ Άλαμίν κι άλλα στο Ρίμινι. Ένα ακόμη μεγάλο άνδραγάθημα των Νισυριών μέσα στο ίδιο το νησί τους είναι και τουτο. Πριν ακόμη φύγουν οί Ίταλοί από τή Νίσυρο, έρχονται 38 Γερμανοί με «μάς» από τή Ρόδο και αποβιβάζονται στους Πάλους, το έπίγειο του Έμπορειού, μιá βροχερή νύχτα του Φλεβάρη του 1945. Άνεβαίνουν από τον άμαξιτό δρόμο, στα δυτικά των Πάλων, φτάνουν στο Έμπορειό χωρίς κανείς από τους κατοίκους του χωριού να τους πάρει είδηση. Θρονιάζονται στο καφενείο του Νικόλα Ξανθοϋ, όπου και τοποθετούν ραδιοτηλέγραφο. Ύπληρχε όμως ελληνική κατασκοπεία στο χωριό, που ειδοποιεί άμέσως τή Σύμη, άγγλική τότε βάση, κ' έρχονται σε λίγες ώρες Έλληνες Ίερολοχίτες. Αποβιβάζονται κι αυτοί μυστικά στο άνατολικό μέρος του νησιού, στη θέση Λιές, και, με οδηγό το Νισύριο Γιώργη Κονταβερό, φτάνουν ξεμερώματα, από ξεροτράχαλα μονοπάτια, ως άπάνω στο χωριό. Ο Κοντοβερός ξυπνάει μερικά παλικάρια με σκοπό να βοηθήσουν στη μεταφορά των πυρομαχικών. Θέλοντας να μάθουν πόσοι ήταν άπάνω-κάτω οί Γερμανοί, έπιχειρούν τουτο το κόλπο. Στέλνουν τήν άδελφή του καφετζή να πει στον Νικόλα τον Ξανθό πως δήθεν είναι άρρωστη ή μητέρα τους και να πάει να φέρη το γιατρό. Συγχρόνως οί Νισύριοι με τους Ίερολοχίτες μπλοκάρουν το καφενείο και, μόλις άρχισε ή μέρα να φέγγει, γίνεται μάχη φοβερή. Οί δικοί μας απ' έξω, οί Γερμανοί ταμπουρωμένοι, πυροβολούν μέσ' από τα παράθυρα. Οί δλμοι και οί χειροβομβίδες πέφτουν βροχή—άκόμη ύπάρχει στο καφενείο ζωντανός μάρτυρας ένας κρεμαστός καθρέφτης θρυμματισμένος από χειροβομβίδα. Οκτώ Γερμανοί σκοτώνονται και πολλά δικά μας παιδιά πληγώνονται μαχόμενα για του νησιού τή λευτεριά. Σάν όρμητικό λιοντάρι ρίχνεται τότε στη μάχη ό Ιερολοχίτης Εύάγγελος Χατζηνεαγγέλου, άψηφώντας το θάνατο, και προχωρεί με το πιστόλι στο χέρι. Οί άποθηρωμένοι Γερμανοί τον ξαπλώνουν άμέσως νεκρό στα προαύλια του καφενείου. Τότε τα παιδιά μας όρμούν με τέτοια λύσσα πάνω τους ώστε τους άναγκάζουν να παραδοθοϋν. Στη θέση όπου έπεσε ό ήρωικός Χατζηνεαγγέλου οί Νισύριοι έστησαν από εύγνωμοσύνη άναθηματική στήλη όπου νυχτόμερα καίει ένα καντήλι και πάντα τήν στολίζουν εύλαβικά λίγα λουλούδια.

Όμως

«Δὲ λύγιζαν οἱ ἀγέρωχες νησιώτικες ψυχές...
Στὸν πόνο, στὸν κατατρεγμό, στὸ θάνατο,
γροθιὲς καὶ δόντια σφίγγαμε, καὶ μ' ὑψωμένα
τὰ μέτωπα ἀντικρίζαμε τοὺς θύτες μας,
θαρρῶντας τοὺς σκουλήκια λασπωμένα»

λέει σ' ἓνα ὄραϊο τοῦ ποιήμα ὁ Καστελλορίζιος τραγουδιστὴς Μιχ. Γ. Πετριδης. Κ' εἶναι τὰ λόγια τοῦ γεννήματα τῆς μεγάλης ἀλήθειας, εἶναι τὸ ἀμείλιχτο ξέσπασμα μιᾶς ἐκδικήτρας Νέμεσης πού, ὅσο κι ἂν ἄργησε, δὲ λησμόνησε.

Ἐπὶ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ Νισύρικου λαοῦ εἶναι πὼς ὄχι μόνο μέσα στὸ νησί του διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο σὲ κάθε δύσκολη περίσταση τῆς ζωῆς του, ἀλλὰ καὶ στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικὸ σημείωσε μεγάλη πατριωτικὴ καὶ κοινωνικὴ δράση, γιὰ διαπρεπεῖς Νισύριοι τίμησαν ὅπου κι ἂν βρέθηκαν τὶς ἐπιστῆμες καὶ τὰ γράμματα, ἢ ἴδρυσαν, ἰδίως στὴν Ἀμερικὴ, ὀργανώσεις καὶ συλλόγους ἐθνωφελεῖς, μὲ κορυφαῖο ἀνάμεσό τους τὸν «Γνωμαγόρα», πού εἶναι, μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς, ὁ κεντρικὸς κορμὸς ἀπ' ὅπου ξεκινοῦν καὶ ἄλλοι ἀνθηροὶ καὶ πολύκαρποι κλάδοι.

Οἱ μέρες φεύγουν χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνω. Καιρὸς τώρα νὰ γνωρίσω καὶ τὴν Τήλο πού, ὅσο κι ἂν εἶναι μικρὴ, μιὰ πανάρχαια δόξα τὴ χρυσοστεφανώνει. Βαπόρι δὲν πιάνει ταχικὰ στὸ φτωχὸ καὶ σὰν λησμονημένο αὐτὸ νησάκι, πού μόνο μὲ πετρελαιοκίνητα καΐκια ἐπικοινωνεῖ μὲ τ' ἄλλα Δωδεκάνησα. Ἄργα καὶ πού νὰ προσεγγίσει ἐκεῖ πλεούμενο μεγάλο, ἂν δὲν τὸ γράφουν τὰ χαρτιά του. Μὲ λύπη μου θὰ φύγω ἀπὸ τὸ συμπαθητικὸ καὶ φιλόξενο νησί τῆς Νίσυρου, πού μοῦ χάρισε τὴν καλοσύνη τῶν κατοίκων τῆς καὶ μοῦ γέμισε τὰ μάτια καὶ τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὶς φυσικὲς τῆς ὀμορφιές. Ἀλλὰ μοῦ μένει ἡ κρυφὴ ἐλπίδα πὼς πάλι γρήγορα θὰ ξαναρθῶ κοντὰ τῆς.

